

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΟ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ
(ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ – ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ – ΣΥΝΤΑΞΗ)**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Γ. ΚΑΨΑΛΗΣ
Μ. ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΠΤΣΑ ΜΠΗΛΙΩ
Α.Μ.: 71**

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2009

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000321821

*Η κάθε λέξη είναι μια έξοδος για μια συνάντηση
Πολλές φορές ματαιωμένη
Και τότε είναι μια λέξη αληθινή
Σαν επιμένει στη συνάντηση*

(Γ. Ρίτσος "Το νόημα της απλότητας")

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	8
---------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η ζωή και το έργο του Ζαχαρία Παπαντωνίου.....	12
1.1. Η καταγωγή του Ζαχαρία Παπαντωνίου – Οι σπουδές του.....	12
1.2. Ο Παπαντωνίου ως δημοσιογράφος.....	12
1.3. Η πολιτική δράση του Παπαντωνίου.....	13
1.4. Το συγγραφικό έργο του Παπαντωνίου.....	15
1.5. Ο Παπαντωνίου ως Ακαδημαϊκός – Ο θάνατός του.....	16
2. Λογοτεχνικά Ρεύματα	
- Ρομαντισμός.....	18
- Συμβολισμός.....	19
3. Ιστορία της Νεοελληνικής Γλώσσας.....	20
4. Ο Παπαντωνίου και το Γλωσσικό Ζήτημα.....	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Νεοελληνικές Διάλεκτοι και Ιδιώματα.....	30
A. Διάλεκτος.....	30
α. Διάλεκτος – Γλωσσογεωγραφία.....	30
β. Τρόποι κατάταξης των Νεοελληνικών Διαλέκτων.....	32
1. Φωνητικά – Φωνολογικά.....	32
2. Μορφολογικά.....	32
3. Συντακτικά.....	32
γ. Είδη διαλέκτων.....	32
B. Ιδιώματα.....	33
α. Τα Νεοελληνικά Ιδιώματα. Η εκφορά τους.....	33
β. Η κατάταξη των Ιδιωμάτων.....	34
1. Βόρεια Ιδιώματα. Χαρακτηριστικά τους.....	36
1.α. Το Ευρυτανικό Γλωσσικό Ιδίωμα.....	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

1. Χαρακτηριστικά Γλώσσας – Ύφους Παπαντωνίου.....	38
--	----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Α. Γλώσσα - Τεχνική Παπαντωνίου στα Διηγήματα - Βυζαντινό Όρθρο –

Θυσία.....	44
1. Ορθογραφία λέξεων.....	44
1.1. Το τέρμα των λέξεων.....	44
1.2. Το θέμα των λέξεων.....	44
2. Φωνητικά.....	45
2.1. Τα φωνήεντα.....	45
2.1.1. Αποβολή.....	45
2.1.2.α. Κράση.....	45
β. Εκθλιψη.....	45
2.1.3. Συνίζηση.....	46
2.1.3.1. Συνίζηση όμοιων φωνηέντων.....	46
2.1.3.2. Συνίζηση ανόμοιων φωνηέντων.....	46
2.1.4. Συγκοπή φωνηέντων.....	46
2.1.5. Συναίρεση φωνηέντων.....	46
2.1.6. Αφαίρεση φωνηέντων.....	47
2.1.7. Αποκοπή φωνηέντων.....	47
2.2. Τα σύμφωνα.....	48
3. Μορφολογικά.....	48
3.1. Το άρθρο.....	48
3.2. Το ουσιαστικό.....	48
3.2.1. Αρσενικά ουσιαστικά.....	46
3.2.2. Θηλυκά ουσιαστικά.....	47
3.2.3. Ουσιαστικά γ' κλίσης.....	47
3.2.4. Ουδέτερα ουσιαστικά.....	48
3.3. Το επίθετο.....	49
3.4. Τα (απόλυτα) αριθμητικά.....	50
3.5. Οι αντωνυμίες.....	50

3.6. Το επίρρημα.....	51
3.7. Το ρήμα.....	52
3.8. Σύνθεση των λέξεων.....	56
3.9. Τα κύρια ονόματα προσώπων.....	57
3.10. Το ευφωνικό ν.....	58
4. Συντακτικά.....	59
5. Λεξιλόγιο.....	60
6. Αποσπάσματα από τα «Διηγήματα», «Βυζαντινό Όρθρο», «Θυσία» με το Ευρυτανικό ιδίωμα.....	61
7. Ιδιωματικές λέξεις – φράσεις.....	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

A. «Τα Ψηλά Βουνά».....	72
1. Ορθογραφία.....	74
2. Φωνητικά.....	74
α. Τα φωνήεντα.....	74
3. Μορφολογικά.....	74
α. Το άρθρο.....	76
β. Το ρήμα.....	77
γ. Η μετοχή.....	76
δ. Αντωνυμίες.....	78
ε. Επίθετο.....	78
στ. Επίρρημα.....	78
ζ. Σύνθεση λέξεων.....	79
4. Συντακτικά.....	79
5. Λεξιλόγιο – Ιδιωματικές φράσεις.....	80

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

A. «Σχεδιάσματα Αισθητικά-Λογοτεχνικά-Διάφορα».....	86
1. Ορθογραφία.....	86
2. Μορφολογικά.....	87
3. Λεξιλόγιο – Ιδιωματικές φράσεις.....	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

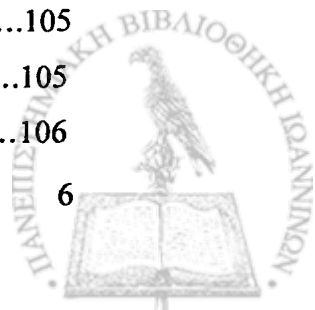
A. «Ταξίδια».....	91
1. Ορθογραφία.....	92
2. Μορφολογικά.....	92
α. Έκθλιψη.....	92
β. Συνίζηση.....	92
γ. Αφαίρεση.....	92
δ. Αποκοπή.....	93
ε. Το ουσιαστικό.....	93
στ. Ουσιαστικά α' κλίσης.....	93
ζ. Ουσιαστικά γ' κλίσης.....	93
η. Το επίθετο.....	94
θ. Το ρήμα.....	94
ι. Μετοχή.....	94
κ. Επίρρημα.....	94
λ. Ευφωνικό ε.....	94
μ. Ευφωνικό ν.....	94
ν. Προθέσεις.....	94
3. Λεξιλόγιο.....	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

A. «Όθων και η Ρωμαντική Δυναστεία».....	97
1. Ορθογραφία.....	98
2. Μορφολογικά.....	98
3. Λεξιλόγιο.....	102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

A. «Παρισνά Γράμματα».....	105
1. Ορθογραφία.....	106
2. Μορφολογικά.....	105
α. Έκθλιψη.....	105
β. Συνίζηση.....	105
γ. Αποκοπή.....	105
δ. Επίθετο.....	106

ε. Παραθετικά Επιθέτου – Επιρρήματος.....	106
στ. Ρήμα.....	107
ζ. Συμφωνικά συμπλέγματα.....	109
η. Μετοχή.....	109
θ. Συνηρημένα ρήματα.....	109
ι. Επίρρημα.....	110
κ. Προθέσεις.....	110
λ. Ευφωνικό ν.....	111
μ. Αντωνυμίες.....	111
3. Λεξιλόγιο.....	112
4. Διαπιστώσεις - Συμπεράσματα.....	114
Βιβλιογραφία.....	116

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γλώσσα αποτελεί το κύριο μέσο έκφρασης κι επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, είναι ένα εργαλείο ζωντανό, έμψυχο. Ως φορέας κάθε διανοητικής δραστηριότητας του ανθρώπου η γλώσσα συνδέεται άρρηκτα με την ανθρώπινη σκέψη και αποτελεί εργαλείο και προέκτασή της. Η γλώσσα παρακολουθεί την πνευματική εξέλιξη των λαών και ανάλογα εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου από γενιά σε γενιά.

Η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στην προσφορά του Ζαχαρία Παπαντωνίου στην πεζογραφία. Ο συγγραφέας είχε ασχοληθεί με διάφορα είδη του πεζού λόγου, όπως διηγήματα, αρθρογραφία, βιβλία εκπαιδευτικά, αισθητικές, κριτικές μελέτες σε θέματα λογοτεχνίας, και όπως διαπιστώνουμε, είχε διαγράψει μια σημαντική πορεία στο χώρο των νεοελληνικών γραμμάτων.

Η προσέγγιση της γλώσσας στο πεζογραφικό έργο του Ζαχαρία Παπαντωνίου αποτελεί το εγχείρημα της εργασίας αυτής, η οποία είναι δομημένη σε δύο μέρη.

Το πρώτο μέρος εστιάζει στην προσφορά του Παπαντωνίου στη νεοελληνική λογοτεχνία, τη σχέση του συγγραφέα με το γλωσσικό ζήτημα και την τεχνική της γραφής του. Επίσης, θα παρουσιάσουμε τα λογοτεχνικά ρεύματα, από τα οποία επηρεάστηκε ο Παπαντωνίου στη συγγραφή των έργων του και το γλωσσικό ιδίωμα, το οποίο χρησιμοποιεί στα διηγήματά του επηρεασμένος από τον τόπο καταγωγής του. Το δεύτερο μέρος προσεγγίζει τη γλώσσα, στην οποία γράφει τα έργα του, σύμφωνα με *«τον πνευματικό πολιτισμό του συγγραφέα, τη βαθιά γνώση του λεκτικού, της ουσίας και της μυστικής δύναμης της κάθε λέξης και, προ πάντων, την ιδιοφυία, του επιτρέπουν να κάνει άμεσα κι οργανικά την επιλογή, ώστε να φτάσει σ' ευτυχισμένο αποτέλεσμα»*, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Μπενέκος.

Ο Παπαντωνίου ανέπτυξε και καλλιέργησε σε ικανοποιητικό βαθμό όλα τα είδη λόγου, με τα οποία ασχολήθηκε. Ο άνθρωπος κι ο εσωτερικός του ψυχισμός αποτελούν το επίκεντρο των διηγημάτων του. Οι συμβολικές διαστάσεις των προσώπων, η ψυχογραφική βάση των αφηγημάτων, το εξαιρετικά επεξεργασμένο ύφος, τον διαφοροποιούν από αρκετούς άλλους πεζογράφους της γενιάς του.

Τα θέματα που πραγματεύεται στα χρονογραφήματά του υποδηλώνουν την ευθύνη και την προσεγμένη ποιότητα στο λόγο του, έστω κι αν είναι υποχρεωμένος για χρόνια να γράφει καθημερινά χρονογραφικό κείμενο σε μια εφημερίδα. Στις ταξιδιωτικές εντυπώσεις, το ενδιαφέρον του στρέφεται περισσότερο στα εικαστικά

έργα τέχνης και στον τρόπο ανάπτυξης της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Τα τρία αυτά είδη του λόγου διέπονται από ακριβολογία, σαφήνεια, λιτότητα έκφρασης. Η μορφή του λόγου διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος. Ωστόσο, το πεζογραφικό έργο του Παπαντωνίου στο σύνολό του διακρίνεται από την ενότητα του ύφους.

Στόχος της εργασίας αυτής είναι η ανάδειξη της προσφοράς του έργου του Παπαντωνίου στην ελληνική παιδεία, σύμφωνα με το χαρακτηρισμό που του αποδόθηκε ως «δάσκαλος του ύφους» από τους κριτικούς, δάσκαλος των παιδιών με τη μαγεία του ύφους του και δάσκαλος των δασκάλων με τις παιδευτικές αρχές που πετύχαινε το ύφος του. Εύστοχα τον χαρακτήρισαν ως «*στυλίστα*» του λόγου, ο οποίος δε γράφει απλά, αλλά οικοδομεί, ξαφνιάζοντας τον αναγνώστη του με τη σαφήνεια, τη λιτότητα και την κυριολεξία. Βασάνιζε τη λέξη, τη φράση, την περίοδο, μέχρι να κερδίσει την καίρια έκφραση.¹

Ο Παπαντωνίου δε χρησιμοποιεί τη δημοτική γλώσσα στα πρώτα του χρονογραφήματα. όπως έκαναν ο Δ. Χατζόπουλος ή ο Αν. Καρκαβίτσας, αλλά την απλή καθαρεύουσα, υποχωρώντας στη γλωσσική συντηρητικότητα των εφημερίδων. Τα πρώτα χρόνια οι καθαρεύοντες τύποι υπερτερούν. Αργότερα, όμως, ως και το 1902, η γλώσσα του παρουσιάζει κάποια εξέλιξη, και μετά το 1905 τη θέση της καθαρεύουσας έχει πάρει κατά ένα μέρος μια μορφή δημοτικής με αρκετούς λόγιους τύπους. Με την προσθήκη λόγιων καταλήξεων σε λέξεις της δημοτικής χρησιμοποιείται με σατιρικό τρόπο η γλώσσα της καθαρεύουσας για την απόδοση απλών καθημερινών πραγμάτων. Σκοπός του είναι η πρόκληση του χιούμορ, που το θεωρεί ως το ουσιαστικότερο χαρακτηριστικό του χρονογραφήματος, αλλά και των άλλων ειδών του πεζογραφικού λόγου με τα οποία καταπιάστηκε.²

Ο Παπαντωνίου βέβαιος για τη δύναμη της δημοτικής γλώσσας ως εκφραστικού μέσου της ζωής, αλλά και για την ιδιότητα των λέξεων να χρωματίζουν κάθε πτυχή της, θα μπορούσε να αποτελέσει έναν πολύτιμο σύμβουλο για λογοτέχνες και παιδαγωγούς επόμενων γενιών.

1. Βλ. Αιμ. Χουρμούζιος, *Ο Αφηγηματικός λόγος. Θεωρητικά και Κριτικά κείμενα*, ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1979, σ. 138.

2. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως πεζογράφος*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα, σ. 68.

Η συστηματική αγωγή του λόγου αποτελεί την κύρια αποστολή του δασκάλου από τα πρώτα βήματα της σχολικής ζωής του παιδιού, αντί της στείρας κι άγονης γραμματικής κι εγκυκλοπαιδικής διδασκαλίας, η οποία επιφέρει την ασυνταξία και την ασαφή έκφραση των διανοημάτων του ατόμου στον προφορικό λόγο.

Η προσφορά του Παπαντωνίου, ειδικότερα, στα παιδικά γράμματα θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς γράφει και στην καθαρεύουσα και στη δημοτική γλώσσα με την ίδια χάρη και λιτότητα. Μέσα από το έργο του για παιδιά διοχετεύει τη δόνηση για ζωή και τη θέρμη της αγάπης του.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Γεώργιο Καψάλη, ο οποίος με την πολύτιμη στήριξή του, κατά την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, συνέβαλε στην προσπάθειά μου να αντιληφθώ την εξαιρετική συμβολή του Παπαντωνίου στην ελληνική παιδεία και λογοτεχνία.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η ζωή και το έργο του Ζαχαρία Παπαντωνίου

1.1. Η καταγωγή του Ζαχαρία Παπαντωνίου – Οι σπουδές του

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου γεννήθηκε στο Καρπενήσι στις 3 Φεβρουαρίου 1877, όπου έμαθε και τα πρώτα του γράμματα. Πατέρας του ήταν ο δάσκαλος και συγγραφέας Λάμπρος Παπαντωνίου, από τη Γρανίτσα Απεραντίων Αιτωλοακαρνανίας και μητέρα του η Ελένη Ηλιόκαυτου, κόρη του συμβολαιογράφου και παρέδρου του ειρηνοδικείου Καρπενησίου Ζαχαρία Ηλιόκαυτου. Είχε τρία αδέρφια, το Χαρίλαο, το Θανάση, και τη Σοφία.

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου το 1890, σε ηλικία 13 ετών, εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην Αθήνα, όπου τελείωσε το Γυμνάσιο κι αργότερα γράφεται στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, την οποία και δεν τελείωσε. Ασχολείται με τη λογοτεχνία και τη δημοσιογραφία, ενώ παράλληλα αρχίζει μαθήματα ζωγραφικής.

1.2. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως δημοσιογράφος

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, σε ηλικία 16 ετών, το 1893, αρχίζει τη δημοσιογραφία στην εφημερίδα «Ακρόπολις» του Βλάση Γαβριηλίδη. Το 1895 δημοσιογραφεί στη βραχύβια «Εφημερίδα των συζητήσεων», του Λ. Δεληγιώργη, ενώ αργότερα γίνεται συντάκτης της εφημερίδας «Σκρίπ» του Κουσουλάκου και του «Χρόνου», όπου δημοσιεύει πολιτικά άρθρα και χρονογραφήματα. Το ίδιο έτος δημοσιεύει στην «Εικονογραφημένη Εστία» το πρώτο του διήγημα «Ο ψωμάς», με τη βοήθεια του Γρηγόρη Ξενόπουλου, διευθυντή του περιοδικού, στον οποίο κάνει ιδιαίτερη εντύπωση.

Ο Παπαντωνίου, το 1898 κυκλοφορεί την πρώτη του ποιητική συλλογή με τίτλο «Πολεμικά Τραγούδια», υπαγορευμένα από την πίεση της ήττας της χώρας μας από τους Τούρκους το 1897. Το χρονικό διάστημα από το 1900 έως το 1905 εργάστηκε ως αρχισυντάκτης στην εφημερίδα «Σκρίπ». Το 1904 ιδρύεται στην Αθήνα η «Εταιρεία Εθνική Γλώσσα», με πρώτα μέλη τον Ζ. Παπαντωνίου, τους Μ. Τσιριμώκο, Α. Καρκαβίτσα, Κ. Χατζόπουλο, Ι. Κονδυλάκη, Ι. Δραγούμη, Φ. Μάτσα, Λ. Πορφύρα, Γ. Σωτηριάδη, Δ. Πετροκόκκινο, Μ. Μαλακάση κ. ά.

Επίσης, το 1905 ο Παπαντωνίου συντάσσει τη δεκαπεντασέλιδη διακήρυξη της «Εταιρείας Εθνικής Γλώσσας», με κύριο προγραμματικό στόχο την καταπολέμηση της γλωσσικής αναρχίας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και του «δασκαλισμού», δηλ. της έμμονης προσκόλλησης στην αρχαίζουσα γλώσσα, ενώ προτείνεται ως μοναδική λύση η εισαγωγή της δημοτικής στο σχολείο. Από το σημείο αυτό, ο Παπαντωνίου ενώνεται με τους Δημοτικιστές και τους γλωσσοεκπαιδευτικούς αγώνες της εποχής. Την ίδια χρονιά, λόγω διαφωνιών των μελών της, η παραπάνω Εταιρεία διαλύεται.

Το 1908 ο Παπαντωνίου μεταβαίνει στο Παρίσι για τρία χρόνια ως ανταποκριτής της εφημερίδας «Εμπρός», που εξέδιδε ο Αριστείδης Κυριακός. Από εκεί στέλνει τα «Παρισινά Γράμματα» με τις εντυπώσεις του από την παρισινή ζωή. Ο Παπαντωνίου ήταν ο δεύτερος έμμισθος απεσταλμένος ελληνικής εφημερίδας, μετά το Ν. Λάσκαρη, στο εξωτερικό.

Στο Παρίσι συνεχίζει τις σπουδές του και έρχεται σε επαφή με τα καλλιτεχνικά ρεύματα. Παράλληλα συνεχίζει να δημοσιογραφεί στις παρισινές εφημερίδες «Journal des Débats», όπου γράφει για την πολιτική του Γεωργίου Α', και στην εφημερίδα «Les Nouvelles», όπου συνέτασσε το «Ανατολικό Δελτίο». Ακολούθως, αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας και επιστρέφει στην Αθήνα το 1911, εγκαταλείποντας τη δημοσιογραφία. Συνεχίζει απλά να γράφει για τρία χρόνια ακόμη το χρονογράφημα στην εφημερίδα «Εμπρός». Διακρίνεται σε Έκθεση Ζωγραφικής στο Ζάππειο, με σειρά σχεδιασμάτων και γελοιογραφικών τύπων και προσώπων της εποχής, δημοσιευμένα στα «Παναθήναια» και τὸν «Καλλιτέχνη».

1.3. Η πολιτική δράση του Παπαντωνίου

Το 1912 ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου διορίζεται απ' την Κυβέρνηση Βενιζέλου Νομάρχης στη Ζάκυνθο. Στη συνέχεια τοποθετείται στις Κυκλάδες, την Καλαμάτα και τη Σπάρτη. Παράλληλα ασχολείται με τη ζωγραφική και την κριτική της τέχνης. Ως Νομάρχης στη Σύρο εκδίδει την πρώτη του εγκύκλιο, που απευθύνεται στους εργάτες για τη σύσταση εργατικών συνεταιρισμών, γραμμένη σε απλή γλώσσα. Τον επόμενο χρόνο, με την ίδια ιδιότητα πρωτοστατεί στη διοργάνωση του πρώτου Πανιονίου Συνεδρίου, που διοργανώνεται για την πενηνταετηρίδα από την Ένωση της Επτανήσου. Στον επίσημο διαγωνισμό «Στρατιωτικών Ποιημάτων», που προκηρύσσει ο Ελευθέριος Βενιζέλος, βραβεύεται μαζί με το Στέλιο Σπεράντσα και την Ελένη Νεγρεπόντη.

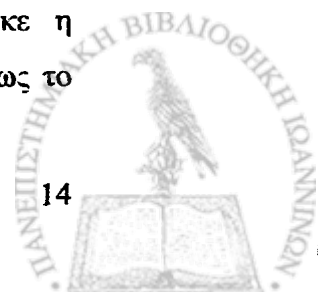
Το 1916, ως Νομάρχης Λακωνίας αντιτάσσεται σθεναρά στον αφορισμό του Ελευθερίου Βενιζέλου και απαγορεύει μαζί με τον Εισαγγελέα Α. Ρέγκο την κυκλοφορία του έντυπου αφορισμού. Η αντίδραση του έξαλλου κόσμου και του Μητροπολίτη Γερμανού υπήρξε μεγάλη, καθώς ζητούν την παραδειγματική τιμωρία των δημόσιων λειτουργών, που ήταν οπαδοί του Βενιζέλου. Ακολουθεί η απόλυση των δύο και η υπαγωγή τους σε δίκη στο Ναύπλιο.

1.4. Το συγγραφικό έργο του Παπαντωνίου

Το 1917, η προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση Βενιζέλου πραγματοποιεί την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που καθιερώνει τη δημοτική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο, ορίζοντας και παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας κατά τις δύο τελευταίες τάξεις. Επίσης, για τις τέσσερις πρώτες τάξεις, ορίζεται η συγγραφή αναγνωστικών βιβλίων και ιδρύονται δύο νέες διοικητικές θέσεις για την εποπτεία της δημοτικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης των δασκάλων. Στις θέσεις αυτές τοποθετούνται ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης, ενώ τη γραμματεία του Υπουργείου Παιδείας αναλαμβάνει ο Δημήτριος Γληνός.

Τον επόμενο χρόνο ανατίθεται στον Παπαντωνίου από την επιτροπή για τη σύνταξη αναγνωστικών βιβλίων να γράψει ένα πρότυπο αναγνωσματάριο. Έτσι, ύστερα από είκοσι χρόνια συγγραφικής σιωπής, γράφονται τα «Ψηλά Βουνά», αναγνωστικό για την Γ' Τάξη Δημοτικού, βιβλίο το οποίο αποτελεί σταθμό στην ιστορία των σχολικών αναγνωσμάτων, αλλά και της παιδικής λογοτεχνίας ευρύτερα. Το βιβλίο ήταν αφιερωμένο στη μνήμη του πατέρα του, ο οποίος είχε πεθάνει τον προηγούμενο χρόνο από ατύχημα. Το βιβλίο γράφτηκε σε συνεργασία με τους: Δ. Ανδρεάδη, Α. Δελμούζο, Π. Νιρβάνα, Μ. Τριανταφυλλίδη και Ρούμπο.

Τον ίδιο χρόνο, ύστερα από την αποχώρηση του Ιακωβίδη, διορίστηκε διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης και πρόεδρος του καλλιτεχνικού συμβουλίου της, όπου παρέμεινε μέχρι το θάνατό του. Εκεί του δόθηκε η ευκαιρία να εμπλουτίσει την Πινακοθήκη με έργα παλαιότερων Ελλήνων ζωγράφων (Γκύζη, Λύτρα, Παρθένη, Παχύ, Μαλέα). Παράλληλα έκανε ανακατατάξεις στους πίνακες ανά σχολές, φιλοδοξώντας να την οργανώσει σε μουσείο για το λαό, καθώς και σε φορέα γενικότερης λαϊκής καλλιτεχνικής αγωγής. Με ενέργειές του καθιερώθηκε η ελεύθερη είσοδος του κοινού στην Εθνική Πινακοθήκη, η οποία στεγαζόταν ως το 1940 στο Πολυτεχνείο.

Σημαντική, ωστόσο, ήταν η συγγραφή του βιβλίου «το Αλφαβητάρι με τον ήλιο», από τον έξοχο συγγραφέα Ζαχαρία Παπαντωνίου, μαζί με την ίδια συντακτική επιτροπή. Το παραπάνω βιβλίο αποτέλεσε, επίσης, σταθμό στην ιστορία του σχολικού βιβλίου.

Την επόμενη χρονιά εκδίδεται στη σειρά «Βιβλιοθήκη Εκπαιδευτικού Ομίλου» η ποιητική συλλογή του για παιδιά με τίτλο «Τα Χελιδόνια», αφιερωμένη στη μνήμη του αδερφού του. Αρκετά από τα ποιήματά του είναι μελοποιημένα από το φίλο του Γεώργιο Λαμπελέτ. Ο Παπαντωνίου με την ιδιότητά του ως διευθυντής της Πινακοθήκης ήταν εισηγητής για την απονομή αριστείου στη ζωγραφική, το οποίο δόθηκε στον Κ. Παρθένη. Η ήττα του Βενιζέλου και η άνοδος στην εξουσία των φιλομοναρχικών είχε ως αποτέλεσμα την ανατροπή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917.

Το Φεβρουάριο του 1921, με πρόταση της «Επιτροπείας της διορισθείσης προς εξέτασιν της γλωσσικής διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων» κρίνεται η μοίρα δεκατριών αναγνωστικών βιβλίων της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1917: «να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως». Έτσι, καίγονται δημοσίως στην Πλατεία Συντάγματος, μεταξύ άλλων, «Τα Ψηλά Βουνά» και το «Αλφαβητάρι με τον ήλιο», έργα του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Μέλη της «Επιτροπείας» που εξέδωσε την απόφαση ήταν οι: Σωτ. Σακελλαρόπουλος, Ανδρ. Σκιάς, Ν. Εξαρχόπουλος, Θεμ. Μιχαλόπουλος, Ιω. Μεγαρεύς, Χρ. Οικονόμου.

Το 1923 εκδόθηκαν οι «Πεζοί Ρυθμοί», που θεωρούνται από τα πιο αντιπροσωπευτικά έργα του Παπαντωνίου. Τον ίδιο χρόνο απονέμεται στον Παπαντωνίου το «Εθνικόν Αριστείον Γραμμάτων και Τεχνών». Ο ίδιος διορίζεται καθηγητής της Εφαρμοσμένης Διακοσμητικής στο Αμαλειόν Ορφανοτροφείον, καθώς και, καθηγητής της Αισθητικής και Ιστορίας της Τέχνης στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών του Πολυτεχνείου. Ως διευθυντής της Πινακοθήκης πραγματοποίησε πολλά ταξίδια στην Ευρώπη, όπως στο Παρίσι, στο Λονδίνο, στη Στοκχόλμη, την Κοπεγχάγη, το Μόναχο, τη Δρέσδη, τη Νυρεμβέργη, τη Φλωρεντία, τη Ρώμη, τη Νεάπολη, την Κωνσταντινούπολη, και το Άγιον Όρος. Αυτή τη χρονιά εκδίδονται οι τρεις τόμοι των «Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων» του, για την Α', Β' και Γ' τάξη των Ελληνικών Σχολείων.

Το 1927 εκδόθηκε η συλλογή διηγημάτων του με τίτλο «*Διηγήματα*». Το 1929 γράφει το μοναδικό θεατρικό του έργο «*Ο όρκος του πεθαμένου*», ελεύθερη διασκευή του δημοτικού τραγουδιού «*Του νεκρού αδερφού*». Το ίδιο έτος με την επάνοδο στην εξουσία και πάλι του Ελευθερίου Βενιζέλου ξεκινά νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (υπουργός ο Κ. Γόντικας), όπου «*Τα Ψηλά Βουνά*» σε τέταρτη έκδοση, ξαναμπαιίνουν στα δημοτικά σχολεία. Το ίδιο θα συμβεί και το 1933 (υπουργός ο Γ. Παπανδρέου), όπου πραγματοποιείται κι η πέμπτη έκδοση του βιβλίου.

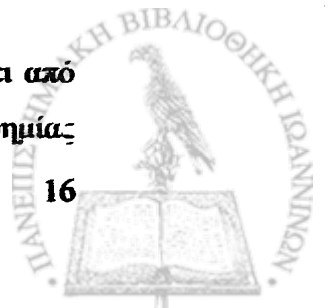
Το 1931, μαζί με τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, που ήταν και πρόεδρος της διαχειριστικής επιτροπής της Εθνικής Πινακοθήκης, πετυχαίνουν στη δημοπρασία του Μονάχου την αγορά τριών πινάκων του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου. Επίσης, την ίδια χρονιά εκδίδεται η ποιητική συλλογή για παιδιά, με τίτλο «*Παιδικά Τραγούδια*», η οποία ήταν επανεκτύπωση της συλλογής ποιημάτων για παιδιά του 1920. Ο Παπαντωνίου με τη συνεργασία του Εμμ. Τρουλλινού εκδίδουν τα «*Νεοελληνικά Αναγνώσματα*» για την Α΄ τάξη του Γυμνασίου. Επίσης, εκδίδει και την κύρια ποιητική συλλογή του, η οποία ήταν αφιερωμένη στη μητέρα του με τίτλο «*Τα Θεία Δώρα*».

- Το 1932 πεθαίνει από πνευμονία ο μεγαλύτερος αδερφός του Χαρύλαος κι εκδίδει σε βιβλίο την ίδια χρονιά τον «*Όρκο του πεθαμένου*». Το 1934 εκδίδεται το ιστορικό δοκίμιο «*Ο Όθων και η ρομαντική δυναστεία*», καθώς κι οι ταξιδιωτικές εντυπώσεις «*Άγιον Όρος*». Το 1936 εκδίδεται η συλλογή διηγημάτων του, με τίτλο «*Βοζαντινός Όρθρος*». Τον επόμενο χρόνο εκδίδεται η συλλογή διηγημάτων του, με τίτλο «*Η Θουσία*».

1.5. Ο Παπαντωνίου ως Ακαδημαϊκός – Ο θάνατός του

Το 1938 εκλέγεται μέλος της Ακαδημίας Αθηνών στην έδρα της Λογοτεχνίας. Τον «υποδέχεται» ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο οποίος τον είχε παρουσιάσει το 1895 στην «*Εικονογραφημένη Εστία*». Η εκφώνηση του εισιτηρίου λόγου του για το Δομήνικο Θεοτοκόπουλο στη δημοτική γλώσσα προκάλεσε αίσθηση. Αργότερα θα υποβάλει στη δημοτική και την πρώτη του εισιτηρική έκθεση για την απονομή λογοτεχνικού βραβείου. Αυτή ήταν και το πρώτο επίσημο έγγραφο ακαδημαϊκού στη δημοτική γλώσσα, γεγονός που προκάλεσε τις αντιδράσεις άλλων ακαδημαϊκών, υπέρμαχων της καθαρεύουσας, χωρίς όμως να πτοήσουν τον Παπαντωνίου.

Τέλος σε ηλικία 63 ετών, το απόγευμα της 1^{ης} Φεβρουαρίου 1940 πεθαίνει από ανακοπή καρδιάς, μέσα σε τραμ, καθώς πήγαινε σε συνεδρίαση της Ακαδημίας.

Αθηνών. Η νεκρολογία του θα εκφωνηθεί από το Γρηγόρη Ξενόπουλο. Μετά το θάνατό του, το 1942-1943, μέσα στην Κατοχή, εκδίδεται το παιδικό του λογοτέχνημα «*Το Παγώνι*», με εικονογράφηση του Γιάννη Κεφαλληνού. Επίσης, «*Τα Παρισινά Γράμματα*» (1908-1910), διάφορα αισθητικά μελετήματα, σκορπισμένα σε εφημερίδες και περιοδικά, με γενικό τίτλο «*Σχεδιάσματα*», ταξιδιωτικές εντυπώσεις, δημοσιευμένες σε καθημερινές εφημερίδες και περιοδικά με τίτλο «*Ταξίδια*», καθώς και κριτικές σε θέματα της λογοτεχνίας και των καλών τεχνών με τίτλο «*Κριτικά*».

Το συγγραφικό του έργο διαπνέεται από επιδράσεις των λογοτεχνικών ρευμάτων του Ρομαντισμού και του Συμβολισμού, τα χαρακτηριστικά των οποίων θα εκθέσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Ο Παπαντωνίου συνεργάστηκε, κατά χρονικά διαστήματα, με το περιοδικό «*Μηχανορραφίαι*», όπου έγραφε σατιρικά επιγράμματα με το ψευδώνυμο «*Αβδηρίτης*», με τα «*Παναθήναια*» με το ψευδώνυμο «*Χάρης Ημερινός*», το «*Νουμά*», την «*Ηγησώ*», τον «*Καλλιτέχνη*», την «*Ιριδα*», τη «*Νέα Ζωή*», τη «*Νέα Εστία*», τα «*Γράμματα της Αλεξάνδρειας*», το «*Ημερολόγιον*» του Σκόκου, την «*Πατρίδα*» και το «*Ελεύθερο Βήμα*», στο οποίο ήταν έως το θάνατό του και εικαστικός κριτικός. Ακόμη είχε συνεργαστεί και με την εφημερίδα «*Stokholmitnigen*» της Στοκχόλμης.³

3. Βλ. Κ. Μαλαφάντης, «*Χρονολόγιο Ζ. Παπαντωνίου*», *Διαβάζω* 285 (1992), 58-63, σσ. 59-62.

2. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ

Α. Ρομαντισμός

Ο Νεοελληνικός ρομαντισμός εκπροσωπείται, κυρίως, από τη λεγόμενη «Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή» ή τους Φαναριώτες, κι ειδικότερα, από τους αδερφούς Παναγιώτη και Αλέξανδρο Σούτσο, τον Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή, το Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο, τον Ιωάννη Καρασούτσα, το Γεώργιο Ζαλοκώστα, το Θεόδωρο Ορφανίδη, τον Αχιλλέα Παράσχο κ.ά. Ο Ρομαντισμός συνιστά ένα πολύ σημαντικό κίνημα στη νεοελληνική λογοτεχνία και κυριαρχεί ανάμεσα στα χρόνια 1830-1880. Επηρεάζει όχι μόνο την τέχνη αλλά και την αντίληψη για τη ζωή, εφόσον αναλαμβάνει να δώσει διέξοδο και στη συναισθηματική – ψυχολογική διάσταση του ανθρώπου. Ως προς τη μορφή παρατηρείται ο ποιητικός ρυθμός στην πεζογραφία, το λεξιλόγιο διευρύνεται κι η εικόνα μετατρέπεται σε βασικό στοιχείο του έργου. Η χρήση υποβλητικών εικόνων, η καλλιέργεια του πάθους για περιηγητισμό, η σύνδεση της τέχνης με τη ζωή αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του.⁴

«Ο Ρομαντισμός ενδιαφέρει τον Παπαντωνίου ως έκφραση της ψυχοσύνθεσης ιστορικών προσώπων. Στο βιβλίο του *Όθων και η Ρωμαντική Δυναστεία – Λουδοβίκος Α΄- Όθων – Λουδοβίκος Β΄* οι τρεις αυτές μορφές εξετάζονται για τον αδιάλλακτο αντιρεαλισμό τους, τις τάσεις τους να φεύγουν από τη σύγχρονή τους εποχή προς το παρελθόν, με τις πολιτικές ή αισθητικές τους επιλογές. Έτσι ο Όθων για την πολιτική του στάση, την αδυναμία του να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα, την προσήλωσή του στη Μ. Ίδέα, αλλά και για τις πράξεις που ενέπνευσε, στρατιωτικά κινήματα ή φιλολογικά έργα, χαρακτηρίζεται από τον Παπαντωνίου ως «αρχηγός του ελληνικού ρομαντισμού».⁵

4. Βλ. Ι. Παρίσης, Ν. Παρίσης, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Ο.Ε.Δ.Β. εκδ. Ε΄, Αθήνα 2004, σ. 163.

5. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως πεζογράφος*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα 2001, σ. 135.

Β. Συμβολισμός

Στις αρχές του 20ού αιώνα και λίγο μετά τον παρνασισμό, ένα νέο λογοτεχνικό ρεύμα κάνει την εμφάνισή του στη νεοελληνική λογοτεχνία, που είναι ο συμβολισμός. Η αφετηρία του κινήματος ήταν η Γαλλία κι η ονομασία «συμβολισμός» προέρχεται από τη συχνή και ιδιόμορφη χρήση των συμβόλων, στην οποία πιστεύουν ιδιαίτερα οι εκπρόσωποι του κινήματος.

Για το συμβολιστή ποιητή, τα πράγματα του εξωτερικού κόσμου δεν έχουν κανένα ποιητικό ενδιαφέρον, αν δεν τα χρησιμοποιήσει ως διαμεσολαβητές στην έκφραση ιδεών, ψυχικών ή νοητικών καταστάσεων. Τα χαρακτηριστικά της συμβολιστικής ποίησης αποτυπώνονται στην προσπάθεια απόδοσης των ψυχικών καταστάσεων με τρόπο έμμεσο και συμβολικό μέσω μιας υπαινικτικής κι υποβλητικής χρήσης της γλώσσας, στην αποφυγή της σαφήνειας, στην ταύτιση της ποίησης με τη μουσική.

Στα χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται και οι πολλές τεχνικές, μορφολογικές κι εκφραστικές καινοτομίες, όπως η χαλαρή ομοιοκαταληξία, ο ανομοιοκατάληκτος στίχος, τα πρωτότυπα σχήματα λόγου, η ιδιόρρυθμη σύνταξη. Οι Έλληνες ποιητές οικειοποιούνται δύο από τις βασικές αρχές του γαλλικού κινήματος, τον υπαινικτικό κι υποβλητικό χαρακτήρα της ποίησης, που στρέφει νου κι αισθήματα προς την υψηλότερη σφαίρα των ιδεών, την αίσθηση του ποιητή ότι, όταν κάποιος μπορέσει να φτάσει σ' αυτή τη σφαίρα, θεωρεί πλέον την πραγματικότητα ως ένα ταπεινό τόπο μελαγχολίας κι απελπισίας. Ο συμβολισμός έρχεται να απαλλάξει οριστικά την ποίηση από τη φλυαρία και τη μεγαλοστομία του ρομαντισμού, αλλά και από την απάθεια του παρνασισμού. Η ποίηση περνά, πλέον, σε μια πιο γνήσια έκφραση του συναισθήματος. Αυθεντικοί συμβολιστές υπήρξαν ο Γιάννης Καμπύσης, ο Σπήλιος Πασαγιάννης, ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος. Συμβολιστικά στοιχεία ή επιρροές διαπιστώνουμε σε πολλούς ακόμη ποιητές, όπως ήταν ο Λορέντζος Μαβίλης, ο Ιωάννης Γρυπάρης, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ο Κ. Καβάφης κ. ά.⁶

6. Βλ. Ι. Παρίσης, Ν. Παρίσης, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Ο.Ε.Δ.Β. εκδ. Ε', Αθήνα 2004, σ. 163.

3. Ιστορία νεοελληνικής γλώσσας

Από το 1821 μέχρι σήμερα, η ελληνική γλώσσα -στις διάφορες προφορικές και γραπτές εκδοχές της- έχει υποστεί μεγαλύτερες μεταβολές απ' αυτές που σημειώθηκαν σε οποιαδήποτε εθνική γλώσσα της δυτικής Ευρώπης κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.

Στην αρχή της περιόδου επικρατούσαν, στον προφορικό λόγο, οι ποικίλες διάλεκτοι που ομιλούνταν στις επιμέρους περιοχές του ελληνόφωνου κόσμου, από την Κέρκυρα στον Πόντο και από τη Μακεδονία στη Μάνη, την Κρήτη και την Κύπρο. Στο γραπτό λόγο κυριαρχούσαν διάφορες γλωσσικές ποικιλίες, που αποτελούνταν από μίγματα αρχαίων και νεότερων στοιχείων, από την αρχαϊστική χρήση των «Σοφολογιότατων» μέχρι την αλληλογραφία των εμπόρων.

Αρκετά χρόνια, όμως, πριν από το 1821 θα πρέπει να διαμορφώθηκε μια προφορική γλώσσα που τη χρησιμοποιούσαν ιδίως οι έμποροι, οι οποίοι ταξίδευαν σε διάφορα μέρη κι εγκαταστάθηκαν μαζί με ομογενείς σε εμπορικά κέντρα της Ευρώπης. Η διασπορά καλλιεργεί τη θεωρία και την πράξη της λόγιας επεξεργασμένης λαϊκής γλώσσας.⁷

Η κοινή, προφορική γλώσσα των ταξιδεμένων Ελλήνων είναι πιθανό να αποτέλεσε τη βάση για την εξέλιξη της σημερινής κοινής προφορικής γλώσσας, η οποία δεν έχει μελετηθεί λόγω έλλειψης αξιόπιστων γραπτών κειμένων και επειδή η γλωσσική πραγματικότητα δεν μελετούνταν ενιαία, αλλά τα γλωσσικά φαινόμενα ερμηνεύονταν διαφορετικά από τις διάφορες παρατάξεις του γλωσσικού ζητήματος.

Τη χώρα μας ταλάνισε η διμορφία, η χρησιμοποίηση, δηλαδή, δύο γλωσσικών μορφών -της καθαρεύουσας και της λαϊκής γλώσσας- στον προφορικό λόγο. Η καθαρεύουσα εκκινεί από το ιδανικό της αναβίωσης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Έτσι, δημιουργείται αντίθεση ανάμεσα στους αρχαϊστές και τους δημοτικιστές

7. Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Ίκαρος, Αθήνα 1975,

σ. 44.

«Στην πραγματικότητα, η καθαρεύουσα ήταν ένα γλωσσικό υβρίδιο, ένα ακατάστατο και αναρχικό συνονθύλευμα από γλωσσικά στοιχεία παρμένα τυχαία από διάφορα στάδια της ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας. Η αναλογία των αρχαίων και νεότερων στοιχείων εξαρτιόταν από το βαθμό της αρχαιομάθειας και της καλαισθησίας του εκάστοτε γράφοντος».⁸

Ανάμεσα στις δύο θέσεις βρίσκεται ο Κοραΐς, ο οποίος υποστήριξε ότι βάση του γραπτού λόγου είναι η ομιλουμένη, αφού την «καλλωπίσουμε». Ο Κοραΐς, δηλαδή, στάθηκε στη μέση της προσπάθειας εξαρχαϊσμού της γλώσσας. Όμως, οι απόψεις του τελικά πολεμήθηκαν από τους υποστηρικτές και των δύο γλωσσικών μορφών.

Έτσι, ο Κοραΐς δεν κατέγραψε τις δημώδεις λέξεις με την πραγματική τους μορφή, στα χρησιμότερα γλωσσάρια που συνέταξε, αλλά επέμενε να τις «διορθώνει» κατά τα αρχαία πρότυπα και ο Ψυχάρης μισό αιώνα αργότερα, «διόρθωνε» τις λόγιες λέξεις σύμφωνα με τους δημοτικούς κανόνες.

Οι όροι «καθαρεύουσα» και «δημοτική» είναι αρκετά παλαιοί. Ο πρώτος μαρτυρείται στον Κυριακοδρόμιον του Νικηφόρου Θεοτόκη, γραμμένο το 1796, ενώ η λέξη «δημοτική» χρησιμοποιείται από τον Παναγιώτη Κοδρικά το 1818. Μετά τη δημοσίευση του βιβλίου του Ψυχάρη «Το ταξίδι μου», το 1888, οι δύο όροι τέθηκαν σε γενική χρήση.

Μολαταύτα, η γλωσσική εκδοχή του Κοραΐ -συμβιβασμός μεταξύ Αρχαίας και Νέας Ελληνικής- επικράτησε ως εκφραστικό όργανο του ελληνικού κράτους σε πείσμα των λίγων οπαδών της γραπτής χρήσης της προφορικής γλώσσας.

Με το πέρασμα του χρόνου, η γραπτή γλώσσα εμβολιαζόταν με όλο και περισσότερα αρχαία στοιχεία, σε βάρος των νεότερων, ούτως ώστε, μέχρι την έκδοση του «Ταξιδιού», η γλώσσα του δημόσιου λόγου να έχει φτάσει στο αποκορύφωμα του αρχαϊσμού.

8. Βλ. P. Mackridge, *Νεότερη εποχή, από την Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, επιστ. επιμ.

M. Z. Κοπιδάκης, εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000, σ. 237.

Ο Ψυχάρης, αντιδρώντας σ' αυτήν τη γλωσσική αναρχία στο «Ταξίδι» και στα μεταγενέστερα έργα του, προσπάθησε να δημιουργήσει μια γραπτή γλώσσα βασισμένη στο λεξιλόγιο και τους γραμματικούς κανόνες της προφορικής, ιδωμένης βέβαια στην ιστορική της εξέλιξη. Η αντίδραση αυτή οδήγησε τον Ψυχάρη στη διατύπωση υπερβολικά αυστηρών γλωσσικών κανόνων, που αγνοούσαν την πραγματική επίδραση της γραπτής γλώσσας στην προφορική. Η καθαρεύουσα είχε επιχειρήσει να αποκλείσει όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία της προφορικής γλώσσας. Κατά παρόμοιο τρόπο, η δογματική δημοτική του Ψυχάρη απέρριπτε κάθε στοιχείο που ερχόταν σε σύγκρουση προς τους γλωσσικούς νόμους, που θέσπισε ο ίδιος με βάση την ιστορία της δημόδους γλώσσας.

Από τότε, η εξέλιξη των απόψεων των αντιπάλων της καθαρεύουσας σημαδεύεται από την όλο και μεγαλύτερη προθυμία τους να αποδεχτούν στοιχεία που ενσωματώθηκαν στην καθημερινή προφορική χρήση. Θλιβερό αποτέλεσμα της ύπαρξης της διγλωσσίας (δημοτικής και καθαρεύουσας) και της κατοπινής κατάργησής της δείχνει πόσο μεγάλο ρήγμα έχει δημιουργήσει η διγλωσσία στη συνέχεια της ελληνικής.

Μετά τον Κοραή, όλος ο 19^{ος} αιώνας κυριαρχείται από την καθαρεύουσα. Ο Βυζάντιος, ο Σούτσος, ο Κων. Κόντος οδήγησαν σ' έναν έξαλλο αρχαϊσμό. Πολλοί, στη συνέχεια, προσπάθησαν να προσγειώσουν τους αρχαϊστές και τόνισαν ότι το χάσμα θα έπρεπε να γεφυρωθεί με την απλούστευση του γραπτού λόγου, όπως ο Βερναρδάκης. Αντίθετα, ο Γ. Χατζιδάκις (μαθητής του Κόντου) παρατήρησε ότι η θεωρία για την ανωτερότητα των αρχαίων γραμματικών τύπων δεν ισχύει και πρότεινε την αμιγή χρήση της δημοτικής σε προφορικό και γραπτό λόγο.

Ορόσημο αποτελεί το γλωσσικό κήρυγμα του Ψυχάρη υπέρ της δημοτικής. Ο Ψυχάρης αναφέρει την αναγκαιότητα χρήσης της δημοτικής και προτείνει τον εμπλούτισμό της από λέξεις της αρχαίας και της καθαρεύουσας, προσαρμοσμένες στη γραμματική, την κλίση και τη φωνητική μορφή της δημοτικής.⁹

9. Βλ. Ν. Π. Ανδριώτης, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας (τέσσερες μελέτες)*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 151.

«Το κήρυγμα του Ψυχάρη είναι αφετηρία για νέο ξεκίνημα στην πορεία του γλωσσικού ζητήματος. Όχι μόνο οι λογοτέχνες από τότε ένας ένας άρχισαν να γράφουν μόνο στη δημοτική και το θέατρο να απαγκιστρώνεται από την αφύσικη, ανούσια και ακατανόητη καθαρεύουσα που ακουγόταν ως τότε πάνω στη σκηνή, αλλά ιδίως από τις αρχές του αιώνα μας αρχίζουν οι πρώτες κινήσεις για να απλώσει η δημοτική στην εκπαίδευση, στον Τύπο και σε άλλους τομείς της πνευματικής μας ζωής».¹⁰

Από τότε η λογοτεχνία γράφεται στη δημοτική και γίνονται οι πρώτες κινήσεις για να εισαχθεί στην εκπαίδευση και σε άλλους τομείς της ζωής. Την προσπάθεια για την καθιέρωση της δημοτικής ενισχύουν με τη δράση τους πνευματικά σωματεία, όπως η εταιρεία «Εθνική Γλώσσα» (1905), η «Φοιτητική Συντροφιά» (Αθήνα 1910), καθώς και περιοδικά, όπως ο «Νουμάς» (Αθήνα 1903). Το 1910 ιδρύεται στην Αθήνα ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος» με κύριο σκοπό την αναγέννηση της ελληνικής παιδείας και με αίτημα την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία. Φυσικά η αντίδραση των υποστηρικτών της καθαρεύουσας δεν άργησε να φανεί. Υποκίνησαν τους φοιτητές σε στα λεγόμενα «Ευαγγελικά» (8-11-1901), με αφορμή τη μετάφραση του Ευαγγελίου στη νέα Ελληνική και δημιούργησαν ταραχές, με αποτέλεσμα την παραίτηση της κυβέρνησης Γ. Θεοτόκη και την παύση του Μητροπολίτη Αθηνών Προκόπιου. Επίσης, αιματηρές συγκρούσεις σημειώθηκαν και στα λεγόμενα «Ορεστειακά» (6-9/11/1903), όταν παίχτηκε στο Βασιλικό Θέατρο η Ορέστεια του Αισχύλου σε νεοελληνική μετάφραση του ιστορικού Γ. Σωτηριάδη. Στα 1917, η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου καθιέρωσε τη δημοτική στα δημοτικά σχολεία, περιορίζοντας την καθαρεύουσα στις δύο τελευταίες τάξεις.

Το γλωσσικό κήρυγμα του Ψυχάρη, καθώς ζητούσε συμμόρφωση των λόγιων λέξεων στη φωνητική και το τυπικό της δημοτικής, δημιούργησε επιφυλάξεις. Το γεγονός αυτό συντέλεσε στη δημιουργία ενός λιγότερο ομοιόμορφου συστήματος δημοτικής, το οποίο δέχεται και κάποιους λόγιους τύπους.

10. Βλ. Ν. Π. Ανδριώτης, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας (τέσσερες μελέτες)*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 151.

Στην περιγραφή και διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας συνέβαλε ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης, πρωταγωνιστής του κινήματος του δημοτικισμού. «Η σημερινή δημοτική είναι απαλλαγμένη από την αδιαλλαξία και τις ακρότητες του Ψυχάρη». Το 1941 περιέγραψε τη νεοελληνική κοινή στην πρώτη Γραμματική της δημοτικής. επιτομή της οποίας χρησιμοποιείται επίσημα στα ελληνικά σχολεία τουλάχιστον από το 1976, με τις αναγκαίες προσαρμογές. Η Νεοελληνική Γραμματική του Τριανταφυλλίδη αποσκοπούσε περισσότερο στην παρουσίαση μιας γραπτής εκδοχής της δημοτικής. Ο Τριανταφυλλίδης υιοθέτησε την γραμματική των κανόνων και λιγότερο την περιγραφή της προφορικής γλώσσας, με επιστημονική συνέπεια χωρίς θεωρητικούς δισταγμούς ή μεθοδολογικές ταλαντεύσεις, συμβάλλοντας στη γλωσσική μεταρρύθμιση. Τέλος, επέδειξε μια αρκετά διαλλακτική στάση απέναντι στους λόγιους τύπους, σε αντίθεση με τους προηγούμενους δημοτικιστές, όπως ο Ψυχάρης, που κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες, για να τους αποκλείσουν από τα έργα τους.¹¹

11. Βλ. Γ. Π. Αργυριάδης, *Νεοελληνική γλώσσα: Ιστορικές και γλωσσολογικές διαστάσεις*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 183.

4. Ο Παπαντωνίου και το Γλωσσικό Ζήτημα

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ως συγγραφέας δε έμεινε αδιάφορος, όσον αφορά τη γλωσσική διαμάχη, ούτε ανεπηρέαστος. Έγραψε μανιφέστα, χρωματίστηκε πολιτικά ταγμένος στο πλευρό της βενιζελικής παράταξης χωρίς φανατισμούς και ακρότητες. Ήταν άνθρωπος ορθόφρων, και διατηρούσε ένα αίσθημα ευσημοσύνης και ανθρωπισμού. Η ιδιοσυγκρασία του ήταν τέτοια που έβλεπε τα πράγματα με την ευαισθησία του ποιητή. Ο κοινωνικός αγώνας γι' αυτόν ήταν αγώνας ανάμεσα στην ομορφιά και την ασχήμια, στη βαρβαρότητα και τον πολιτισμό. Έτσι δεν εντάχθηκε σε οργανώσεις ούτε συμμετείχε σε κινήματα, όπως αναμίχθηκαν άλλοι πνευματικοί άνθρωποι της εποχής του με τη φιλοδοξία μιας κοινωνικής μεταρρύθμισης. Οι γλωσσικές ιδέες του Παπαντωνίου έτσι, όπως εκφράστηκαν στα χρόνια των αγώνων για την επικράτηση της δημοτικής επικεντρώνονται στη γλώσσα του θεάτρου, στην ψυχαρική λογοτεχνία γενικότερα, και στη γλώσσα της εκπαίδευσης.

Ο Παπαντωνίου υποστήριξε το εκπαιδευτικό κίνημα, αποστρεφόταν τον εθνικό και θρησκευτικό φανατισμό λόγω ιδιοσυγκρασίας κι υπήρξε συντηρητικός άνθρωπος ως πρὸς τις αισθητικές του αντιλήψεις.

Ο Κουλούρης χαρακτηριστικά θα γράψει για τη στάση του Παπαντωνίου απέναντι στην εποχή του σε μια μελέτη του τα εξής: *«όμως υπάρχει κάποτε και η διάθεση της αλαζονείας, ενός κόσμου ερμητικά κλεισμένου στο περίγραμμα της πίστης του. Μια φροντισμένη ευαισθησία που δεν ανέχεται, με κανέναν τρόπο, ούτε υποχωρήσεις και, προ παντός, ούτε εκβιασμούς. Πόσο μακριά, πόσο ξένος αλήθεια, έμεινε ο Παπαντωνίου στα κελεύσματα άλλων φωνών, που σύγχρονα μ' αυτόν, τράβηξαν σ' έναν ορίζοντα διάφορο από το δικό του και πάλεψαν με τα στοιχεία εκείνα, που ούτε καν θέλησε ποτέ να πλησιάσει...»*.

Και ο Χατζίνης αποκαλεί τον Παπαντωνίου ως «ρασοφορεμένη ψυχή», επισημαίνοντας έτσι το ησυχαστικό, μοναχικό σχεδόν πνεύμα του. Οι κρίσεις αυτές θεωρούνται άδικες για τη στάση του συγγραφέα απέναντι στα προβλήματα της εποχής του, αφού στάθηκε αγωνιστής με το δικό του τρόπο.¹²

12. Βλ. Α. Μπενέκος, *Ζαχαρίας Παπαντωνίου – ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1972, σ. 25.

Η μαρτυρία του ακαδημαϊκού Κουγέα αποδεικνύει την αγωνιστική προσωπικότητα του συγγραφέα των Πεζών Ρυθμών: «Πιστός εις τας ιδέας του και εις τας γλωσσικάς του πεποιθήσεις δεν εδέχθη να κάμη κι εις το ζήτημα τούτο συμβιβασμούς με το συντηρητικόν πνεύμα της Ακαδημίας. Ο εισιτήριος λόγος του Παπαντωνίου, γραφείς κι απαγγελθείς εις καθαράν δημοτικήν, αποτέλεσεν ιστορικόν γεγονός, το οποίον και η Νέα Εστία εχαιρέτησε τότε όπως άξιζε. Και όταν κατόπιν ως εισηγητής δια την απονομήν λογοτεχνικού βραβείου υπέβαλε εις την Ακαδημίαν την πρώτην του έκθεσιν, ήτις ήτο και το πρώτον ακαδημαϊκόν έγγραφον που είχε γραφεί εις την δημοτικήν γλώσσαν και εξηγήρησαν οι αδιάλλακτοι οπαδοί της καθαρευούσης, θελήσαντες να αμφισβητήσουν το δικαίωμα της εις επίσημον αλληλογραφίαν της Ακαδημίας χρήσεως της δημοτικής, ο Παπαντωνίου ωρθώθη θαρραλέος κι υπερασπιστής της γλωσσικής ελευθερίας και υπερήφανος ομολογητής των γλωσσικών του πεποιθήσεων, τας οποίας, καθώς είπε τότε, δεν επρόκειτο να αλλάξη ούτε κατά τας επισήμους σχέσεις του προς την Ακαδημίαν, ήτις, όταν τον εξέλεγεν Ακαδημαϊκόν, εγνώριζεν ότι εκλέγει ένα δημοτικιστήν».¹³

Ο Παπαντωνίου ανήκει στο χώρο των μετριοπαθών δημοτικιστών (όπως ο Ξενόπουλος, ο Καρκαβίτσας, ο Χατζόπουλος, ο Νιρβάνας) κι όχι στον κύκλο των λογοτεχνών που εφαρμόζουν στο έργο τους τη γλωσσική μέθοδο του Ψυχάρη (Πάλλης, Εφταλιώτης, Βλαστός, Φιλήντας, Παρορίτης). Όταν κρίνει τις θεατρικές παραστάσεις, επιμένει στην ποιότητα της μετάφρασης, στην προσπάθειά του να τονίσει την ευεργετική επίδραση που θα μπορούσε να ασκήσει το θέατρο στην επίλυση του γλωσσικού ζητήματος. Έτσι, η μεταφρασμένη *Ορέστεια* από τον Γ. Σωτηριάδη, θα απογοητεύσει το συγγραφέα, γιατί παρουσιάζει ένα κείμενο δίγλωσσο, σε καθαρρεύουσα και δημοτική, χωρίς να αξιοποιεί μια σημαντική ευκαιρία για προώθηση του γλωσσικού προβλήματος «30 χρόνια εμπρός». Το ίδιο ενδιαφέρον επιδεικνύει και για τις ξένες μεταφράσεις, γι' αυτό και τη μετάφραση του *Φάουστ* από τον Κ. Χατζόπουλο, θα τη θεωρήσει ως την «πρώτη τελεία φιλολογική νίκη του ελληνικού θεάτρου», πιστεύοντας ότι το έργο αυτό θα διδάξει τους δημοτικιστές αλλά είναι εύληπτο ταυτόχρονα από όλους «καθαρεύοντας και μη».¹⁴

13. Βλ. Α. Μπενέκος, *ό.π.*, σσ. 25-26.

14. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως πεζογράφος*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα 2001, σσ. 86-87.

Επίσης, στις ταραχές των «Ευαγγελικών» αποδοκιμάζει έντονα τους καθαρανουσιάνους και όσους κρύβονταν πίσω από αυτούς, επειδή εκμεταλλεύτηκαν την αντίδραση του λαού για τη μετάφραση του Αλέξανδρου Πάλλη, προβάλλοντας την «ως γενική εξέγερση υπέρ της πατρίδας γλώσσας».

Έπειτα, ως Νομάρχης Λακωνίας, μαζί με τον Εισαγγελέα Α. Ρέγκο, απαγόρευσε την κυκλοφορία του έντυπου αφορισμού του Βενιζέλου, ενεργώντας και πάλι με την ίδια αξιοπρέπεια που τον διακατείχε ως άνθρωπο και δέχτηκε την απόλυση του μετά την αντίδραση του Μητροπολίτη Γερμανού και του έξαλλου πλήθους. Αργότερα, στη βιογραφία του, έλεγε ο ίδιος, με το γνωστό του χιούμορ: «Ετιμήθηκα με τον Αργυρούν Σταυρόν Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος και με την καταδίωξη του Εφετείου του Ναυπλίου».¹⁵

Από την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα εισέρχεται στον εκπαιδευτικό – γλωσσικό στίβο με τη συγγραφή του γλωσσικού μανιφέστου που του ανατέθηκε από την Εταιρεία «η Εθνική Γλώσσα»¹⁶ το 1904 στην Αθήνα, όπου του δόθηκε η ευκαιρία να διατυπώσει τα γλωσσικά και εκπαιδευτικά του πιστεύω. Η Εθνική Γλώσσα ήταν ένα από τα πρώτα συλλογικά όργανα που υλοποίησαν τις αρχές του δημοτικισμού και σύμφωνα με το καταστατικό της, σκοπόν είχε «...να βοηθήση τη μελέτη, το ξάπλωμα και το μεταχείρισμα της ζωντανής ελληνικής γλώσσας σε όλους τους κύκλους της κοινωνικής μας ζωής και σε όλα τα είδη του γραφτού λόγου». Επίσης, ο Παπαντωνίου θα δεχτεί πρόσκληση κι από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο για να γράψει Αναγνωστικά. Κατά τη σύνταξη της προκήρυξης το 1905,¹⁷ ο ίδιος κατηγορούσε το «Δασκαλισμό» ως τη μόνη και φοβερή αρρώστια που τρώει την καρδιά του Έθνους, την Εκπαίδευση. Στη συνέχεια απαριθμούσε τα δεινά που σωρεύει η χρήση της καθαρεύουσας στο σχολείο και ζητούσε να εισαχθεί η δημοτική στο δημοτικό σχολείο, που θεωρούσε ότι αποτελούσε και το μοναδικό φάρμακο της αρρώστιας. Έτσι, προσκαλούσε όλους τους πνευματικούς ανθρώπους να συνδράμουν ενεργητικά στον εθνικό της σκοπό: «η ζωντανή εθνική μας γλώσσα να γίνει ο γραπτός λόγος του Ελληνικού Γένους».

15. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *ό.π.*, σ. 87.

16. Βλ. Γ. Κορδάτος, *Δημοτικισμός και Λογιοτατισμός: Κοινωνιολογική μελέτη του Γλωσσικού Ζητήματος*, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1974, σ. 111.

17. Βλ. Εμ. Κριαράς, *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1987, σ. 146.

Παράλληλα, το ενδιαφέρον του στράφηκε και στα σχολεία της Μακεδονίας, πιστεύοντας ότι με τη δημοτική, αν όχι με την καθαρεύουσα είναι δυνατόν να κρατηθούν στον εθνικό κορμό.

Ωστόσο θα πρέπει να αναφερθεί η σύγκρουση του Παπαντωνίου με τον Ψυχάρη το 1907, όταν ο τελευταίος απέδωσε αβασάνιστα στον πρώτο ένα ανυπόγραφο άρθρο, δημοσιευμένο στο *Άστυ* (4.3.1907) με τίτλο: «Ο θεμέλιος λίθος της εθνικής ημών ενότητας». όπου η δημοτική χαρακτηρίζεται ως «υπόλειμμα των ρακών της δουλείας». Οι γλωσσικές του απόψεις μπορεί να διατυπώνονται ως αντιπαράθεση προς το σύστημα του Ψυχάρη και την τακτική που ακολουθεί στο γλωσσικό ζήτημα, δεν παύει να υπογραμμίζει το σεβασμό του για την αγωνιστική πρωτοπορία και την επιστημονική αξία του Ψυχάρη ιδιαίτερα στην Ιδέα της δημοτικής και αυτό γίνεται έκδηλα φανερό στα χρονογραφήματα του Παπαντωνίου. Η κατηγορία του Ψυχάρη, ωστόσο, θεωρείται άδικη κι αστήρικτη, παρόλο που ο Παπαντωνίου έφερε την ευθύνη για το δημοσίευμα στην εφημερίδα όπου ήταν διευθυντής κι επέτρεψε τη δημοσίευση ενός τέτοιου άρθρου, τη στιγμή που υπήρξε συνεπής οπαδός της δημοτικής και φανατικός πολέμιος της καθαρεύουσας.

Το 1911 εντυπωσιακή ήταν η σιωπή του, όταν ο Βενιζέλος κατοχύρωσε συνταγματικά την καθαρεύουσα με το άρθρο 107, τη στιγμή που επικρατούσε κλίμα οξυμμένου πολιτικού φανατισμού του όχλου.

Η συμμετοχή του στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 αποτέλεσε, όπως ξέρουμε, έναν μεγάλο σταθμό στη συγγραφική του σταδιοδρομία ως συγγραφέα σχολικών εγχειριδίων, απ' όπου διαφαίνονται διαμόρφωμένοι οι προσανατολισμοί του. Δύο τουλάχιστον υπήρξαν τα κλασικά βιβλία από τα πολλά που απέδωσε η όλη προσπάθεια, τα Ψηλά Βουνά και το Αλφαβητάριο με τον Ήλιο της Συντακτικής Επιτροπής που αποτελούσαν οι: Δ. Ανδρεάδης, Αλ. Δελμούζος, Π. Νιρβάνας, Ζ. Παπαντωνίου και Μ. Τριανταφυλλίδης.¹⁸

18. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *ό.π.*, σσ. 89-90.

Ο Παπαντωνίου εμπνευσμένος από τα κηρύγματα και τις αρχές της Επιτροπής και του Ομίλου έγραψε τα Ψηλά Βουνά, βιβλίο με το οποίο κατέρρευσε το παλιό οικοδόμημα της σχολικής λογοτεχνίας. Ωστόσο, όλες οι προσπάθειες σύνταξης Αναγνωστικών των σχολείων, καθώς και παιδικών εξωσχολικών αναγνωσμάτων στο μέλλον, έχουν την αφετηρία τους στις νέες αρχές που χάραξε ο Παπαντωνίου, δηλαδή νέα γλώσσα, νέα ύφος, νέο ήθος, νέο περιεχόμενο που πηγάζει από την ίδια τη ζωή. Παρεμφερής ήταν η συμβολή του και στη σύνταξη του Αλφαβηταρίου, που αποτέλεσε κι αυτό σταθμό στην ιστορία του σχολικού παιδικού βιβλίου (1919). Την ίδια εποχή καταπιάνεται με τη συγγραφή και Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων για το Γυμνάσιο, σε συνεργασία με τον Εμμ. Τρουλλινό. Γενικότερα με το σύνολο του έργου του αποδεικνύεται ένας συνεπής δημοτικιστής.¹⁹

19. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *ό.π.*, σ. 90.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΑ

Α. ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

α. *Διάλεκτος. Γλωσσογεωγραφία*

Η ελληνική γλώσσα, αν και παρέμεινε ενιαία από την αρχαιότητα ως σήμερα, ποτέ δε μιλήθηκε ομοιόμορφα σε ολόκληρο τον ομόγλωσσο γεωγραφικό χώρο, διαμορφώνοντας έτσι τοπικές διαλεκτικές παραλλαγές. Κατά περιόδους μία από αυτές τις διαλεκτικές παραλλαγές, επικρατώντας κι εκτοπίζοντας τις άλλες, καθίσταται κοινή γλώσσα των ελληνόφωνων. Έτσι, η αρχαία αττική διάλεκτος αποτέλεσε τη βάση της Κοινής, η οποία μιλήθηκε κατά τους αλεξανδρινούς και ρωμαϊκούς χρόνους και της οποίας η βαθμιαία διάσπαση οδήγησε από την πρώιμη βυζαντινή εποχή σε νέες διαλεκτικές μορφές. Ήδη, στο τέλος της πρώτης χιλιετίας μ.Χ. έχει αρχίσει η διαμόρφωση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Οι κατά τόπους μορφές της Νέας Ελληνικής γλώσσας ονομάζονται κοινώς *διάλεκτοι*, στη γλωσσική, όμως, επιστήμη γίνεται διάκριση ανάμεσα σε *διαλέκτους* και σε *ιδιώματα*.

Γλωσσογεωγραφία είναι η συστηματική έρευνα της γλώσσας μιας χώρας, που με τη βοήθεια ειδικών ερωτηματολογίων, με κατάλληλα διαλεγμένες φράσεις και λέξεις, εξακριβώνει την ιδιωματική χρήση σε όσο γίνεται περισσότερα αντιπροσωπευτικά μέρη της. Οι ισόγλωσσες γραμμές συγκεντρώνουν και σημαδεύουν σ' ένα γεωγραφικό χάρτη τη γεωγραφική περιοχή κι έκταση ενός γλωσσικού φαινομένου, λ.χ. σε ποια μέρη λένε σε *δίνω*, με *αρέσει* αντί σου *δίνω*, μου *αρέσει*. Η σύγκριση των ισόγλωσσων για τα διάφορα γλωσσικά φαινόμενα, που συγκεντρώνονται στον ίδιο γλωσσογεωγραφικό χάρτη, δίνει μια εικόνα της κατανομής των διαλεκτικών φαινομένων μέσα στον ίδιο τόπο. Από τη γλωσσογεωγραφία μαθαίνουμε πως η κάθε γλωσσική περιοχή κόβεται από τις ισόγλωσσες προς διάφορες διευθύνσεις, χωρίς να συμπίπτουν, συχνά όμως πολλές από αυτές συμπυκνώνονται σε δέσμες ισόγλωσσικές, ενώ οι γεωγραφικές ζώνες που κλείνουν, δείχνουν τα σύνορα ενός ιδιώματος.²⁰

20. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*, Άπαντα

Τριανταφυλλίδη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, τ. Γ', [1938], Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 62-63.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, *διάλεκτος* είναι η γλώσσα τόπου που στο κεντρικό του μέρος παρουσιάζει ένα σύνολο από γνωρίσματα γλωσσικά, που την ξεχωρίζουν από τις γειτονικές διαλέκτους. Όσο πλησιάζουμε προς την περιφέρεια, βρίσκουμε κι αλλαγές που προμηνύουν τη γειτονική διάλεκτο. Έτσι, η μετάβαση σ' αυτήν δεν είναι συνήθως απότομη.

Διάλεκτο κι ιδίωμα συνήθως ονομάζουμε τις υποδιαιρέσεις της ίδιας γλώσσας.

α. Διάλεκτοι με την κύρια σημασία του όρου, θεωρούνται οι γλωσσικές μορφές με το δικό τους φωνολογικό, μορφολογικό και συντακτικό σύστημα, το πλούσιο ιδιωματικό λεξικό. Διάλεκτο λέμε όταν οι παραλλαγές κι οι ιδιοτυπίες σ' έναν τόπο είναι σημαντικότερες κι αφθονότερες με αρχαϊσμούς, νεωτερισμούς, ξενισμούς κ.λπ., ώστε αυτός που μιλά τα κοινά νεοελληνικά να μην μπορεί να την καταλάβει εύκολα, δηλαδή οι διαφορές της τοπικής γλωσσικής παραλλαγής είναι μεγάλες και τέτοιες που με δυσκολία παρακολουθεί το νόημα του λόγου ένας ομόγλωσσος που δεν είναι ντόπιος. Συχνά ονομάζουν διάλεκτο ένα ιδίωμα με μεγάλη έκταση ή που διαφέρει σημαντικά από την κοινή γλώσσα. Κάποτε πάλι ονομάζουν υποτιμητικά, θα μπορούσαμε να πούμε, το ιδίωμα που έμεινε λογοτεχνικά ακαλλιέργητο και ξέπεσε έτσι στη συνείδηση των ομογλώσσων.

Σήμερα, διάλεκτοι θεωρούνται η *Ποντιακή* (στην οποία συμπεριλαμβάνονται τα ελληνικά της Κριμαίας – Μαριούπολης), η *Καππαδοκική*, η *Τσακωνική*, η *Κατωιταλική*. Όλες τις άλλες κατά τόπους διαφοροποιήσεις της Κοινής Νεοελληνικής τις ονομάζουμε *ιδιώματα*. Εκτός από τα Τσακόνικα που μιλιούνται μέσα στην ηπειρωτική Ελλάδα και η καταγωγή τους είναι κατευθείαν από τα αρχαία Δωρικά, οι άλλες τρεις διάλεκτοι (*Ποντιακή*, *Καππαδοκική* και *Κατωιταλική*), διαμορφώθηκαν στην περιφέρεια της ελληνόγλωσσης περιοχής και επομένως, βρέθηκαν πιο πολύ έκθετες σε ξένη πολιτική και γλωσσική επίδραση, εφόσον μάλιστα απομονώθηκαν από το Βυζαντινό Κράτος νωρίτερα από τους άλλους Έλληνες.²¹

β. Ιδίωμα, από το άλλο μέρος, θεωρείται η τοπική παραλλαγή της γλώσσας, όταν οι διαφορές από την κοινή Ελληνική είναι αισθητές, αλλά δε δυσκολεύουν την κατανόηση των λεγομένων από τους ομόγλωσσους που δεν είναι ντόπιοι.

21. Βλ. Α. Θαβώρης, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1979, σ. 106.

β. Τρόπος κατάταξης των νεοελληνικών διαλέκτων

Δεν υπάρχει ομοφωνία των ερευνητών για τα κριτήρια κατάταξης και διαφοροποίησης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων, καθότι δεν υφίστανται σαφείς γεωγραφικοί διαχωρισμοί. Τα κριτήρια διαφοροποίησης στα οποία εστιάζει η έρευνα αφορούν τα παρακάτω γλωσσικά επίπεδα:

1. Φωνητικά – Φωνολογικά:

- Κλειστότερη προφορά των άτονων [e] και [o] ως [i] και [u] αντιστοίχως (‘‘κώφωση’’), και αποβολή/σίγηση των άτονων [i] και [u], π.χ. *παιδί* > *πιδί*, *κουλούρι* > *κ'λούρ*. Το χαρακτηριστικό αυτό επιχωριάζει κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα.

2. Μορφολογικά:

- Διατήρηση του τελικού -ν, *το παιδίν*.
- Κατάληξη γ' πληθυντικού ενεργητικού Ενεστώτα σε -ουσι αντί -ουν, π.χ. *έχουσι* αντί *έχουν*.
- Αρσενικό άρθρο [i] αντί ο, π.χ. *ι Νίκους*. Το χαρακτηριστικό αυτό επιχωριάζει κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα.

3. Συντακτικά:

- εκφορά του έμμεσου αντικειμένου με αιτιατική αντί γενικής, π.χ. *θα σε δώσω* αντί *θα σου δώσω*. Το χαρακτηριστικό αυτό επιχωριάζει κυρίως, στη Βόρεια Ελλάδα.
- Επίταξη των προσωπικών αντωνυμιών, π.χ. *έδωσά σου* αντί *σου έδωσα*.

γ. Είδη διαλέκτων

Η συμβατική γλωσσογεωγραφική κατάταξη που συνήθως υιοθετείται με βάση ένα μείγμα γλωσσικών (κυρίως φωνητικών) γεωγραφικών κριτηρίων είναι η εξής:

- Ποντιακή
- Καππαδοκική
- Κατωιταλική
- Τσακωνική
- Κυπριακή
- Κρητική

Σήμερα, και, κυρίως, ύστερα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οι τοπικές διαφοροποιήσεις της νεοελληνικής γλώσσας παρουσιάζουν εικόνα παρακμής και σε μερικές περιπτώσεις έχουν εξαφανιστεί εντελώς (π.χ. η διάλεκτος της Καρπαδοκίας).

Ιδιαίτερα, οι νεοελληνικές διάλεκτοι αποτελούν σήμερα στοιχείο πολιτισμικής παράδοσης παρά ζωντανή γλώσσα. Αλλά και τα νεοελληνικά ιδιώματα, κάτω από την πίεση κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (αλλαγή στις δομές των παραδοσιακών κοινωνιών που συντηρούσαν τις τοπικές γλωσσικές μορφές) και λόγω της ευρείας χρήσης της κοινής μορφής της Νέας Ελληνικής όχι μόνο χρησιμοποιούνται από όλο και λιγότερους ομιλητές (κυρίως ηλικιωμένους), αλλά και συνεχώς αλλοιώνονται σε όλα τους τα επίπεδα (φωνητική, μορφολογία, λεξιλόγιο), τείνοντας να αφομοιωθούν από την κοινή Νέα Ελληνική.²²

B. ΙΔΙΩΜΑΤΑ

α. Τα νεοελληνικά ιδιώματα. Η ιστορία τους

Ιδίωμα, από το άλλο μέρος λέμε όταν οι διαφορές είναι μεν αισθητές, αλλά δε δυσκόλευουν την κατανόηση των λεγομένων από τους ομόγλωσσους που δεν είναι ντόπιοι. Κάθε ιδίωμα συναπαρτίζει με την περιοχή, στην οποία μιλιέται, κάτι ενιαίο. Όσοι το έχουν ως μητρική γλώσσα, αισθάνονται τη στενότερη ενότητα πολιτισμού που τους δένει με τους συντοπίτες τους. Έχουν τη συνείδηση πως όλοι μαζί μιλούν την ίδια γλώσσα και συνδέονται μ' αυτή και με τ' άλλα κοινά γνωρίσματα στενότερα μεταξύ τους, παρά με τους άλλους ομόγλωσσους και ομοεθνείς.²³

22. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*, Άπαντα Τριανταφυλλίδη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, τ. Γ', [1938], Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 66-67.

23. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδης, *ό.π.*, σ. 64.

Οι λόγοι που ορίζουν τοπογραφικά τη διαμόρφωση των ιδιωμάτων είναι πολλαπλοί: γεωγραφικοί, σχετικοί με τη διάπλαση του εδάφους, που ευκολύνει ή όχι τη συγκοινωνία (λ.χ. τα βουνά κι η θάλασσα συνήθως χωρίζουν, όπως για παράδειγμα, η Όθρη, ο Κορινθιακός, το Ιόνιο πέλαγος, το Κρητικό πέλαγος). Τη διαμόρφωση των ιδιωμάτων επηρεάζουν συνήθως λόγοι διοικητικοί, πολιτικοί ή εκκλησιαστικοί, που αναγκάζουν συχνά τους κατοίκους να συχνάζουν στα ίδια κέντρα, λόγοι εποικιστικοί, κ.λπ.

Τα σημερινά ιδιώματα, ριζωμένα στην αλεξανδρινή και μεσαιωνική κοινή, δεν έχουν σχέση κι αντιστοιχία με τις αρχαίες διαλέκτους, εκτός από τα τσακωνικά. Γεννημένα στο Μεσαίωνα, διαφοροποιήθηκαν περισσότερο στα χρόνια της σκλαβιάς, κάτω από τον τουρκικό ζυγό, όπου η έλλειψη επικοινωνίας και οικονομικής ζωής, το σβήσιμο της παιδείας, καθώς και άλλοι λόγοι περιόριζαν περισσότερο κάθε τόπο στα σύνορά του.

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, με την πύκνωση της συγκοινωνίας και την ύψωση του πολιτισμού, τέλος, με την εντονότερη εθνική ζωή στον 20ό αιώνα τονώθηκαν οι τοπικές κοινές, διαδόθηκε περισσότερο η νέα κοινή, απαρχαιώθηκαν διάφορα ιδιοματικά στοιχεία, λέξεις, τύποι, προφορές. Και τα ιδιώματα άρχισαν να υποχωρούν, ιδίως στα κέντρα, εμπρός στην κοινή, να επηρεάζονται απ' αυτήν ή και από λεξιλογικά, κυρίως, στοιχεία της γραπτής γλώσσας του 19^{ου} αιώνα.

β. Η κατάταξη των ιδιωμάτων

Επειδή δεν έχει προηγηθεί συστηματική γλωσσογεωγραφική έρευνα και απουσιάζει ο γλωσσογεωγραφικός άτλαντας, δεν είναι δυνατό να γίνει οριστική κατάταξη των ελληνικών ιδιωμάτων. Τα ιδιώματα με βάση ένα μείγμα γλωσσικών (κυρίως φωνητικών) γεωγραφικών κριτηρίων κατατάσσονται στις εξής κατηγορίες:

- Βόρεια
- Ημιβόρεια
- Δωδεκανησιακά
- Κυκλαδικά
- Επτανησιακά
- Μικρασιατικά
- Μάνης, Κύμης και Παλαιάς Αθήνας

Σύμφωνα με τον Γ.Ν. Χατζιδάκη, τα νεοελληνικά ιδιώματα είναι δυνατό να τα διαιρέσουμε σε δύο μεγάλες ομάδες: στα βόρεια και στα νότια ιδιώματα. Η γραμμή που τα χωρίζει στο χάρτη συμπίπτει με τον 38^ο παράλληλο. Στο χώρο από τον 38^ο παράλληλο και πάνω μπορούμε να πούμε ότι είναι η περιοχή όπου υπάρχουν τα βόρεια ιδιώματα. Η

περιοχή αυτή ορίζεται από τον Κορινθιακό Κόλπο ως τα βόρεια σύνορα της χώρας (με ελάχιστες εξαιρέσεις), στα νησιά του βορείου Αιγαίου και σε ορισμένα άλλα (Σάμος, Τήνος, Νότια Άνδρος, βόρεια Εύβοια).

Τα περισσότερα από τα ιδιώματα αυτά δε διαφέρουν σχετικά πολύ, αν και καμιά φορά έχουν πολλές διαφορές μεταξύ τους. Με όλες αυτές τις ιδιορρυθμίες, τα αισθανόμαστε ως γλώσσα μας, και με μικρές αλλαγές, πιο πολύ στη Φωνητική, είναι δυνατό να τα μεταγράψουμε στην κοινή νεοελληνική γλώσσα. Σήμερα, και κυρίως ύστερα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οι τοπικές διαφοροποιήσεις της νεοελληνικής γλώσσας παρουσιάζουν εικόνα παρακμής, και σε μερικές περιπτώσεις έχουν εξαφανιστεί εντελώς (π.χ. η διάλεκτος της Καππαδοκίας).²⁴

Ανάλογα με τις παραλλαγές τους είναι δυνατό να χωρίσουμε τα βόρεια σε μικρότερα τοπικά ιδιώματα, όπως Ηπειρώτικα, Θεσσαλικά, Θρακικά, Μακεδονικά, Ρουμελιώτικα κ.λπ., όπως και τα νότια (κατά τον Χατζιδάκη) στο παλιό ιδίωμα των Μεγάρων, της Κύμης, της Αίγινας και της παλιάς Αθήνας, την ομάδα των ιδιωμάτων της Πελοποννήσου (χωρίς τη Μάνη και την Τσακωνιά), των Κυκλάδων και της Κρήτης, της Δωδεκανήσου και της Κύπρου.

Ιδιαίτερα, οι νεοελληνικές διάλεκτοι, αποτελούν σήμερα στοιχείο πολιτισμικής παράδοσης παρά ζωντανή γλώσσα. Αλλά και τα νεοελληνικά ιδιώματα, κάτω από την πίεση κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (αλλαγή στις δομές των παραδοσιακών κοινωνιών που συντηρούσαν τις τοπικές γλωσσικές μορφές) και λόγω της ευρείας χρήσης της κοινής μορφής της Νέας Ελληνικής όχι μόνο χρησιμοποιούνται από όλο και λιγότερους ομιλητές (κυρίως ηλικιωμένους), αλλά και συνεχώς αλλοιώνονται σε όλα τους τα επίπεδα (φωνητική, μορφολογία, λεξιλόγιο) τείνοντας να αφομοιωθούν από την κοινή Νέα Ελληνική.²⁵

24. Βλ. Ν. Κοντοσόπουλος, *Βόρεια Ιδιώματα, από την ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, επιστ.

επιμ. Μ. Ζ. Κοπιδάκης, εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000, σ. 102.

25. Βλ. Ν.Π. Ανδριώτης, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (τέσσερις μελέτες)*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 113-114.

1. Βόρεια ιδιώματα. Χαρακτηριστικά τους

Όλων σχεδόν των περιοχών που βρίσκονται βόρεια της διαχωριστικής γραμμής τα νεοελληνικά ιδιώματα διέπονται από τρία χαρακτηριστικά φωνητικά γνωρίσματα:

- α. Στένωση του άτονου ο (ο, ω) σε ου: βουσκό (βοσκό), κουντός (κοντός).
- β. Στένωση του άτονου ε (ε, αι) σε ι: βιλόνα (βελόνα), πιδί (παιδί). Επίσης, το άρθρο ο το μετατρέπουν σε ου: ου λύκους (ο λύκος).
- γ. Εκπτώση των άτονων κλειστών φωνηέντων ι και ου: κ·νώ (κινώ), σκ·λί (σκυλί), π·νώ (πεινώ), κ·λιά (κοιλιά), σ·κόνου (σηκώνω), β·νό (βουνό), π·λί (πουλί), κ·τι (κουτί), κ.ά.

Επίσης, στο χώρο αυτό παρατηρούνται κι άλλες ιδιομορφίες, είτε σε γενική ισχύ είτε σε περιορισμένη, στη φωνολογία, τη μορφολογία και τη σύνταξη.

Έτσι:

- Το αρσενικό άρθρο σε πολλές περιοχές προφέρεται ως ι: ι κιρός = ο καιρός, ι Νίκους = ο Νίκος.
- Μεγάλη είναι η ποικιλία των υποκοριστικών καταλήξεων. Έτσι η λέξη παιδάκι στην κεντρική κι ανατολική Μακεδονία είναι πιδουδ', στη Λέσβο πιδέλ', στη Δυτική Μακεδονία πιδούλ', και στη Δυτική Στερεά Ελλάδα πιδόπ'λου.
- Ποικιλία παρουσιάζουν κι οι καταλήξεις των ρημάτων. Έτσι, αντί για τον κοινό τύπο τρώγαμε ακούγονται: τρώγαμαν, ετρούγαμι κ.λπ.
- Ανάμεσα στο τελικό -ς της λέξης και την άτονη κτητική αντωνυμία μου αναπτύσσεται ένα ι ή ου. Το τελικό -ς τότε εμφανίζεται ως -ις: ου μπαμπάζι-ι-μ' = ο μπαμπάς μου, ο θ'κόζ-ου-μ = ο δικός μου.
- Ορισμένα ρήματα συντάσσονται με προσωπική αντωνυμία και αιτιατική αντί γενικής: σι λέου = σου λέω, θα την δώσω = θα της δώσω.
- Διατηρούν τη συλλαβική ή και τη χρονική αύξηση: εδένετε - δένατε, εδενόμαστε - δενόμαστε.
- Επικρατεί η άρρινη προφορά του μπ (b), ντ (d), γκ (g), δηλαδή η εξαφάνιση του ένρινου μπρος από τα ηχηρά μπ (mb), ντ (nd), γκ (ng): κουβί, μαδαρίνι, αγαλιά, αντί κουμπί, μανταρίνι, αγκαλιά.²⁶

26. Βλ. Ν. Κοντοσόπουλος, *Βόρεια Ιδιώματα, από την ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, επιστ. επιμ. Μ.Ζ. Κοπιδάκης, εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000, σ. 102.

1.α. Το Ευρυτανικό γλωσσικό ιδίωμα

Προσπαθώντας κανείς να ερευνήσει την Ευρυτανική ιστορία θα έρθει αντιμέτωπος με το εγγενές πρόβλημα της ανυπαρξίας πηγών, καθώς και την έλλειψη ευρημάτων, αφού μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει συστηματική αρχαιολογική ανασκαφή στην περιοχή. Η ιδιομορφία του γεωγραφικού ανάγλυφου έχει, όπως είναι φυσικό, τον αντίκτυπό της στο χαρακτήρα των ανθρώπων που ζουν εκεί. Ακόμα και η γλώσσα είναι γεμάτη σύμφωνα, αποβάλλοντας κάθε "περιττό" φωνήεν, οδηγώντας τη σκέψη στα κακοτράχαλα μονοπάτια, στα οποία ήταν υποχρεωμένοι να διαβαίνουν καθημερινά όσοι την μιλούσαν.

Το ευρυτανικό γλωσσικό ιδίωμα ανήκει στα βόρεια ιδιώματα, με χαρακτηριστικά τα γνωρίσματα που αναφέραμε παραπάνω. Η μορφή των φωνηέντων μεταβάλλεται φωνητικά, συγκόπτουν τις λέξεις με την αποκοπή των φωνηέντων και εκφράζονται μονολεκτικά, μετατρέποντας σε μονοσύλλαβες τις δυσύλλαβες, ακόμη και τις πολυσύλλαβες λέξεις, όπως διαπιστώνουμε στα παραδείγματα: Μάρτ'ς (Μάρτης), γδάρτς (γδάρτης), ντιπ (καθόλου), κριν-τ Μήτρ (μίλησε του Μήτρου).

Επίσης, η βαριά προφορά των λέξεων αποτελεί χαρακτηριστικό του ευρυτανικού γλωσσικού ιδιώματος, εξαιτίας του οποίου είναι δύσκολο πολλές φορές να αποκρυπτογραφήσει κανείς το όνομα διαφόρων χωριών.

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, εξαιτίας της καταγωγής του από το Καρπενήσι, χρησιμοποιεί πολύ γλαφυρά στα έργα του και, κυρίως, στα «Διηγήματά» του, το γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

1. Χαρακτηριστικά γλώσσας – ύφους Παπαντωνίου

Η πεζογραφία του Ζαχαρία Παπαντωνίου και ειδικότερα, τα «Διηγήματά»²⁷ του αποτελούν τον αποφασιστικό σταθμό μετάβασής του από το χρονογράφημα στο διήγημα. Τα διηγήματα που έγραψε είναι συγκεντρωμένα σε τρεις τόμους, στα «Διηγήματα» (1927), το «Βυζαντινό Όρθρο» (1936) και τη «Θυσία» (1937). Τα δύο τελευταία δεν έχουν την έκταση ενός κεφαλαίου μυθιστορήματος, αλλά διακρίνονται για την εκφραστική αρτιότητά τους. Ο Παπαντωνίου ξεκίνησε με το χρονογράφημα ως συγγραφικό είδος και στη συνέχεια συντελέστηκε η μετάβασή του στο διήγημα.

Η δημοσιογραφία απορρόφησε μεγάλο διάστημα στη ζωή του, και αποτέλεσε την αφετηρία της καλλιέργειας του προσωπικού του ύφους και της αφηγηματικής του τεχνικής. Σε όλη του τη ζωή απευθυνόταν στο πλατύ κοινό της εφημερίδας, εκτός από ελάχιστες παρενθέσεις πνευματικής δραστηριότητας που απευθυνόταν σε αναγνώστες του βιβλίου. Έτσι από το χρονογράφημα και τη χρήση καθαρεύουσας ανταμώνεται με λέξεις της δημοτικής, για να δημιουργήσει τις λεπτές εκείνες αποχρώσεις του σκώμματος απέναντι σε ανθρώπους, καταστάσεις, αισθήματα. Το χιούμορ κι η σάτιρα αποτελούν τα κύρια συστατικά του χρονογραφήματος, τα οποία πολύ εύστοχα μπορούν να αποδοθούν με τη χρήση καθαρεύουσας.

Η μετάβαση από το χρονογράφημα στο διήγημα διατηρεί ορισμένα χαρακτηριστικά από το χρονογράφημα, όπως είναι η επιγραμματική φράση, η πυκνότητα της έννοιας στη λιτότητα του λόγου, το χιούμορ που αποτελεί το απαραίτητο χαρακτηριστικό του αφηγήματος. Το χιούμορ στο γνήσιο ευθυμογράφημα είναι ο κύριος σκοπός, ενώ στο χρονογράφημα αποτελεί το κύριο συστατικό.²⁸

27. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Διηγήματα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε.

28. Βλ. Αμ. Χουρμούζιος, *Ο αφηγηματικός λόγος: θεωρητικά και κριτικά κείμενα*, ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1979, σ. 136.

Ο Παπαντωνίου έγραψε την πρώτη συλλογή «Διηγημάτων» το 1927 και παρόλο που είναι πεπεισμένος δημοτικιστής, όπως είχε δείξει με τους «Πεζούς Ρυθμούς», ακόμη ταλαντευόταν ανάμεσα στην αισθητική του αναγνώστη της εφημερίδας και του αναγνώστη του λογοτεχνήματος. Έτσι, οι «συγκαταβάσεις» που δείχνει ίσως θεωρούνται ως αναγκαστικές υποχωρήσεις στην πλειοψηφία των αναγνωστών του.

Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος όταν προλογίζει τα «Διηγήματά» του θα πει χαρακτηριστικά: «Είν' ένας καλαίσθητος, ένας εκλεκτικός κ' ένας δάσκαλος του έντεχνου λόγου. Ένας αληθινός δάσκαλος, επιτέλους! Ας θυμηθούμε με πόση προσοχή αποφεύγει και στην πεζογραφία του τη χασμωδία, πως προσθέτει στους ρηματικούς τύπους εκείνα τα ν (που κάποτε γίνονται ενοχλητικά), όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν».²⁹

Δεν τίθεται ζήτημα δημοτικής ή καθαρεύουσας, είναι μάλλον υπόθεση κατανομής του ειδικού βάρους των λέξεων στην τρέχουσα χρήση τους.

Το προτέρημα που διαπνέει το αφήγημά του είναι η ευχάριστη ποικιλία του νέου και του απροσδόκητου στις περιγραφές καταστάσεων, που, ενώ για άλλους θα ήταν απλές επεισοδιακές σκηνές, αυτός καταφέρνει να προσδώσει μια ξεχωριστή νότα στη μονοτονία του χρώματος.

Τα διηγήματα του Ζ. Παπαντωνίου, περνώντας από τη στιλπνή καθαρεύουσα του λογίου χρονογραφήματος – με τη σάτιρα που είναι ανθός κατεξοχήν της καθαρεύουσας – στη λογοτεχνική δημοτική, διατηρούν το χιούμορ για να καταστεί η φράση του ακόμη ελαφρότερη, όταν η πεζολογική εξήγηση αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της μονοτονίας. Η φράση του, επίσης, παρουσιάζει χαρακτηριστική πυκνότητα και συμμετρία. Έτσι, ο συγγραφέας προικίζει το ύφος του με αυστηρή και σταθερή αρχιτεκτονική. Οι ρευστότητες, οι ελλείψεις, τα διαφορούμενα απουσιάζουν από την τεχνική του λόγου του.³⁰

29. Βλ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, *Εισαγωγή (στα Διηγήματα του Ζαχαρία Παπαντωνίου)*,

Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα [1954], σ. 32.

30. Βλ. Αμ. Χουρμούζιος, *ό.π.*, σ. 134.

Επίσης, ο συγγραφέας ως γνήσιος Ρουμελιώτης διατηρεί το γλωσσικό ιδίωμα του τόπου του στα διηγήματά του, καθώς δε βαριέται να προβάλλει το χωρατό κι ας επαναλαμβάνεται. Έτσι, τα διηγήματα είναι γραμμένα σε λογοτεχνική δημοτική, όπου διαφαίνεται το τάλαντο του τεχνίτη του λόγου, καθώς βασανίζει τη φράση, για να κερδίσει την άρτια έκφραση.

Ως καλλιτέχνης και παιδαγωγός κατάφερε να διοχετεύσει τη δόνηση της ζωής και τη θερμότητα της αγάπης μέσα από το έργο του για παιδιά.

Ο Χουρμούζιος ως πρώτο και κύριο γνώρισμα του ύφους του Παπαντωνίου, θα ισχυριστεί ότι είναι «η σύμμετρη αντιστοιχία μεταξύ διανοήματος και της λεκτικής διατύπωσης. Το δεύτερο γνώρισμα, που προκύπτει αμέσως μετά το πρώτο, είναι η κατάλληλη λέξη στην κατάλληλη θέση. Τρίτο γνώρισμα μπορεί να θεωρηθεί η λιτότητα. Τέταρτο γνώρισμα πρέπει να αναγνωρισθεί η ομοιογένεια, προκειμένου να υπάρχει ενότητα μορφής, την οποία παρουσιάζει ο Παπαντωνίου από τους «Πεζούς Ρυθμούς» ως τα «Διηγήματα» και τον «Όθωνα», δημιουργήματα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους. Πέμπτο γνώρισμα του καλού ύφους είναι η ακριβής εκτίμηση της εννοίας των λέξεων» και αυτό απαιτεί γνώση της γλώσσας και κυριαρχία, ώστε ο συγγραφέας να πείθει τον αναγνώστη για την ειλικρίνεια των διανοημάτων του.³¹

Οι περισσότεροι ήρωές του μιλούν τη δημοτική γλώσσα, αφού οι υποθέσεις εκτυλίσσονται γεωγραφικά στην Αθήνα ή σε μικρές επαρχιακές πόλεις. Στην επαρχία, όπως διαπιστώνουμε, κάποιες ηρωίδες εκφράζονται με το γλωσσικό ιδίωμα της Ρούμελης αποκαλύπτοντας έτσι την επαρχιακή τους προέλευση, το επίπεδο της παιδείας τους αλλά και το ήθος τους, πλουτίζοντας την αφήγηση με αμεσότητα και ζωντάνια.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι τα πρώτα αθησαύριστα διηγήματά του γράφονται περισσότερο σε απλή καθαρεύουσα -υπάρχουν και μερικά σε δημοδέστερη γλώσσα. Οι διάλογοι είναι πάντα σε δημοτική, όπως συμβαίνει και σε άλλους ηθογράφους, ενώ τα μεταγενέστερα κείμενά του είναι και αυτά γραμμένα στη δημοτική γλώσσα.

31. Βλ. Α. Μπενέκος, *Ζοχαρίας Παπαντωνίου – ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήναι 1972, σ. 74.

Ωστόσο θα πρέπει να τονιστεί ότι ο Παπαντωνίου έζησε σε μια χρονική περίοδο που ταλανιζόταν από αγώνες σε εθνικό, πολιτικό και γλωσσικό επίπεδο, γι' αυτό είναι φυσικό να επηρεαστεί κι η συγγραφική του πένα.

Κύριο χαρακτηριστικό των αφηγημάτων, αλλά και των άλλων έργων του, ήταν η εξαιρετική επεξεργασία της γλώσσας, η ακρίβεια και η λιτότητα της έκφρασης. Τα διηγήματά του είναι γραμμένα σε μακροπερίοδο λόγο και σε γ' ενικό πρόσωπο. Κάποτε το γ' ενικό πρόσωπο εναλλάσσεται με το α' ενικό ή το β' πληθυντικό πρόσωπο, όταν θέλει να προσδώσει αμεσότητα και έμφαση στο λόγο του. Οι λέξεις αποκαλύπτουν την καλλιτεχνική ευφυΐα του συγγραφέα, ο οποίος με τη χρήση μεταφορικού λόγου φανερώνει διάφορες συναισθηματικές αποχρώσεις μέσα από το περιεχόμενο των λέξεων («Το αθάνατο πουλί», «Η μετάθεση της Μαντζουράνας»).

Η αδρή, σύντομη φράση, η οποία δεν έχει τίποτα το ελλειπτικό, αλλά ολοκληρώνεται πλήρως το περιεχόμενό της, κυριαρχεί στο διήγημα και στην περιγραφή του Παπαντωνίου.³²

Η γλώσσα του χρονογραφήματος είναι έκδηλη και στα διηγήματά του, όπου παρατηρούμε να χρησιμοποιεί επίμονα τη χρονική αύξηση στο ρήμα (εσπατάλησε, εκότταξε, κ.λπ.) όπου η λεκτική ευφωνία δεν το απαιτεί. Επίσης, αυτοί οι ρηματικοί τύποι στέκονται πλάι στα «πήραν», «πρόδωσε», «δίστασε», «χτύπησε», «ρίχτηκε» της δημοτικής.

Ωστόσο, επιδέξια τοποθετημένοι είναι και ρηματικοί τύποι της λόγιας γλώσσας, επιρρήματα λόγια, όπως θα δούμε παρακάτω μέσα στη ροή της δημοτικής γλώσσας.

Ο Παπαντωνίου υπήρξε δημιουργός του προσωπικού του ύφους, καθώς εκμεταλλεύεται στην πεζογραφία του πολλά στοιχεία του ποιητικού λόγου, προκειμένου να προσδώσει συμβολικά το χαρακτήρα, την ομορφιά ή το φόβο του ανθρώπου σε συγκεκριμένη απειλή.

32. Βλ. Αιμ. Χουρμούζιος, «Το ύφος του Παπαντωνίου», *Νέα Εστία*, 27 (1940) Αθήνα, σσ. 339-446, σ. 443.

Έτσι η λέξη «κύματα» άλλοτε δηλώνει την εξωτερική ομορφιά μιας γυναίκας και άλλοτε την αμφιταλάντευση του εσωτερικού κόσμου. Άλλοτε πάλι θέλει να προετοιμάσει τον αναγνώστη για μια οριστική «απώλεια» ζωής, όπως διαφαίνεται στα παρακάτω χωρία:

«Η νέα γυναίκα έρριξε μια ματιά στα λαμπρά μαλλιά του, που σφικτά και σγουρά, χωρίς χτένι – μα τι κύματα! Ο πειρασμός την εθάμπωσε μπροστά του».

(«Το ψυχικό της Γατομάτως»)

«Όπως οι πλημμυρισμένοι κάποτε νιώθουν τον κίνδυνο πολύ αργά [...] έτσι αργά κι ο κ. Συνετός ένιωσε πως το δράμα της άγνωστης ηλικιωμένης γυναίκας είχε περάσει πλέον σ' αυτόν. Σαν ύπουλη πλημμύρα ανέβαινε στον εσωτερικό του κόσμο».

(«Ανακάλυψε την ψυχή του»)

«Και χάθηκαν οι δύο αδερφοί καλόγεροι, ο περσινός κι ο σημερινός, κυνηγημένοι από τα κύματα της ταραγμένης θάλασσας, που πηδώντας και κυλώντας, άλογα θαρρείς μαστιγωμένα, δαιμόνια θυμωμένα, πνεύματα τρελλά που παίζουν ανάμεσα Όρος, Θάσο και Λήμνο, φύσηξαν τους αφρούς τους και πέσανε κοπάδι, με χορούς, βοή και χάχανα, κυνηγώντας τα νιάτα που έφευγαν για να θαφτούν στο κελί».

(«Η πέτρα του Γριβόδημου»)³³

33. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *ό.π.*, σσ. 51-52.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΓΛΩΣΣΑ – ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΤΑ «ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΟΡΘΟΡΟ», «ΘΥΣΙΑ»

Παρατηρώντας τη γραφή του Παπαντωνίου στα Διηγήματά του, ως προς την ορθογραφία, τη μορφολογία των λέξεων και τη σύνταξη διαπιστώνουμε τα εξής:

1. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΛΕΞΕΩΝ

1.1. Το τέρμα των λέξεων

- A. Το *α* είναι βραχύχρονο στο αρσενικό, στα θηλυκά, στις μετοχές με κατάληξη *-ωντας*: *ρήγμα* (σ. 39), *βλέμμα* (σ. 40), *άντρα* (σ. 40), *εικόνα* (σ.47), *το χαρακτήρα του* (σ.48), *χυδαία* (σ. 51), *την κατάρα* (σ. 51), *δέντρα* (σ. 55), *βεγγέρα* (σ. 55).
- B. μακρόχρονο είναι το *α* στην παραλήγουσα: π.χ.: *άντρα* (σ. 40), *νιάτα* (σ. 129), *θυμάται* (σ. 166).
- Γ. Το *-ι* στη λήγουσα των ουδετέρων υπολογίζεται βραχύχρονο: π.χ.: *ψωμί. μεθύσι* (σ. 129).
- Δ. Το *ώς* είναι επίρρημα κι ειδικός σύνδεσμος:
ώς ήρθε η τελευταία του η ώρα (σ. 37, «Ανακάλυψε την ψυχή του»)
- E. το θηλυκό γένος, το ουδέτερο πληθυντικού αριθμού, το παράγωγο ρήμα και το παράγωγο επίρρημα των επιθέτων σε *-ύς* γράφεται, κυρίως, με *-υ*: *βαρυάν*

1.2. Το θέμα των λέξεων

- *νοιώθει* (38), *ένοιωσε* (43): το ρήμα παράγεται από το ουσιαστικό *έννοια*
- *Αλλοίμονον* (σ. 129), *αλλιώτικα* (σ.100), *καμμιά* (σ. 112), *παλληκαράς* (σ. 124), *τρελλάθηκε* (σ. 125), *κελλί* (σ. 133)
- *Μάννα* (σ. 108)
- *καλωσύνη* (σ. 108)
- *αυτί* (σ. 120), *αυγό* (σ. 108)
- *μυρολογούσεν* (σ. 110), *το μυρολόγι* (σ. 113)
- *κουτσαύτης* (σ. 116)
- *προτήτερα* (σ. 126).

2. ΦΩΝΗΤΙΚΑ

2.1. Τα φωνήεντα

2.1.1. Αποβολή του τελικού φωνήεντος της τελευταίας λέξης, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει με όμοιο φωνήεν:

α) $\alpha + \alpha \rightarrow \emptyset + \alpha$: ν' αποφασίσουν (σ. 41), έν' αγόρι (σ. 137), τ' ασπρόρρουχα (σ. 169), ν' ανεμίζει, τ' απλωμένα (σ. 238).

β) $\alpha + \acute{\alpha} \rightarrow \emptyset + \alpha$: θ' άρπαξε (σ. 43).

γ) $\epsilon + \epsilon \rightarrow \emptyset + \epsilon$: μ' ενόχλησε (σ. 151), είν' ελεύθερος (σ. 206).

δ) $\epsilon + \epsilon \rightarrow \emptyset + \acute{\epsilon}$: μ' έρριζαν (σ. 164), σ' ένα (σ. 193), μ' έπιασε (σ. 257).

2.1.2. α) Κράση ανόμοιων φωνηέντων:

1) $\alpha + \acute{\epsilon} \rightarrow \acute{\alpha} + \emptyset$: νάγινε (σ. 38), θάχη (σ. 40), θάγινε (σ. 147), νάχει (σ. 151).

2) $\omicron + \acute{\epsilon} \rightarrow \acute{\omicron} + \emptyset$: τούρριζαν (σ. 40), τόκλεισε (σ. 41), τούλεγε (σ. 50), σούπα (σ. 75), τόκρυψεν (σ. 147), τούπιανε (σ. 152), τόβαλε (σ. 163), πούφυγεν (σ. 202), μούρθη (σ. 24), σούδωσε (σ. 225).

3) $\alpha + \acute{\eta}$ (της ρηματικής αύξησης) $\rightarrow \alpha + \emptyset$: νάθελε (σ. 40).

4) $\alpha + \acute{\iota}$ (του ρ. είμαι) $\rightarrow \acute{\alpha} + \emptyset$: θάναι, νάναι (σ. 147), νάεισαι (σ. 163).

Κράση σημειώνει, όταν οι προηγούμενες λέξεις είναι το άρθρο *το* ή *τα*, το μόριο *θα* ή ο σύνδεσμος *να*, το επίρρημα *που* κι επόμενη λέξη αρχίζει με /e/ ή /i/,

π.χ.: τάφερνε (σ.141), τάφηρες (σ. 198), τόβλεπεν, τούλειπε (σ. 203), τούφτιαζε (σ. 204), τάμπλεκαν (σ. 264).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ: Ο Παπαντωνίου, θέλοντας να αποφύγει τη χασμωδία, χωρίς να κάνει συνίζηση, καταφεύγει στην έκθλιψη και στην κράση -για να χρησιμοποιήσουμε τους γνωστούς όρους της γραμματικής.

β) Έκθλιψη

Έκθλιψη σημειώνει, όταν η προηγούμενη λέξη είναι:

1) Τα άρθρα: το, τα, π.χ.: τ' άνοιξε (σ. 41), τ' αγκομαχητά (σ. 41), τ' άνοιξε (σ. 164).

2) Το μόριο θα και ο σύνδεσμος να και η επόμενη λέξη αρχίζει με α,

π.χ.: ν' αντισταθεί (σ. 40), ν' αφήση (σ. 41), θ' άρπαξε (σ.43), ν' αντικρυστή (σ. 54), ν' αναγνωρίση (σ. 57).

3) Οι προθέσεις με και σε και οι ομώνυμες προσωπικές αντωνυμίες:

π.χ.: μ' αληθινή απελπισία (σ. 40), σ' άλλη σελίδα (σ. 41), μ' ό,τι (σ. 49),
μ' επιστήμη (σ. 49), σ' αυτά (σ. 57), μ' ένα (σ. 151), μ' ενόχλησε (σ. 151),
μ' έρριζαν (σ. 164).

4) Το ρήμα είμαι και είναι, ο σύνδεσμος και όταν η προηγούμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν όμοιο με αυτό, με το οποίο τελειώνει η προηγούμενη,

π.χ.: κ' έτρεξε (σ. 38), κ' ενώ ντρέπεται (σ. 42), κ' η κόλλα (σ. 49), κ' εργάζεται (σ. 49), κ' έσκυψε (σ. 51), κ' η κοιλιά του (σ. 54), είν' η αγαθότητα (σ. 58), κ' έρχεται (σ. 127), είν' αυτά (σ. 143), κ' έκραζαν (σ. 143).

2.1.3. Συνίζηση

2.1.3.1. Συνίζηση όμοιων φωνηέντων

α) ο + ο: αθωωμένος (σ. 260).

β) ο + ό: εννοούσε (σ. 263).

γ) α + α: τ' ανακατέψωμε (σ. 195).

2.1.3.2. Συνίζηση ανόμοιων φωνηέντων

1. α) ά + ι: χιάδι (σ. 175), καϊμένη (σ. 195), γαΐδαρος (σ. 229).

β) α + ι: να ιδή (σ. 40), κρατάη (σ. 89), καϊμό του (σ. 100), καϊμένη (σ. 109),
κελαϊδισμός (σ. 220), ματαιϊδούμε (σ. 224).

2. α) ό + ι: βόϊδι (σ. 228).

3. α) ε + α: βέβαια (σ. 103).

β) έ + α: ενέα (σ. 264).

γ) ε + ι: κλαίη (σ. 210).

4. α) ι + α: αλήθεια (σ. 102), μεγαλοπρέπεια (σ. 102), λιακάδα (σ. 103), αρρώστεια (σ. 105), φτώχεια (σ. 105), Σαΐζπηαρ (σ. 158), διακοπή, άμυαλε (σ. 199), συμπάθεια (σ. 203), τέτοια (σ. 210), μυριανθισμένος (σ. 220), γένεια (σ. 267), συνέπεια (σ. 268).

β) ί + α: τεράστια (σ. 101), θυσία (σ. 211).

γ) ι + ά: γενειάδα (σ. 83), καμμιά (σ. 101), τριάντα (σ. 109), γεια (σ. 201), μακρυά (σ. 203), καρδιά (σ. 224), φτιάση (σ. 265).

δ) ί + ά: κατοικία, κουκκιά (σ. 199).

ε) ι + ο: αφοσιωμένη, μετάνοιωσε (σ. 101), κούφιο (σ. 199), δυο (σ. 200).

στ) $i + o$: *σερβίτιο* (σ. 98), *παλιοπάπουσα* (σ. 199).

ζ) $i + ó$: *χιόνιζε* (σ. 105), *μετανοιώση* (σ. 199), *μοναχογυιός* (σ. 212).

η) $i + ου$: *υπερκόσμιους* (σ. 199).

θ) $i + ού$: *αμαξιού* (σ. 97), *ξεχνιούνται* (σ. 109).

ι) $i + ε$: *εθέριε* (σ. 203).

κ) $i + έ$: *ένοιωσεν* (σ. 43), *βαθύ αίσθημα*.

Όπως έχει παρατηρηθεί, ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Δημοτικής Γλώσσας είναι η παρουσία της συνίζησης, ιδιαίτερα του i σε αντίθεση με την Καθαρεύουσα, που «αγαπά τη χασμωδία».

2.1.4. Συγκοπή φωνηέντων:

α) Του ϵ στην προστακτική ρημάτων: *πάρτε* (σ. 64), *ανεβάστε* (σ. 65).

β) Του a του επιρρήματος *μέσα*, όταν ακολουθεί η πρόθεση *σε*: *μες στα τσακάλια* (σ. 243).

Παρατήρηση: οι συγκοπές αυτές χαρακτηρίζουν το δημοτικό λόγο, προσδίδοντάς του χάρη και ζωντάνια στον αφηγηματικό λόγο.

2.1.5. Συναίρεση φωνηέντων

α) $ου + έ \rightarrow ου + \emptyset$: *μον' μελλε*.

β) $a + a \rightarrow a + \emptyset$: *ν' αλαφροπατά, γι' αυτό* (σ. 256).

γ) $ο + ο \rightarrow \emptyset + ο$: *απ' όλους* (σ. 41), *τ' όνειρο* (σ. 77).

δ) $\epsilon + i \rightarrow \emptyset + i$: *μ' ήβρεν*.

ε) $ο + á \rightarrow \emptyset + a$: *απ' αυγά* (σ. 41), *σ' αυτά, απ' αυτούς* (σ. 43), *τ' αφήσω* (σ. 95), *τ' άλλο* (σ. 96), *σ' αυτό* (σ. 96), *τ' άλογο* (σ. 118).

στ) $\epsilon + \epsilon \rightarrow \emptyset + \epsilon$: *ούτ' ελαφρύ* (σ. 110), *μ' ένα* (σ. 113), *μ' έστειλε, σ' άλλα* (σ. 118), *σ' ένα* (σ. 47), *είν' ένας* (σ. 157).

ζ) $\epsilon + a \rightarrow \emptyset + a$: *τίποτ' άλλο* (σ. 110), *σ' ακολουθεί* (σ. 130), *έπειτ' από* (σ. 263).

2.1.6. Αφαίρεση φωνηέντων:

α) να *ρθω* (σ. 112), που *χεις* (σ. 113), συ *σαι* (σ. 164).

2.1.7. Αποκοπή φωνήεντος:

α) *απ' τους καμαριέρηδες* (σ. 38), *μέσ' στο πλήθος* (σ. 43), *απ' το πάθος* (σ. 46), *πάρ' τηνε* (σ. 130).

2.2. Τα σύμφωνα

α) λθ > ρθ: *ήρθεν* (σ. 53), *μούρθη* (σ. 24), *συνήλθε*, *ναρθούν* (σ. 166), *ναρθώ* (σ. 177).

3. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα σημειωθούν τα πιο χαρακτηριστικά γλωσσικά γνωρίσματα στο πεζογραφικό έργο του Ζ. Παπαντωνίου, που αφορούν τη μορφολογία του άρθρου, του ουσιαστικού, του επιθέτου, του ρήματος, της αντωνυμίας, του επιρρήματος με τον τρόπο επεξεργασίας του λόγου από τον ίδιο το συγγραφέα.

3.1. Το άρθρο

3.1.1. Το ν του άρθρου της αιτιατικής ενικού του αρσενικού και του θηλυκού γένους των ονομάτων -ουσιαστικών και επιθέτων- διατηρείται κατά κανόνα πριν από τα φωνήεντα και τα σύμφωνα κ, π, τ, όπως θα φανεί από τα παρακάτω παραδείγματα:

έκλεισεν αμέσως (σ. 39), *κατάκλειστην ύπαρξή του* (σ. 41), *σχημάτιζεν η φαντασία* (σ. 48), *παρουσιάστηκε ένας* (σ. 48), *ήρθεν η συντέλεια* (σ. 53), *απαντούσεν ο τμηματάρχης* (σ. 61).

3.2. Το ουσιαστικό

3.2.1. Αρσενικά ουσιαστικά

3.2.1.1. Τα σε-ής / -ης: ο *δουλευτής* (σ. 175), ο *διακονιάρης*, οι *διαβάτες* (σ. 236).

1) Η γενική ενικού κατά την κλίση στη δημοτική σχηματίζεται με την κατάληξη -η,

π.χ.: του *ευεργέτη* (σ. 107), του *νοικιαστή* (σ. 190).

2) Η αιτιατική τους σχηματίζεται κανονικά χωρίς ν. Βέβαια για ευφωνικούς λόγους τίθεται και ν. π.χ.: το *βασανιστή* (σ. 255).

3) Η ονομαστική πληθυντικού σχηματίζεται σύμφωνα με την αρχαία ελληνική κλίση κι έχει κατάληξη -αι, π.χ.: *κριταί* (σ. 80).

4) Η αιτιατική πληθυντικού έχει κατάληξη -ας, π.χ.: *κριτάς*, τους *στασιαστάς* (σ. 156).

3.2.1.2. Τα σε-ός / -ος: ο *Νικόδημος* (σ. 90), τους *ενόρκους* (σ. 93), ο *λοχαγός* (σ. 184), ο *γέρος* (σ. 176), ο *άνθρωπος* (σ. 224), τους *σταυρούς* (σ. 225), ο *κόσμος* (σ. 236), ο *γιατρός* (σ. 254).

1) Η γενική ενικού αρσενικών σύμφωνα με την αρχαία ελληνική κλίση σχηματίζεται Σε -ού, π.χ.: του Δημιουργού (σ. 80), του λοχαγού (σ. 135), του λειτουργού (σ. 193), του προέδρου (σ. 227).

3.2.1.3. Τα σε -άς: ο λαδάς (σ. 83), ο Νικήτας (σ. 90), ο ταμίας (σ. 153), ο βασιλιάς (σ. 189), ο ζευγάς (σ. 196).

3.2.1.4. Τα αρχαία τριτόκλητα ονόματα των θεών, των ηρώων και των ιστορικών προσώπων μένουν αμεταδόμητα:

Κιαθμών -ώνος (σ. 86), Ηρακλής (σ. 86), ο αυτοκράτωρ -ωρος, ο Λέων -ντος (σ. 187), ο Μιχαήλ (σ. 188), ο Ηράκλειος, ο Ιουστινιανός (σ. 237), ο Σοφοκλής, ο Ξενοφών, ο Θουκυδίδης (σ. 243).

3.2.2. Θηλυκά ουσιαστικά

3.2.2.1. Τα σε -ά / -α

- Τα προπαροξύτονα διατηρούν αμετακίνητο τον τόνο τους στη γενική: *οικογένειας, θάλασσας.*
- Την αιτιατική τους σχηματίζουν συνήθως σε -α και λιγότερο σε -αν: *την αίθουσαν (σ. 95), την υποκρισίαν (σ. 188), την Αυγούστα (σ. 191).*
- Η ονομαστική πληθυντικού έχει κατάληξη -ες, της δημοτικής, π.χ.: *οι επιθυμίες, οι απιθανότητες (σ. 262).*
- Η αιτιατική πληθυντικού έχει την κατάληξη -ες της δημοτικής, π.χ.: *τις γλάστρες (σ. 239), τις παρουσιάσεις, τις δοξολογίες (σ. 241).*

3.2.2.2. Τα σε -ή / -η

- Στην αιτιατική ενικού έχουν κανονικά κατάληξη -ή / -η και λιγότερο -ήν / -ην: *τη συμβουλή του (σ. 82), την ψαρή γενειάδα (σ. 83), την κλήση (σ. 93), ευγενικήν (σ. 188), την ευσεβαστάτην (σ. 191).*
- Η ονομαστική πληθυντικού λήγει σε -ές / -ες, π.χ.: *κορφές (σ. 82).*

3.2.2.3. Τα σε -ις, γεν. -έως

- Η ονομαστική ενικού με κατάληξη -ις, -υς, π.χ.: *τάξις, μυσ, η στάσις, η πράξις (σ. 156).*
- Η γενική ενικού με κατάληξη -εως, π.χ.: *της τάξεως (σ. 156).*
- Η αιτιατική ενικού με κατάληξη -ι / -ιν, αλλά και -η, σύμφωνα με τη δημοτική: π.χ.: *κλήσιν (σ. 94), υπόθεσιν (σ. 94), την χάριν (σ. 156), την πράξη (σ. 156).*
- Η ονομαστική πληθυντικού με κατάληξη -εις και -ες με ιδιωματική χρήση: π.χ.: *οι ενθύμησες (σ. 96), μώνες (σ. 117).*
- Η αιτιατική πληθυντικού με κατάληξη -εις, π.χ.: *τους συγγραφείς (σ. 151).*

3.2.3. Ουσιαστικά γ' κλίσης αρσενικά, θηλυκά:

π.χ.: η Σιών (σ. 92), ο κλητήρ (σ. 93), ο μάρτυς (σ. 93), ο χωροφύλαξ (σ. 95).

3.2.4. Ουδέτερα ουσιαστικά

- Από τα ουσιαστικά του ουδέτερου γένους της παλαιάς β' κλίσεως άλλα έχουν την Κατάληξη -ον κι άλλα την κατάληξη -ο στην ονομαστική κι αιτιατική του ενικού,
π.χ.: το φυλάκιο (σ. 91), το σκάνδαλον (σ. 94).

- Από τα ουσιαστικά του ουδέτερου γένους της παλαιάς γ' κλίσεως έχουμε τα εξής:
π.χ.: το σέβας (σ. 84).

3.3. Τα επίθετα**3.3.1. Από τα επίθετα σε -ός / -ος**

- 1) Διακρίνονται η μετατροπή του -ο σε -ε, στην αρχή του επιθέτου χάριν ευφωνίας,
π.χ.: έμορφου ζώου (σ. 127).
 - 2) Τα σύνθετα και μερικά απλά, που παλαιότερα ήταν δικατάληκτα, καθώς επίσης, εκείνα με χαρακτήρα φωνήεν ή ρ, που σχημάτιζαν το θηλυκό γένος τους με κατάληξη -α, έχουν στη δημοτική συνήθως την κατάληξη -ή / -η στο γένος αυτό.
- Ονομαστική: μονότονη
 - Γενική: έκνομης
 - Αιτιατική: την ισκιερή (σ. 146).

3.4. Τα (απόλυτα) αριθμητικά

- 1) δυο, δυόμιση (σ. 175), έξι (σ. 257).
- 2) τέσσαρες (ονομ)
- 3) εικοσιέξι, γραμμένο σε μια λέξη και με ι (σ. 167).
- 4) τριανταδύο (σ. 148).
- 5) εκατό.

3.5. Οι αντωνυμίες

Εκτός από τους τύπους της αιτιατικής του ενικού των αντωνυμιών, άλλοι αντωνυμικοί τύποι που παρουσιάζουν ενδιαφέρον είναι:

3.5.1. (εγώ): ο σκλάβος εγώ του μυστικού (σ. 258).

εμένα (=μου): βασιλιά μου (σ. 189), να μου δώσει ο εαυτός μου, μου απάντησε, η πράξη μου (σ. 258), την ενοχή μου (σ. 259).

Εμένα (=με): με έπαιρνε (σ. 258).

Μας (ως κτητική) : οι δυο μας (σ. 182).

3.5.2. συ: μούδειζες εσύ (σ. 182).

Σένα (σε): σε ξαναϊδώ (σ. 179), η ιδιοτροπία μου (σ. 182).

Σου: η ώρα σου (σ.129), τη δουλειά σου (σ. 179), το μεγάλο σου ατελιέ (σ. 182).

Εσάς, σας (γενική): να σας δείξω. Ως κτητική: ο έπαινός σας.

3.5.3. του, της: ως γενική προσωπικής αντωνυμίας.

- Τον (= του), την (= της): π.χ.: να την (σ. 150), τον ελάτρευε (σ. 150), την έχεις εδώ, της δείχνω τα νύχια μου (σ. 182), ρωτώντας τον (σ. 203), τον άφησα εδώ (σ. 258).

- Των (γενική), ως προσωπική αρσενικού γένους:

π.χ.: κοντά των, το θυμό των (σ. 132).

- Των (γενική), ως κτητική αρσενικού γένους:

π.χ.: οι ώρες των (σ. 45), σκοπών των (σ. 47), παιχνίδι των (σ. 57), μικρόν των τσούγκρισμα (σ. 91), του παλαιού εαυτού των (σ. 153), την ελευθερίαν των (σ. 156).

3.5.4. εκείνος: εκείνού (σ. 130).

Παρατήρηση: Ο τύπος των είναι πάντοτε εγκλιτικός, όχι μόνο ως κτητική αλλά και ως προσωπική αντωνυμία.

3.6. Το επίρρημα

3.6.1. Σε -α / -ά

3.6.1.1. Σε -α, από επίθετα σε -ος:

α) Με τονισμένη την προπαραλήγουσα: έξαφνα (σ. 183), μάταια, καθαρότερα (σ. 266).

β) Με τονισμένη την παραλήγουσα: σπουδαία, μεγάλα.

3.6.1.2. Σε -ά, από επίθετα σε -ός: *καλά, ευνοϊκά.*

3.6.2. Σε -ως, από επίθετα σε -ός: *γενικώς, ηθικώς.*

3.6.2.1. Σε -ως, από σιγμόληκτα επίθετα σε -ής, όπως άλλωστε και στη
Δημοτική: *εντελώς, ακριβώς.*

3.6.4. Άλλοι τύποι επιρρημάτων: *όζω* (σ. 127), *έξωθεν* (σ. 149), *άμποτε* (σ. 222),
απάνω (σ. 263), *ενταύθα* (σ. 267).

3.7. Παραθετικά επιθέτων και επιρρημάτων

1) Με την κατάληξη -τερος, -η, -ο σχηματίζεται ο συγκριτικός και -τάτος, -τάτη.
-τάτο ο υπερθετικός βαθμός των επιθέτων:

Συγκριτικός βαθμός: *γρηγορώτερο* (σ. 171), *φοβερώτερο* (σ. 192), *χρησιμότερη*
(σ. 193), *σοβαρότερες* (σ. 242), *δυνατώτερο* (σ. 257).

Υπερθετικός βαθμός: *ευσεβαστάτην* (σ. 191), *αργότατο περπάτημα* (σ. 242),
πυκνοτάτους (σ. 261).

2) Με το ίδιο επίρρημα πιο σχηματίζεται και ο συγκριτικός βαθμός των
επιρρημάτων: *πιο ελεύθερα.*

3.8. Το ρήμα

3.8.1. Η αύξηση

Η παρουσία ή η απουσία της συλλαβικής αύξησης των ρημάτων κανονίζεται σύμφωνα με το γλωσσικό αίσθημα του συγγραφέα και το αισθητικό αποτέλεσμα που επιδιώκει κατά τη ροή του λόγου. Έτσι ταξινομήσαμε τους ρηματικούς τύπους ανάλογα με την αύξησή τους, για να διαφανεί, και από την άποψη αυτή, η στάση του Παπαντωνίου ανάμεσα στις αντιμαχόμενες μορφές της γλώσσας μας. Η διατήρηση του τελικού ν της αιτιατικής ενικού των ονομάτων και του τελικού ν των ρημάτων αποδίδεται στην παρουσία του αρχικού φωνήεντος -άρα και της αύξησης των ρημάτων- της επόμενης λέξης. Θα μπορούσε, ωστόσο, να υποστηριχθεί πως η αύξηση διατηρείται για ευφωνικούς λόγους, όταν η προηγούμενη λέξη τελειώνει σε σύμφωνο (δηλ. σε ν ή ς), όπως στα: τον εκράτησε. Κι οι δυο απόψεις μπορούν να ισχύουν, ανάλογα με την προοπτική του γράφοντος.

Ως προς την κλίση του ρήματος παρατηρούμε ότι τα ρήματα κλίνονται σύμφωνα με τη Δημοτική.

Αυτό που πρέπει να προσέξει κανείς είναι ότι ο Παπαντωνίου παραλείπει την άτονη συλλαβική αύξηση:

- α) στους ενεργητικούς αόριστους των «συνηρημένων» ρημάτων, π.χ.: *βαστούσε, ζητούσε, ρωτούσε*
β) στους παρατατικούς της μεσοπαθητικής φωνής, π.χ.: *δροσίζονταν, στέκομουν*
γ) στους παθητικούς αορίστους σε *-θηκα, -θηκες κ.λ.π.*: *στάθηκα*

Γενικά, θα μπορούσε να παρατηρηθεί ότι οι δημοτικοί τύποι είναι συνήθως χωρίς τη χρήση αύξησης, ενώ αντίθετα η παρουσία της αύξησης προσιδιάζει σε τύπους της Καθαρεύουσας.

3.8.1.1. Παρουσία ή απουσία της άτονης συλλαβικής αύξησης

3.8.1.1.1. Ενεργητική φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

- α) Χωρίς αύξηση, π.χ.: *ψόφησεν* (σ. 38), *σχημάτιζεν* (σ. 48), *πήρεν* (σ. 49), *δάγκωναν* (σ. 50), *ζήτησε* (σ. 50), *απάντησε* (σ. 50), *πίστευαν* (σ. 50), *τύλιξε* (σ. 51), *καταδίκασε* (σ. 51), *γύρισεν* (σ. 51), *μιλούσε* (σ. 55), *απαντούσε* (σ. 55), *απουσίαζε* (σ. 55), *χειροτέρευε* (σ. 64), *τινάχτηκε* (σ. 65), *γιατρεύονταν* (σ. 71), *πλησιάσαμε* (σ. 107), *γλύτωνα* (σ. 196).

- β) Με αύξηση, π.χ.: *εσπατάλησε* (σ.39), *επέρασε* (σ. 42), *επούλησε* (σ. 46), *εμαθεύτηκε* (σ. 48), *εδυσφήμιζε* (σ. 49), *εδούλευε* (σ. 50), *έκαμεν* (σ. 50), *εσκότωσα* (σ. 52), *ενόμιζες* (σ. 53), *εγέλασεν* (σ. 56), *ελούστηκε* (σ. 61), *εζέχασες* (σ. 62), *επρόγκηζεν* (σ. 63), *εφώναζε* (σ. 65), *εβίαζε* (σ. 67), *εμουρμούριζεν* (σ. 68), *εθάμπωσε* (σ. 73), *εγύρισε* (σ. 91), *εφούρκιζεν* (σ. 92), *εμάθαμε* (σ. 95), *εψάχναμε* (σ. 107), *εσκύψαμε* (σ. 113), *εζύμωνε* (σ.114).

3.8.1.1.2. Μέση και παθητική φωνή

- α) Χωρίς αύξηση, π.χ.: *τιμωρήθηκε* (σ. 51), *μανταλώθηκες* (σ. 68), *συλλογιόταν* (σ. 196)

- β) Με αύξηση, π.χ.: *εστέκονταν*

3.8.1.2. Παρουσία ή απουσία χρονικής αύξησης

3.8.1.2.1. Ενεργητική φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

- α) Χωρίς αύξηση, π.χ.: *ραδιούργησε* (σ. 68), *πέθαναν* (σ. 212), *δούλευε* (σ. 213).

β) Με αύξηση, π.χ.: *ώρισαν, ώφειλε* (σ. 268).

3.8.1.2.2. Μέση και παθητική φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

α) Χωρίς αύξηση, π.χ.: *αισθάνθηκαν* (σ. 48), *ευρέθησαν* (σ. 48), *ακούστηκε* (σ. 48), *παρουσιάστηκε* (σ. 48), *δαγκώθηκε* (σ. 57).

β) Με αύξηση, π.χ.: *ήρχονταν*

3.8.1.3. Αύξηση των συνθέτων

3.8.1.3.1. Συλλαβική αύξηση

3.8.1.3.1.1. Ενεργητική φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

α) Χωρίς αύξηση, π.χ.: *συμπόνεσε* (σ. 55), *ζανάκαμεν* (σ. 55), *παραμόνευε* (σ. 47), *πρόφτασεν* (σ. 72), *συνεπήρε* (σ. 73), *ζαναβγήκε* (σ. 74), *ανέβαινε* (σ. 82), *κρυφόλεγαν* (σ. 92).

β) Με τονισμένη εσωτερική αύξηση, π.χ.: *απόλαψε* (σ. 236)

3.8.1.3.1.2. Μέση και παθητική φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

α) Χωρίς αύξηση: του γ' ενικού προσώπου και του γ' πληθυντικού προσώπου:
ενθουσιάζονταν, αποσύρθηκε, ντύθηκε, εμπιστεύονταν.

β) Με εσωτερική αύξηση, π.χ.: *προήχθης* (σ. 62).

3.8.1.3.2. Χρονική αύξηση

3.8.1.3.2.1. Ενεργητική φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

α) Χωρίς αύξηση: *εξαντιλούσε, απαιτούσε, κατόρθωσα.*

β) Με τονισμένη εσωτερική αύξηση: *απήντησεν.*

3.8.1.3.2.2. Μέση φωνή

Παρατατικός – Αόριστος

α) Χωρίς αύξηση: *εξετελίσθη, συναντήθηκαν.*

3.8.2. Από την κλίση του ρήματος

Όπως προς την κλίση του ρήματος στα «Διηγήματα» του Παπαντωνίου παρατηρούμε ότι είναι όμοια με την κλίση του ρήματος της Νεοελληνικής γλώσσας. Θα περιοριστούμε μόνο σε ορισμένα πρόσωπα του ρήματος που παρουσιάζουν τη δυνατότητα διπλού σχηματισμού – παράλληλοι ή εναλλασσόμενοι τύποι – ή που η τυπολογία τους παρουσιάζει διαφορές από την αντίστοιχη τυπολογία της Νεοελληνικής.

3.8.2.1. Οι καταλήξεις -ουν(ε), -σουν(ε), -θουν(ε), -αν(ε), -σαν(ε) του γ' πληθυντικού προσώπου

Πρόκειται για το γ' πληθυντικό πρόσωπο ορισμένων χρόνων του ρήματος που μπορεί να προσλάβει ένα ε αναλογικά με το α' και β' πληθυντικό πρόσωπο.

3.8.2.1.1. Κατάληξη -ουν / -ουνε: *αργοσαλεύουν* (σ. 207), *αρρεβωνιάζουν* (σ. 217).

3.8.2.1.2. Κατάληξη -ούν / -ούνε: *κυνηγούν* (σ. 206).

3.8.2.1.3. Κατάληξη -αν / -ανε: *έρχονταν* (σ. 200), *κλείσανε, πέσανε, κουσκουσούρευαν* (σ. 217), *κλάψανε* (σ. 225).

3.8.2.1.4. Κατάληξη -σαν / -σανε: *χτύπησαν, εδάγκασαν* (σ. 200).

3.8.2.1.4.1. Του ενεργητικού Παρατατικού των «συνηρημένων» ρημάτων:

κουνούσαν, προτιμούσανε.

3.8.2.1.4.2. Του Αορίστου της ενεργητικής: *εγέρασαν.*

3.8.2.1.5. Κατάληξη -θηκαν / -θήκαν: *σωθήκαν, μαζεύθηκαν, λύθηκαν* (σ. 197), *χάθηκαν* (σ. 201).

3.8.2.2. Άλλες καταλήξεις της ενεργητικής φωνής

3.8.2.2.1. Κατάληξη -ουμε α' πληθυντικού προσώπου: α) του Ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής: *αρχίζουμε, νάχουμε.*

3.8.2.2.2. Κατάληξη -είς και -εί του β' και γ' ενικού προσώπου του Ενεστώτα της οριστικής των «συνηρημένων» και -είτε στο β' πληθυντικό πρόσωπο:

συμφωνείτε (σ. 59), *πουλεί* (σ. 122), *ωφελεί* (σ. 122), *μιλεί* (σ. 122), *φιλεί* (σ. 133), *με εννοείς* (σ. 149), *θαρρείς* (σ. 201).

3.8.2.2.3. Κατάληξη -ούσα, -ούσε, -ούσαν του Παρατατικού της ενεργητικής φωνής των «συνηρημένων»: *μιλούσε, παρακαλούσεν, προβάδισεν* (σ. 200).

3.8.2.2.4. Από τους τύπους της προστακτικής

Αξιοπρόσεκτοι είναι οι εξής:

α) Οι συγκεκριμένοι τύποι του Ενεστώτα: *βάλτε*

β) Οι συγκεκριμένοι τύποι του Αορίστου: *διώζτε*

3.8.2.3. Άλλες κατάληξεις της μεσοπαθητικής φωνής

3.8.2.3.1. Από τον Ενεστώτα: *χαίρονται, μπαιζογελιούνται* (σ. 223),

αλληλοσπρόχνονται (σ. 228).

3.8.2.3.2. Από τον Παρατατικό:

α) Βαρύτονα. α' πρόσωπο, κατάληξη -ομουν: *συλλογιόμουν* (σ. 260)

γ' πληθυντικό πρόσωπο, κατάληξη -ονταν: *ντρέπονταν* (σ. 239).

3.8.2.3.3. Από τον Παθητικό Αόριστο:

γ' ενικό πρόσωπο, κατάληξη -θηκε: *εξομολογήθηκε* (σ. 120), *ξαναβρέθηκε* (σ. 203), *χτυπήθηκε, σκοτώθηκε* (σ. 208), *σταυροκοπήθηκε* (σ. 216), *τιμωρήθηκε* (σ. 228).

γ' πληθυντικό πρόσωπο, κατάληξη -θηκαν: *λύθηκαν* (σ. 197), *παραπονέθηκαν* (σ. 228).

3.8.3. Μετοχή

3.8.3.1. Ενεργητική Φωνή

Περισσότερες από τις μετοχές σε -ων / -ών είναι οι μετοχές (γερούνδια) σε -οντας / -ωντας, γεγονός που υποδηλώνει το δημοτικό χαρακτήρα της γλώσσας του Παπαντωνίου.

1) Ενεστώτας: *φωνάζοντας* (σ. 178), *τινάζοντας* (σ. 194), *κολυμπώντας* (σ. 246), *ψάχνοντας* (σ. 268).

3.8.3.2. Μέση και παθητική φωνή

1) Ενεστώτας: *θυμάμενη* (σ. 57), *λησμονημένα* (σ. 58), *αναποδογυρισμένα* (σ. 58), *στεκούμενη* (σ. 94), *μετανοιωμένη* (σ. 171), *αγριεμένος* (σ. 172).

3.8.4. Από την κλίση του ρήματος *είμαι*:

Αξιοπρόσεκτοι είναι οι τύποι:

α) Του Ενεστώτα: *είνε* (γράφεται με ε η κατάληξή του για να διαχωριστεί από το απαρέμφατο *είναι*, και να δηλωθεί έτσι το γ' ενικό πρόσωπο του συνδετικού ρήματος *είμαι*).

β) Του Παρατατικού: *ήμουν* (σ. 208), *ήσουν* (σ. 215), *ήταν*.

Επίσης, συναντάμε τον τύπο του ουδετέρου της μετοχής του *είμι*: *το ον* (σ. 268).

3.9. Σύνθεση των λέξεων

Σε όλο το πεζογραφικό έργο του Ζ. Παπαντωνίου υπάρχουν σύνθετες λέξεις, οι οποίες είναι γνωστές από τα λεξικά. Ενδεικτικά από τον πλούτο του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στα «Διηγήματά» του παραθέτουμε τις παρακάτω λέξεις:

Καταρραγισμένη (σ. 129), *σύγαμπροι* (σ. 134), *μεγαλοφαίνονται* (σ. 136), *καταμπροστά*, *παλιολαδικό*, *προξενητή* (σ. 172), *ασπρόρρουχα* (σ. 184), *συμπολεμιστή* (σ. 189), *νυχτοπερπατήσει* (σ. 190), *πρωτοψάλτης* (σ. 192), *ραχοκοκκαλιές* (σ. 194), *ο Γριβόδημος* (σ. 196), *αφροκοπούσες* (σ. 197), *κοιλιοδουλία* (σ. 198), *λαμπροφωτισμένους*, *υπερκόσμιους* (σ. 199), *απορριζίματα* (σ. 223), *υπογένειο* (σ. 241).

3.10. Το ευφωνικό ν της ρηματικής κατάληξης –ε

Το ευφωνικό ν των ρηματικών καταλήξεων, σύμφωνα άλλωστε και με τους κανόνες της αρχαίας Ελληνικής και της Καθαρεύουσας παραλείπεται, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει με σύμφωνο.

3.10.1. Δεν προστίθεται ν στο γ' ενικό πρόσωπο του Ενεργητικού Παρατατικού και

Αορίστου και του Παθητικού Αορίστου: *επάσχισε*, *δεν άργησε καθόλου*,
τραβήχτηκε απ' τον κύκλο μας.

3.10.2. Προστίθεται ευφωνικό ν στο γ' ενικό πρόσωπο του Ενεργητικού Παρατατικού

και Αορίστου και του Παθητικού Αορίστου, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει με φωνήεν: *κοίταζεν αντίκρυ* (σ. 193), *του φάνταζεν ο καλόγερος* (σ. 198),
κυνηγούσεν αγανακτισμένος (σ. 229), *εχαρτόπαιζεν αυτή τη βραδιά* (σ. 261).

3.10.3. Σε επιρρήματα, συνδέσμους, μόρια

Και στα μέρη του λόγου η διατήρηση και η παράλειψη του τελικού ν εξαρτάται ως επί το πλείστον από τον αρχικό φθόγγο της επόμενης λέξης:

- 1) *πάλιν*
- 2) *κατόπιν*
- 3) *μόνον*
- 4) Ο σύνδεσμος σαν απαντά με τη μορφή αυτή ως ομοιωματικό μόριο ή πρόθεση και γράφεται *σαν* πριν από φωνήεν.
- 5) Το αρνητικό μόριο μη(ν) απαντά με τη μορφή αυτή πριν από φωνήεν.

3.10.4. Προσθήκη ε στη λήγουσα ρηματικών τύπων που λήγουν σε ν

Η προσθήκη του ε συμβαίνει, κυρίως, στο γ' πληθυντικό πρόσωπο ρηματικών τύπων που λήγουν σε ν, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από σύμφωνο. Παρατηρείται και στον προφορικό λόγο και οφείλεται στην αναλογία προς το α' και το β' πληθυντικό πρόσωπο των χρόνων αυτών. Σχετικά παραδείγματα:

- 1) Ενεργητικός Παρατατικός: *δεν ήτανε γραφτό* (σ. 173), *σφεντονιζότανε* (σ. 178), *τράβαγε* (σ. 245), *ξαναρχότανε* (σ. 263).
- 2) Οριστική Ενεργητικού Αορίστου: *κλείσανε* (σ. 217), *κλάψανε* (σ. 225), *νοιώσανε* (σ. 246).

3.10.5. Ακέραιοι και συγκεκριμένοι τύποι

- 1) *από -απ'*: (πριν από το οριστικό άρθρο)
- 2) *μέσα -μες*: *μες στα τσακάλια* (σ. 243).

4. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα επισημάνουμε μερικά συντακτικά χαρακτηριστικά της γλώσσας του Παπαντωνίου, απ' όπου όπως μπορεί να παρατηρήσει ο αναγνώστης διαφαίνεται γλαφυρά ο δημοτικός χαρακτήρας της.

4.1. Σύνδεση προτάσεων

Ως προς τη συντακτική δομή του λόγου παρατηρείται ότι ο λόγος του είναι ευσύνοπος με σύντομες προτάσεις. Κυρίως, η χρήση παρατακτικής σύνδεσης των προτάσεων χαρακτηρίζει τη γραφή του. Οι δευτερεύουσες προτάσεις κυρίως, είναι αναφορικές κατά τη ροή της περιγραφής εικόνων, καταστάσεων στα «Διηγήματά» του. Ωστόσο, στα έργα όπου χρησιμοποιεί καθαρεύουσα επικρατεί κυρίως, η χρήση μετοχών, ενώ στη δημοτική, όπου ο λόγος είναι περισσότερο αναλυτικός και θα αποδίδονταν - εκτός από τις σε -οντας /-ώντας - με δευτερεύουσες προτάσεις.

4.2. Έμμεσο Αντικείμενο προσώπου σε γενική

4.2.1. Τα ρήματα, που στην αρχαία Ελληνική συντάσσονταν με δοτική, στην κοινή Ελληνική συντάσσονται με γενική, ενώ στα βόρεια ιδιώματα, εκτός από τα Ηπειρώτικα και τα Ρουμελιώτικα συντάσσονται με αιτιατική.

4.2.2. Σύνταξη προθέσεων

4.2.2.1. Χρησιμοποιείται η πρόθεση εν + δοτική, οι εκ / εξ, δια + αιτιατική:

π.χ.: εκ τυχαίας (σ. 149), δια την Τήνο (σ. 46).

Επίσης, πολύ ευρύτερης χρήσης είναι οι προθέσεις:

- σε, για + αιτιατική:

π.χ.: στον αγκώνα (σ. 240), για τα τζάμια (σ. 243), σε μια σχισμάδα (σ. 245)

- από / απ' + αιτιατική, για δήλωση προέλευσης, αφετηρίας, κ.λπ.:

π.χ.: από τις ιστορικές τους μάχες (σ. 204), απ' την κοιλιά (σ. 205), απ' την εντολή (σ. 205).

- με + αιτιατική (αντί μετά ή δια + γενική):

π.χ.: μετά την καταστροφή (σ. 245).

5. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

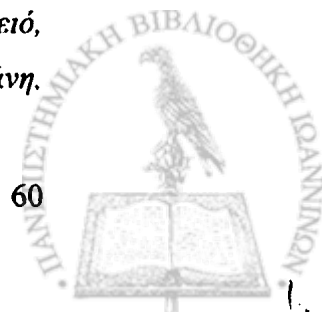
Ο διαχωρισμός του καθαρευουσιάνικου λεξιλογίου από το δημοτικό λεξιλόγιο δεν είναι πάντοτε εύκολος, καθώς η κοινή Νεοελληνική παίρνει από την Καθαρεύουσα – κάποτε και από την αρχαία Ελληνική – λέξεις που δεν τις χρειάζεται. Με βάση ωστόσο τα λεξικά της Νέας Ελληνικής θα μπορούσε να γίνει μια διάκριση του λόγιου και του δημοτικού λεξιλογίου του Παπαντωνίου, ο οποίος ως προς την επιλογή του, στηρίζεται συχνά στο αισθητικό φορτίο των λέξεων.

Θα είχαμε έτσι από την Καθαρεύουσα λέξεις, όπως:

Ο εισαγγελεύς, επισυμβάν, ενταύθα, η διοίκησης, ο λιμήν, είμεθα, είσθε, κρημνοί Αγράφων, εις δάση δροσερά, ω Περίας μνημεία, ο Ξενοφών, ο υελοπώλης, παρών, ο κλητήρ, ο μάρτυς, ο λίβελλος, το υβρεολόγιο, ο προεδρεύων, το επιστολάριο, η φιλονεικία, εις τα ελατήρια, επί ζωής μου, να πης, θα τον λυγίση, ο αυτοκράτωρ, χειροσειών, να γένη πρωτοβεστιάριος, την ευσεβεστάτην Αυγούσταν, ο Μιχαήλ, ο Παφλαγών, ο μάγιστρος, η επιστρατεία, άνωθεν, να νοθεύσωμε, εις το ποιόνιο, ως μόνην περιποίησιν, τους αχθοφόρους, ο πάτερ Σεραφείμ, εις δόξαν, το σέβας, οι μυώνες, η καλλιτεχνία, ιδού, προήχθης, εντός της σήμερον θα μου ετοιμάσης την ακυρωτικήν απόφασιν, θα συμμορφωθώμεν, πλην αλλ' όμως, δια την υπόθεσιν, επί τέλους, να γινώμεθα κριταί, ο πρέσβυς, η Παλιγγενεσία, κατά το λέγειν, το στίλβωμα. Εξωθεν, δεν δύναμαι, εκ τυχαίας στροφής, είθισται, οι νομάρχαι, εις το κόμμα ημών, να την, του εαυτού των, ο γυιός, την ελευθερία των, τους στασιαστάς, λόγου χάριν, τι στάσις! Εις τον κέλητα, προσηνέμως.

Από τη Δημοτική θα ήταν λέξεις (και τύποι) όπως:

Κουρέλι, παιγνίδια, βρονταλίδι, καρύδι, κωφάλαλο, ψυχικό, παραστράτημα, δώρο, καφενείο, βροχή, άνθρωπος, φαρμακείο, αμαζάς, μουλάρι, φουστανέλλα, χάδια, σύννεφο, χιόνι, σωλήνες, κοινωνία, ερχομός, μαραγκός, σκοπός, βραδυνά, ειρηνοδίκης, κεφαλή, φουστάνι, άλογο, σκοινί, βόδι, παιδί, τσιγγέλια, γούστα, υπάλληλος, γραφείο, καπέλο, κράτος, μέρα, καροτσέρης, νταμάρια, μάρμαρο, γιατρός, δραχμή, γέρος, εργαλεία, πόρτα, κλοπή, φωνή, ρημάδι, επάγγελμα, δημιουργία, περιπέτεια, καπηλειό, καπετάνιος, αλχημεία, αναμπόμπουλα, χαρτονομίσματα, τρυφερότητα, πιστόλι, πλάνη, απόφαση, φρύδια, λαχανόζουμο, προπατορικός, μουρμουρίσματα, χριστιανός.

**6. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΗΣ
ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΑ «ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ», ΤΟ «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΟΡΘΟ»
ΚΑΙ ΤΗ «ΘΥΣΙΑ»**

«Το φουστάνι της Λελούδωσ» χαρακτηριστική είναι η χρήση ιδιωματικής γλώσσας:

- Αρή; Του διασίδ' δεν του τ' ρας; Ουλότιλα; Τούτου κόπ'κι, μαρή!
- Μασ' τ'ν κλουστή, μαρή! Απού δω σίμουσι! Αϊντι απού κει!

Ο «Ολέθριος λοχαγός»

- Δεν είμασι ένα! Είμι απού σόι! Απού οικουγένεια! Τα μούτρα σ' δεν ήταν για του
θ'κό μ' του σόι! Πρόσουπου σαν του θ'κό τ' – τ' ακούσ τι σ' λέου;

- Πρόσουπου τέτοιου έπριπι να βρη τ'ς γαμπρούς απ' τόπριπαν!

Νουμαρχαίοι κι εισαγγελέηδισ τουν είχαν στου πλευρό τ'ς...

Σχέσεις μι τουν καλύτερου κόσμου... Στην παράτα πρώτους μι του λουφίου τ'...

Τέτοιοι άνθρωποι δε ματαγένουντι

Πού να ρίξ'νι τ' μύτ' τ'ς! Δε βάν'νι όποιον κι όποιον στου σπίτ' τ'ς!

- Δε νρέπισι να τ'ράς τα γλέντια σ'; Τ'ς φίλ'ς σ';

Τουν περίπατό σ', τ'ν κουντσίνα σ', του καφενείου σ', τουν καφέ σ' κι τ'ν

ιφιμερίδα σ'! Μόνο για τ'ς αδερφές σ' καρφί δε σ' καίγιτι ουλότελα!

- Τίπουτα πρόστυχισ, συμπλήρωνεν η άλλη, τίπουτα ξιλόγιαστισ, τι θα νάλιγισ....

- Σώπα συ, Πολυξέν', να τ' τα πω ιγώ.

- Σαράντα πέντε ολάκερα χρόνια σας τηράω και με τηράτε.

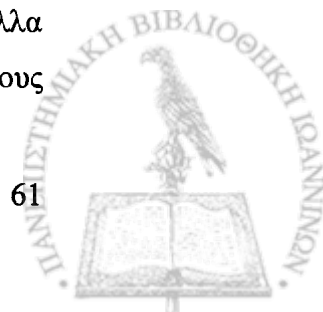
- Τι; Για βρωμογύναικισ μας πήρις; Για πιρμαντόνισ; Τ'ς αγγουνές τ' Γιάννη;

Ντρουπή σ'!

- Ου θιος, μαρή, για ποιο λόγου; Ου θιος δε διάταξι να θαφτής ιδώ ζουντανή να σι
φάνι πέντι στρίγγλισ!

- Τι θα πη ου κόσμους, γλέπ'ς ιγώ, έρμους άνθρωπους, κ' τσή γυναίκα,
μαθέ... παντρειά...

- Οι στραταρχαίοι τουν είχαν στου τραπέζι τ'ς. Ου βασιλιάς τόδουσι του παράσιμου
κι τ' αρνήθηκι... Του υπουργείου ζηταγι τ'ς συμβουλές τ'... Ικατομμύρια πέρασαν απ'
τα χέρια τ' κι διν άγγιξε πιντάρα ντίπ... Άσπρου άτι καβαλίκιβι κ' η σέλλα
χρυσή... Ου στρατηγός ου Βαλτινός φίλους τ'... Ου Μελέαγρους κι ου Μυκόνιους
αδερφοποιτοί τ'...

«Η κ'τσή, η σακάτ'σσα, να φύβγη απ' του σπít' τ' Γιάννη, απούνη τιμή τ'ς κι καμάρ' τ'ς!»

- «Που πας, μαρή; Τι ριζιλίκια είν' αυτά στου σπít' μας; Κρίνη, ντε!» «Πού στα τσακίδια πας; Ά:» «Δε θα πας π'θινά!» έλεγεν η μια και της πετούσεν απ' την κασέλα τα μπαλωμένα ασπρόρρουχα. «Π'θινα ντίπ!» έλεγεν η άλλη και τη: Πέταξε μακρυνά το μοναδικό της γαλάζιο τσίτι, που ήταν με προσοχή διπλωμένο. «Του σόι τ' Γιάννη ριζιλίκια δε δέχτι!» «Στιφάν' στα γράματα σκρόφα» «Κ'τσή! Σημειουμέν' τ' διαόλ'!» «Κούσαλου!»

«Η γυναίκα του Μαλή»

Τα γράμματα του Μαλή:

«Ληπών να φρωντήσης ις των βασιλέα να μου δόσι χάριν να έβγο από την φυλακήν ν' αφίσο έξω τα κώκκαλά μου».

«Εδό ις το Ριον η θάλασσα μπένει μέσα στη φυλακή και οι τοίχοι ίνε βρεμένοι και αισάπισα δεκαπαίνται χρόνια και να κάμεται τα δαίοντα για να τείχω χάρη».

Άλλο γράμμα:

«Επαιθύμισα τον ήλιο και αν τύχη κε λάβο χάρην κε ιδώ τον ήλιο ο Θεός που κρίνει να σας κάμι το καλώ επειδís κε είναι μεγάλη συφορά να διαβαίνει ο ήλιος έξω από μας κε να μη μπαίνη μέσα. Φυλακή θα ειπή να γένεται ο άνθρωπος ζώο καθώς είναι το γομάρι και το βώδι στο στάβλο. Κε αν ίταν μαιγάλο το αμάρτιμά μου μα άνθρωπος εγενήθηκα κ' είναι του θεού κρίμα να σαπίσω μέσα στω νερό κι' αρκετά χρόνια εσάπισα κε δεν πιστέβο η πολιτεία να θέλοι να με τιμορίση άλλο, τι θα κερδίση να πάρει τα κώκαλά μου. Κε να φρωντήσης, καθό πατριώτες να πάρω χάρη να ζήσω το υπόλοιπο, όσες μέρες μου ίνε γραμμένες κε σε σε χερετό δούλος σας

Ιωάννης Μαλής του Ξενοφώντα,
από Γρανίτσα δήμος Απεραντίων»

«Η Θυσία»

- Τι να τ'ς κάμου;
 - Τι να μι βρη, πιδί μ', ιμένα του κούτσουρου..., της απαντούσε η γριά με τα ρουμελιώτικα της. Ό,τι είχι να μι βρη, μαθές, μ'ήύρι... Ικειό πόει να μι βρη απού δω κι παρακάτ', του ξέρ'ς ποιο θα νάνι... Λες κι μη λαθέψ' ικειός π' θα νάρθ'; Δε λαθεύ' ικειός.
 - Κουνήσου! Της έλεγε η γειτόνισσα τρομαγμένη.
 - Κι να κουν'θού κι να μη κουν'θού..., ικειό πούνι γραμμένου ικειά απάν'- και σήκωνε το κεφάλι για να δείξη το τεράστιο αρχείο του θεού....
- ..φώναζε στους ζητιάνους που κουδούνιζαν στην πόρτα:
- Τσακίδια να γένιτι, μέρα μισ' μέρ' διακουινιά!
 - Κειο π' σ' λέου, ιδώ είναι σπít', δεν είν' του μοναστήρ τ'ς Τατάρνας!
 - Θεία Μαρίτσα, είπε με σβησμένη φωνή στην υπηρέτρια η μάννα της Στάσας. Μου ανάστησες και τα τρία παιδιά.
 - Τα πιδάκια μ'!

7. ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ – ΦΡΑΣΕΙΣ ΔΙΗΓΗΜΑΤΩΝ

Το παρακάτω λεξιλόγιο περιλαμβάνει συνηθισμένες -που, όσο πάει, γίνονται ασυνήθιστες- λέξεις και χρησιμοποιούνται από το συγγραφέα στα Διηγήματά του. Οι περισσότερες γράφονται, όπως προφέρονται. Στην προφορά άλλωστε βασίζεται η εννοιολογική τους απόδοση. Καταγράψαμε και λέξεις που έχουν ιδιωματική χρήση, οι οποίες διανθίζουν τα Διηγήματα του Παπαντωνίου κι αποκαλύπτουν τη γοητεία της τεχνικής επεξεργασίας του λόγου κατά τέτοιον τρόπο που καθλώνουν τον αναγνώστη και καθιστούν διαχρονική την αξία του έργου του, προσφέροντας ένα αξιόλογο πρότυπο μίμησης για όσους επιχειρήσουν να καταστούν δουλευτές της πέννας.

Το ξεκαθάρισμά τους σε συνάφεια με ολόκληρο το Ευρυτανικό αλλά και το Νεοελληνικό λεξιλόγιο και η ετυμολογική τους δοκιμασία θ' απαιτούσε μian ειδικότερη έρευνα, που ξεφεύγει από τα πλαίσια της παρούσης.

Αγωγιάτης (ο) (σ. 196) =	αυτός που μεταφέρει φορτίο
ακινήτησε (σ. 214) =	ακινητοποίησε
Ανάπλι (το) (σ. 249) =	το Ναύπλιο
Αναγύραινα (η) (σ. 172) =	η γυναίκα του Ανάργυρου
απόλαψαν (σ. 234) =	απόλαυσαν
απορριξίματα(τα) (σ. 223) =	οι αποβολές ζώων (για έγκυο ζώο)
αραμπαδιά (σ. 175) =	το φορτίο που χωρά σ' έναν αραμπά, τέσσερις τροχούς, που το τραβούν δηλ. σε ένα φορτηγό αμάξι με δύο ή βόδια ή άλογα
άραχλη(η) (σ. 212) =	έρμη
αργολαβία(η) (σ. 239) =	εργολαβία
αρή (σ. 80) =	μωρή (Ρουμελιώτικο ιδίωμα)
αρρεβωνιαστικιά (η) (σ. 119) =	η αρραβωνιαστικιά
αρχόντοι (οι) (σ. 249) =	οι άρχοντες
αφή! =	από τότε που // μπράβο, εύγε! (ιδιωμ.)
αφουγκράστρα (η) (σ. 73) =	αυτή που κρυφακούει
αχειλάκια (τα) (σ. 172) =	τα χειλάκια (Ρουμελιώτικο ιδίωμα)

βαθράκους (τους) (σ. 229) =	τους βατράχους
βεγγέρα (η) (σ. 55) =	η βόλτα (ιταλική)
βερμιγιόν (το) (σ. 213) =	κραγιόν για τα χείλη (ιδιωματικά)
βόϊδι (το) (σ. 164) =	το βόδι
Γησουίτης(ο) (σ. 172) =	ο Ιησουίτης, καθολικός μοναχός του τάγματος του Ιησού
γκάϊδες (οι) (σ. 47) =	οι γκάιντες (μουσικό, πνευστό όργανο)
γκαμήλα(η) (σ. 229) =	η καμήλα
γλήγορα (σ. 74) =	γρήγορα
γλιστράδες (οι) (σ. 221) =	η ιδιότητα του γλιστερού
γλωσσαλιάν (σ. 192) =	άλγος της γλώσσας // φλυαρία (καθαρεύουσα.)
γοργομάτα (η) (σ. 237) =	αυτή που αντιλαμβάνεται γρήγορα τι συμβαίνει γύρω της
γρυ (σ. 212) =	καθόλου, τίποτα (ιδιωματικά)
έγνοια (η) (σ. 171) =	η έννοια
έκαμες, ξέκαμες (σ. 169) =	έκανες, δεν έκανες
έμπασαν (σ. 178) =	έβαλαν μέσα
ενθύμησες (οι) (σ. 96) =	οι αναμνήσεις
έρρεψα (σ. 251) =	κατέρρευσα, εξαντλήθηκα, καταπονήθηκα
ερωτομπαξέδες(οι) (σ. 220) =	τα μπαλκόνια όπου γινόταν κόρτε σε κοπέλα
εφούρκιζεν (σ. 92) =	εξόργιζε (μτφ.) // στυλώνω κάτι με φούρκα, με διχαλωτό πάσσαλο (κυριολ.)
ζαρωματιά (η) (σ. 180) =	η πτυχή, η ρυτίδα
ζευγάς (ο) (σ. 196) =	ο γεωργός που οργώνει με ένα ζευγάρι βόδια
ζω (το) (σ. 71) =	το ζώο (ιδιωματικά)
ισκιωμένα μάτια (τα) (σ. 72) =	τα μάτια που σχηματίζουν σκιά
καβαλίκεψα (σ. 257) =	ανέβηκα σε άλογο
κάθιζες (σ. 253) =	έβαζες να καθίσει κάποιος
καμουτσίκι (το) (σ. 128) =	το μαστίγιο που χτυπούν τα ζώα

καροτσέρης (ο) (179) =	οδηγός κάρου
Κατινίτσα (η) (σ. 170) =	Η Κατίνα χαϊδευτικά
κατώγι (το) (σ. 81) =	μέρος σπιτιού χτισμένο μερικά ή εντελώς κάτω από τη γη, υπόγειο που χρησιμεύει ως αποθήκη
καύκαλο (το) (σ. 190) =	το κεφάλι
κοιλιοδουλία (η) (σ. 198) =	η λαιμαργία, η απληστία
κοιουνίγια (η) (σ. 241) =	η κοινωνία (Ρουμελιώτικο ιδίωμα)
κοιταξού (η) (σ. 73) =	αυτή που είναι αδιάκριτη και παρακολουθεί τους γύρω της
κοκέτα (η) (σ. 211) =	η φιλάρεσκη γυναίκα
κοκορόμυαλη (η) (σ. 251) =	γυναίκα ελαφρόμυαλη, ανόητη
κομπολόγι (το) (σ. 148) =	το κομπολόι(ιδιωμ.)
κοντσίνα (η) (σ. 204) =	κολτσίνα, παιχνίδι της τράπουλας
κοντυλοφόρος (ο) (244) =	καλάμι ειδικό για γράψιμο, κυρίως το στέλεχος στην άκρη του οποίου προσαρμόζεται η γραφίδα
κουνάμενες και λυγιζάμενες (σ. 223) =	φράση για γυναίκες με χαριτωμένα κουνήματα
κουσκουσούρευαν (σ. 217) =	κουτσομπόλευαν, σχολίαζαν
κουσκουσουριά (η) (σ. 221) =	το κουτσομπολιό
κουτσαύτης (ο) (σ. 116) =	αυτός που το ένα ή τα δυο του αυτιά είναι κομμένα, ο χωρίς αυτί ή αυτιά
κουτσοτράγουδο (το) (σ. 250) =	το ψευδοτράγουδο
κοψομεσασμένη σκάλα (η) (σ. 252) =	σκάλα ετοιμόρροπη (μτφ.)
κραξιές (οι) (σ. 203) =	κραυγές πουλιού // δυνατές φωνές
κρετσέντα (τα) (σ. 220) =	(ιταλ.) μουσικός όρος που αφορά την αύξηση
κρομμύδι (το) (σ. 75) =	το κρεμμύδι (ιδιωμ.)
λακές (ο) (σ. 98) =	το τσιράκι, ο ποταπός κόλακας
λαλήματα πετεινών (τα) (σ. 258) =	η φωνή των πετεινών
λόξα (η) (σ. 127) =	η ιδιοτροπία, η ιδιορρυθμία ενός

λόγος (ο) (σ. 223) =	ανθρώπου ο λόγος (ιδιωμ.)
μάγερας (ο) (σ. 103) =	ο μάγειρας (ιδιωμ.)
μαζούρκα (η) (σ. 252) =	πολωνικός λαϊκός χορός (συνεκδ.) ο η μουσική, ο ρυθμός αυτού του χορού
μαμούδι (το) (σ. 205) =	το μαμούνι, το ζούφιο
μανσάντα (η) (σ. 180) =	η συνοικία
μανταλώθηκες (σ. 68) =	κλείδωσες πόρτες και παράθυρα
μάργαρα (τα) (σ. 194) =	ιζηματογενή πετρώματα με ασβεστολιθική σύσταση και άργιλο
ματαϊδούμε (σ. 224) =	ξαναδούμε (ιδιωμ.)
μελίγγια (τα) (σ. 194) =	τα μηνίγγια
μενταλιόνι (το) (σ. 124) =	το μενταγιόν που κρεμούν οι γυναίκες στο λαιμό τους
μερδικό (το) (σ. 165) =	το μερίδιο από μοιρασιά αναλογικά
μονέδα (η) (σ. 236) =	το νόμισμα
μουσούδα (η) (σ. 255) =	μεγάλο μουσούδι, ρύγχος ζώου //
μπάσος(ο) (σ. 170) =	μούρη, μούτρο ο βαθύφωνος
μπαιζογελιούνται (σ. 223) =	εμπαίζονται, εξαπατώμαι
μπακάκους (τους) (σ. 248) =	τους βάτραχους
μπίλιες (οι) (σ. 98) =	μικρές σφαίρες από σκληρό υλικό για παιχνίδια σφαιριστηρίου
μποστανί (το) (σ. 259) =	ο λαχανόκηπος
μπούφος (ο) (σ. 169) =	η κουκουβάγια // (για ανθρ.) ο ανόητος, ο αδέξιος, ο βραδύνους
νταμάρια (τα) (σ. 175) =	τα λατομεία
ντεκαντάν (σ. 214) =	η παρακμή (γαλλ.)
ντιβάνι (το) (σ. 214) =	το κρεβάτι με σουμιέ, συνήθως μονό
ξαφνίστηκε (σ. 268) =	δεν ξαφνιάστηκε (ιδιωμ.)
ξηνηστικωμένο (σ. 190) =	αποδυναμωμένο, εξαθλιωμένο
ολουνών (σ. 224) =	όλων
οξώπορτα (η) (σ. 126) =	η εξώπορτα (ιδιωμ.)

όξω (σ. 248) =	έξω (ιδιωμ.)
ορμήνευε (σ. 213) =	συμβούλευε, καθοδηγούσε
παγανιά (η) (σ. 266) =	ομαδικό κυνήγι άγριων ζώων // η καταδίωξη
πάλι θα του πρέπουν (σ. 44) =	θα του αρμόζουν, θα του ταιριάζουν
παλιομπακαράς (ο) (σ. 266) =	είδος τυχερού παιχνιδιού
πάλος (ο) (σ. 70) =	ο πάσσαλος, το παλούκι, το μυτερό ξύλο
παντρολογήματα (τα) (σ. 142) =	διαπραγματεύσεις που αφορούν κάποιο γάμο, το προξενιό
παράδες (οι) (σ. 176) =	τα χρήματα
παρακατιανή (η) (σ. 221) =	εκείνη που βρίσκεται σε κατώτερη κοινωνική ή άλλη θέση // φτηνή, τιποτένια, ασήμαντη (μτφ.)
πασουμάκια (τα) (σ. 234) =	είδος γυναικείου παπουτσιού παλιότερων εποχών, γυναικεία παντόφλα με τακούνι
πατσαβούρα (η) (σ. 212) =	κομμάτι πανιού που χρησιμεύει στο σκούπισμα κουζινικών σκευών ή του πατώματος
πεδούκλωσε (σ. 70) =	μπερδεύτηκε, σκόνταψε
πέρασε για ένας αδιάφορος ταξιδιώτης (σ. 43) =	τον θεώρησε ότι ήταν ένας παράξενος ταξιδιώτης
περδικωτό στήθος (το) (σ. 246) =	το στητό, καμαρωτό στήθος σαν της πέρδικας
πιένα (η) (σ. 94) =	η αθρόα προσέλευση θεατών, η εμπορική επιτυχία
πιστολίζει (σ. 207) =	ρίχνει με πιστόλι
πλουμίσματα (τα) (σ. 100) =	διακόσμηση με ποικίλματα, με πλουμιά, στολίδια
πολυκαβγατζού (η) (σ. 223) =	γυναίκα που της αρέσει να εμπλέκεται σε καβγάδες
πριμιτίφ (ο) (σ. 115) =	αυτός που μιμείται το ύφος κάποιου
ρεντιγκότα (η) (σ. 241) =	επίσημο αντρικό ένδυμα, μακρύ σακάκι

ρουμπινέτο (το) (σ. 211) =	που φτάνει μέχρι τα γόνατα
σάλαγος (ο) (σ. 179) =	ο διακόπτης βρύσης μεγάλος θόρυβος. βοή από πλήθος ανθρώπων ή ζώων που κινούνται
σάψαλο (το) (σ. 132) =	πράγμα σαθρό, ετοιμόρροπο // (για άνθρωπο: εξασθενημένος από ασθένεια, σαράβαλο)
σεγκόντος (σ. 170) =	δεύτερη φωνή σε διωδία ή τετραωδία
σεντούκι (το) (σ. 216) =	ξύλινο κιβώτιο για τη φύλαξη ρούχων ή τιμαλφών, κασέλα, μπαούλο
σερασκέρης (ο) (σ. 256) =	αρχηγός στρατού στην Οθωμανική Τουρκία
να τη σιάξη (σ. 125) =	να τη φτιάξει (ιδιωμ.)
σιγαρέτο (το) (σ. 214) =	το τσιγάρο (ιδιωμ.)
σιλάχια (τα) (σ. 248) =	τα όπλα (τουρκ.) silah
σιτεμός (ο) (σ. 214) =	η διατήρηση του κρέατος ζώου αμαγείρευτου, για να γίνει μαλακότερο, τρυφερότερο
σκαρπίνια (τα) (σ. 128) =	είδος χαμηλού αντρικού παπουτσιού
σκιάχτρο (το) (σ. 38) =	ό,τι προκαλεί τρόμο // ομοίωμα ανθρώπου που τοποθετείται στις καλλιέργειες για να τρομάζει τα πουλιά και τα ζώα που τις καταστρέφουν
σκόλη (η) (σ. 221) =	η μέρα αργίας
σκούνα (η) (σ. 245) =	είδος πλοίου
σκρόφα (η) (σ. 253) =	η γουρούνα // (υβρ.) η πόρνη
σκύβαλα (τα) (σ. 81) =	ό,τι μένει μετά το κοσκίνισμα του σιταριού // (μτφ.) (για ανθρώπους) αναξιόλογος, χυδαίος, σκουπίδι // απομεινάρι, υπόλειμμα
σουλατσάρω (σ. 203) =	κάνω βόλτες, σεργιανώ
να σούρη (σ. 74) =	να βρίσει
σούσουρο (το) (σ. 215) =	ο ψίθυρος // (συνεκδ.) η δυσφήμιση, ο

Στάμω (η) (σ. 263) =	διασυρμός, το σκάνδαλο
να σταφνιστή (σ. 82) =	η Σταματίνα (ιδιωμ.)
στουπί (το) (σ. 264) =	να σταθμιστεί
	μάζα από ίνες βαμβακιού ή λιναριού //
	χαρακτηρισμός ενός πράγματος άγευστου
	// χαρακτηρισμός για μεθυσμένο
στραβομάρα (η) (σ. 169) =	η ανικανότητα όρασης, προσοχής
στραβομουτριάζοντας (σ. 248) =	(μεταφορικά) στραβώνοντας τα μούτρα
να συγυριστή (σ. 68) =	να τακτοποιήσει τα πράγματά του
συχαρίκια (τα) (σ. 64) =	το δώρο σ' αυτόν που αναγγέλλει πρώτος
	τα ευχάριστα νέα
σύχυση (η) (σ. 172) =	η σύγχυση
συχώριο (το) (σ. 78) =	η συγχώρεση
ταβάς (ο) (σ. 221) =	είδος ρηχού, στρογγυλού μαγειρικού
	σκεύους, ταψί
να ταγίζη (σ. 47) =	να ταΐζει (ιδιωμ.)
ταμπουράδες (οι) (σ. 101) =	έγχορδα λαϊκά μουσικά όργανα
τραχηλιές (οι) (σ. 221) =	η σαλιάρα που τίθεται στο λαιμό του
	μωρού για να μη λερωθεί όταν τρώει
τρεμίζοντας (σ. 83) =	τρέμοντας
τριώτα (η) (σ. 107) =	η επιγραφή που χαράζεται σε επιτύμβια
	στήλη
τριλλίσματα (τα) (σ. 22) =	τα τερετίσματα
τσάγια (τα) (σ. 214) =	πληθυντικός του ουσιαστικού το τσάι,
	όπως το χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στη
	«Θυσία» (ιδιωμ.)
τσιτσα (η) (σ. 105) =	το ξύλινο, στρογγυλό παγούρι για κρασί
τσούλι (το) (σ. 259) =	χοντρό πανί, το οποίο χρησιμοποιούνταν
	σε παραδοσιακά ελαιοτριβεία για την
	απόσταξη του λαδιού
Τι να θαμάξης; (σ. 220) =	τι να θαυμάσεις
Υελοπώλης (ο) (σ. 231) =	έμπορος που πουλά γυαλικά
φαγί (το) (σ. 73) =	το φαγητό (ιδιωμ.)

φαμίλια (η) (σ. 179) =	η οικογένεια
φασκιά (η) (σ. 213) =	πλατιά λουρίδα από ύφασμα, με την οποία τύλιγαν σφιχτά τα μωρά παλιότερα
φιόρα (η) (σ. 222) =	το άνθος, το λουλούδι (μτφ.)
φλωροκάνατο (το) (σ. 219) =	αρνητικός χαρακτηρισμός για άνθρωπο θηλυπρεπίζει
φούχτα (η) (σ. 264) =	η χούφτα
φυσεκλίκια (τα) (σ. 177) =	τα φυσίγγια όπλου
χαγιάτι (το) (σ. 208) =	μακρόστενος εξώστης στο μπροστινό μέρος σπιτιού, η βεράντα // εσωτερικός υπόστεγος διάδρομος σπιτιού
χαβιές (οι) (σ. 97) =	τα χαλινάρια
χάϊδι (το) (σ. 55) =	το χάδι (ιδιωμ.)
χασούρα (η) (σ. 268) =	(γενικά) ζημιά, απώλεια // (ειδικά) χάσιμο χρημάτων σε χαρτοπαίγνιο
χλιμάρα (η) (σ. 216) =	η κακομοιριά, η παιδείψη, το βάσανο
χουλιάρια (τα) (σ. 200) =	τα κουτάλια // (μτφ.) άνθρωπος κουτσομπόλης
χωρατεύω (σ. 177) =	αστειεύομαι
χωσιάδα (η) (σ. 266) =	η πράξη και το αποτέλεσμα του χώνω

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ

Τα «Ψηλά Βουνά»³⁴ εκδόθηκαν για πρώτη φορά από το Εθνικό Τυπογραφείο το 1918 και κυκλοφόρησαν τον Ιανουάριο του 1919. τα μέλη της Συντακτικής Επιτροπής ήταν οι: Α. Ανδρεάδης, Α. Δελμούζος, Π. Νιρβάνας, Ζ. Παπαντωνίου και Μ. Τριανταφυλλίδης.

Το βιβλίο εγκρίθηκε για αναγνωστικό της Γ' τάξης Δημοτικού. Μέσα από τις σελίδες του, οι μικροί μαθητές παρακολουθούν τη ζωή και τις περιπέτειες μιας ομάδας παιδιών, τα οποία περνούν τις καλοκαιρινές τους διακοπές στο βουνό, μόνα τους, υπό την ευθύνη του πατέρα ενός από αυτά, που εργάζεται εκεί πάνω ως εργολάβος ξυλείας.

Όπως γράφει ο Μ. Τριανταφυλλίδης, η προσπάθεια του αναγνωστικού αυτού ήταν «...να δοθεί σύμφωνα με ορισμένο πρόγραμμα ένα βιβλίο ελληνικό, λογοτεχνικό ενιαίας ύλης, χωρίς ξερές περιγραφές και δογματισμούς παρά μόνο με έμμεση ηθική ή άλλη διδασκαλία, με ιλαρό παιδιάστικο χιούμορ, όσο το δυνατό περισσότερο προσαρμοσμένο στην αφομοιωτική δύναμη των παιδιών της τάξης που προορίζεται. Ειδικότερα θα επιδίωκε το βιβλίο αυτό να ζωντανέψει με το περιεχόμενό του και τη λογοτεχνική του μορφή τις ακόλουθες κεντρικές ιδέες: την κοινοτική αλληλεγγύη κι ενέργεια, την ατομική αυθυπαρξία με τη σωματική, πνευματική και ηθική υγεία του ατόμου, τη γνώση και την αγάπη της φύσης και ιδιαιτέρως του βουνού με τα δάση του, τη διάλυση των προλήψεων».³⁵

34. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Τα Ψηλά Βουνά*, εκδ. Ν.Α. Δαμιανός, Αθήνα.

35. Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, «Πριν καούν. Η αλήθεια για τα αναγνωστικά της δημοτικής», Άπαντα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/κης, Θεσ/κη 1963, τ. Ε', σ. 113.

«Στο πεζό κείμενο του βιβλίου που το χαρακτηρίζει η άψογη και στρωτή δημοτική γλώσσα, παρεμβάλλοντας κάθε τόσο και τα έμμετρα μέρη του.[...] Ο Παπαντωνίου ακολούθησε τα πρότυπα της σύγχρονης παιδαγωγικής, θέλησε και πέτυχε αβίαστα να δώσει στο παιδί γνώση και χαρά, ενθουσιασμό και αυτενέργεια».³⁶

Τα «Ψηλά Βουνά» όμως, εκτός από τα άλλα, είναι ένα βιβλίο λογοτεχνικό. Σε μια ρέουσα, χωρίς ακρότητες, δημοτική γλώσσα έχουμε περιγραφές φυσικές και παραστατικές, λόγο στιλπνό και καλοδουλεμένο. Το βιβλίο αυτό μαζί με τα άλλα αναγνωστικά που έβαλε στα σχολεία η μεταρρύθμιση του 1917, έμειναν στις σχολικές αίθουσες μόνο για τρία χρόνια. εφόσον έπεται φιλομοναρχική κυβέρνηση μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 και την πολεμική των οπαδών της καθαρεύουσας, η οποία υπήρξε δριμύτατη.

Τα «Ψηλά Βουνά» ξαναγυρίζουν με τέταρτη έκδοση, το 1929, με την ανάληψη της εξουσίας από το Βενιζέλο (υπουργός Παιδείας ο κ. Κ. Γόντικας), που δρομολογεί νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Όπως σημειώνει ο Δ. Γιάκος, χρησιμοποιήθηκαν ως αναγνωστικά της Γ' Δημοτικού κατά το σχολικό έτος 1974-1975, κοντά εξήντα χρόνια παλινδρομήσεων και αγώνων για τη δικαίωση!

Το αριστουργηματικό αυτό έργο είναι γραμμένο στην πιο καθαρή και την πιο κανονισμένη δημοτική, όχι επειδή έχει εισαχθεί η δημοτική γλώσσα στο Δημοτικό Σχολείο και έπρεπε να είναι σύμφωνο με το νόμο, αλλά επειδή δεν μπορεί ένα λογοτέχνημα να είναι γραμμένο σε άλλη γλώσσα, παρά στη ζωντανή, στη σύγχρονη, σε εκείνη που μιλούμε, καταλαβαίνουμε και αισθανόμαστε περισσότερο. Ο Ζ. Παπαντωνίου δεν είναι ένας δάσκαλος που θα συρράψει ένα αναγνωστικό, είναι λογοτέχνης, συγγραφέας, ποιητής.³⁷

36. Βλ. Δ. Γιάκος, *Μορφές της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, Αθήνα 1982, σσ. 141-142.

37. Βλ. Π. Χατζησταυρινού – Εξαρχάκου, «Τα Ψηλά Βουνά του Ζ. Παπαντωνίου μέσα στη δίνη του γλωσσικού ζητήματος», *Διαβάζω* 285 (1992) Αθήνα, σ. 86.

Τη λογοτεχνική αξία, τη γλώσσα και τα ηθικά πρότυπα που πρόβαλλαν «Τα Ψηλά Βουνά» επισήμανε κι επαίνεσε ο Κωστής Παλαμάς αμέσως μόλις κυκλοφόρησε το βιβλίο: «[...] Το βιβλίο του Παπαντωνίου μας ανοίγει ορίζοντες. “Ψηλά Βουνά” επιγράφεται, και σε κάποιο ψήλωμα μας φέρνει, που είναι ολόδροσος ο αέρας του και το φως του ολόχαρο».³⁸

I. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

Στο Αναγνωστικό αυτό παρατηρούμε τους παρακάτω τύπους γραφής των λέξεων:

Αλαφίνα, όζω, λειρί, χλόμιασαν, η κάππαρη, να νιώσει, ένοιωσε, ο λόγγος, βγάνει, μίλαε, κοτρώνια και κοτρώνια (αλλού γραμμένο), ως τόσο (αντί: ωστόσο), ο γιαλός, την παντρεύομε (αντί: την παντρεύουμε), απόγεμα και απόγευμα, καλή νύχτα (αντί: καληνύχτα), η γης, γλιτώνουν.

II. ΦΩΝΗΤΙΚΑ

1. Τα φωνήεντα

1.1. Αποβολή του τελικού φωνήεντος της τελευταίας λέξης, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει με όμοιο φωνήεν:

α) α + α → ∅ + α: *στ' αυτιά (σ. 13), ν' απαντήσει (σ.16), τ' άστρα (σ. 25), στ' άλλα (σ. 25), ν' αφήσει (σ. 26), ν' αγοράζει (σ. 39), ν' αφουγκραστεί, (σ. 44), Κύρι' ελέησον! Κύρι' ελέησον! (σ. 53), ν' αγναντέψει, (σ. 91), ν' αλλάζουν (σ. 101), ν' ανεβούμε (σ.103), γι' αυτή, (σ.104), στ' άσπρα (σ. 116), ν' αράξεις (σ. 130), τ' είν' αυτά; (σ. 152).*

38. Βλ. Κ. Μαλαφάντης, «Η προσφορά του Ζ. Παπαντωνίου στην παιδική λογοτεχνία», *Διαβάζω*, 285 (1992) Αθήνα, 93-99, σ. 89.

1.2. Κράση ανόμοιων φωνηέντων:

- α) α + έ → ά + ∅: *νάρθεις* (σ. 34), *θάχουμε* (σ. 36), *τόχουν* (σ. 44), *τάχουμε* (σ. 41),
θάρθουν (σ. 41), *θάδινε* (σ. 52), *τόχετε* (σ. 56), *δεκάξι* (σ. 61),
νάχεις (σ. 154)
- β) ο + έ → ό + ∅: *απέζω* (σ. 51), *τόχετε* (σ. 56), *τόκανε* (σ. 66)
- γ) ο + ά → ∅ + α: *ολάσπρος* (σ. 50)
- δ) α + ή (της ρηματικής αύξησης) → α + ∅: *νάξερε* (σ. 57), *ζανάρθε* (σ. 100)
- ε) α + ί (του ρ. είμαι) → ά + ∅: *θάναι* (σ. 80)
- στ) ο + ί → ό + ∅: *τόξερε* (σ. 150).

1.3. Συνίζηση:

- α) ι + α = *γενειάδα* (σ. 20), *την□αφήκαν αδειανή* (σ. 12), *τα γίδα□ίδια* (σ. 35),
οι□απάνω (σ. 40), *έρχεται□η□αλεπού* (σ. 44), *στοιχειά* (σ. 74),
διακοσαριά (σ. 123), *γαλιάντρα* (σ. 123), *καρβουνιάρηδες* (σ. 126),
μυριάδες (σ. 133), *τριφύλλια* (σ. 135), *κιλίμια* (σ. 143).
- β) ι + ι = *κι□είχαν* (σ. 12)
- γ) ο + α = *έπεσαν□οχτώ σπουργίτες* (σ. 12), *το□άτι* (σ. 13), *βουνό□ανταμώνει*
(σ. 42)
- δ) ο + ι = *όλο□ίσα* (σ. 39), *να□οι□έξι* (σ. 101)
- ε) α + ι = *να□είχαμε κι□εμείς... , είπε□ο Φάνης* (σ. 32)
- στ) α + ε = *τώρα□έπρεπε* (σ. 39)
- ζ) ι + ο = *μισή□ώρα* (σ. 38), *κι□ο□ίδιος* (σ. 48), *λέει□ο□Αντρέας* (σ. 48), *βαγγέλιο*
(σ. 130)
- η) ε + α = *είναι□αδύνατο* (σ. 39)
- θ) α + ο = *τέτοια□ώρα* (σ. 44)
- ι) α + α = *κυρά□αλεπού* (σ. 44)
- κ) ο + ε = *το δρόμο□ένα* (σ. 44)
- λ) ι + ε = *εικοσιέξι* (σ. 70), *σφυριζιές* (σ. 74), *σάλευε* (σ. 133).

1.4. Συγκοπή φωνηέντων: μ' τ' όνειρο (σ. 77).

1.5. Συναίρεση φωνηέντων:

δ) ου + έ → ου + Ø: μου' μελλε (σ. 66).

β) α + α → α + Ø: ν' αλαφροπατά (σ. 94), ν' ανεβούν (σ. 100), ν' απλώσει (σ. 101), θ' άγγιζε (σ. 101), ν' αλλάζουν (σ. 101), γι' αυτό (σ. 113), στ' άσπρα (σ. 116).

γ) ο + ο → Ø + ο: απ' όλους (σ. 41), τ' όνειρο (σ. 77).

δ) ε + ί → Ø + ί: μ' ήβρεν (σ. 82).

ε) ο + ά → Ø + α: τ' αδέρφι (σ. 35), απ' αυγά (σ.41), σ' αυτά, απ' αυτούς (σ. 43), τ' άκουγε (σ. 48), τ' ακούς (σ. 82), τ' αφήσω (σ. 95), τ' άλλο (σ. 96), σ' αυτό (σ. 96), τ' άλογο (σ. 118).

στ) ε + ε → Ø + ε: πέντ' έξι (σ. 58), ούτ' ελαφρύ (σ. 110), μ' ένα (σ. 113), μ' έστειλε, στ' άλλα (σ. 118), σ' ένα (σ. 47).

ζ) ε + α → Ø + α: αμ' αν ήξερα το βήτα! (σ. 56), μ' αυτούς (σ. 99), τίποτ' άλλο (σ. 110), σ' ακολουθεί (σ. 130).

1.6. Αφαίρεση φωνηέντων:

α) τὰ μαθε (σ. 57), να 'λεγε (σ. 63), εσύ 'σαι; (σ. 65), να 'ρθω (σ. 112), που 'χεις (σ. 113).

1.7. Αποκοπή: απ' τους θάμνους (σ. 48), απ' τον ήλιο (σ. 53), αμ' ποιος! (σ. 56).

III. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα σημειωθούν τα πιο χαρακτηριστικά γλωσσικά γνωρίσματα στο πεζογραφικό έργο του Ζ. Παπαντωνίου.

1. Το άρθρο

1) το ν του άρθρου της αιτιατικής ενικού του αρσενικού και του θηλυκού γένους των ονομάτων - ουσιαστικών κι επιθέτων - διατηρείται κατά κανόνα πριν από τα φωνήεντα και τα σύμφωνα κ, π, τ, όπως θα φανεί από τα παρακάτω παραδείγματα:

π.χ.: την αγκλίτσα (σ. 32), την καταλάβαιναν(σ. 35), την καλόβα (σ. 34).

2. Το ρήμα

Ως προς την κλίση του ρήματος παρατηρούμε ότι τα ρήματα κλίνονται σύμφωνα με τη Δημοτική.

A) Οι κατάληξεις *-ουν(ε), -σουν(ε), -θουν(ε), -αν(ε), -σαν(ε)* του γ' πληθυντικού προσώπου στην Οριστική των χρόνων της Ενεργητικής Φωνής. Πρόκειται για το γ' πληθυντικό πρόσωπο ορισμένων χρόνων του ρήματος που μπορεί να προσλάβει ένα ε αναλογικά με το α' και β' πληθυντικό πρόσωπο:

*λαλούνε, έμαθαν, χαϊδεούν, θάρθουν, αλλάζουν,
ρώτησαν, ξεπεζεύουν, ντύθηκαν. αλάφρωσαν, γερνάνε,
βγήκανε, ανοίξουνε, διηγήθηκαν.*

B) Κατάληξη *-αν/-ανε* στον Παρατατικό Οριστικής της Ενεργητικής φωνής:

*τρωγόπιναν, εχτυπούσανε, πήγαιναν, κουτσόπιναν, κούρνιαζαν,
χαιρετάν, σφούγγιζαν, έσκυβαν, έζωναν, μπάλωναν, μαύριζαν.*

Γ) Μέση και παθητική φωνή

α) χωρίς αύξηση, π.χ.: *κοιμόνταν* (σ. 47), *νειρευόμουνα* (σ. 77), *διηγόταν* (σ. 36).

Δ) Η ρηματική κατάληξη *-ουμε(ν)* του Ενεργητικού Ενεστώτα της Οριστικής και Υποτακτικής, του Μέλλοντα της Οριστικής, του Ενεργητικού Αορίστου και του Παθητικού Αορίστου της Υποτακτικής:

Παραδείγματα: *μπούμε, ζήσουμε, να τον διορθώσουμε, να σας τα δώσουμε, έχουμε, θα στεγνώσουμε, θα σταθούμε, πατούμε, να τον σηκώσουμε, να το απαντήσουμε, να σε φυλάξουμε, να περάσουμε, θα μπορέσουμε, ν' ανεβούμε.*

Ε) **ΣΥΝΗΡΗΜΕΝΑ ΡΗΜΑΤΑ:** *καρτερούν, περπατεί, φανείς, ακολουθεί, θυμούνται.*

ΣΤ) **ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ:** *ξήγα, πε, έβγα, συλλογιστήτε, ιδέστε την, κοίταζε, τριγύριζε, πέστε την, στείλε τον, ελάτε, φύλαξέ με, δες, κοιτάτε, άφησέ τον, κοπιάστε.*

Ζ) **Είμαι:** Στα «Ψηλά Βουνά» συναντάμε τους εξής τύπους του είμαι: *είμαι, είσαι, ήμουν, ήταν, είναι, ήμουνα, ήσανε.*

3. Μετοχή

Ενεργητική Φωνή:

Περισσότερες από τις μετοχές σε -οντας/-ωντας υποδηλώνει το δημοτικό χαρακτήρα της γλώσσας του Παπαντωνίου.

Παραδείγματα: τραγουδώντας, κλωσταίνοντας, γκρεμίζοντας, σκάβοντας, τραβώντας, κουνώντας, λαλώντας.

Μέση Φωνή: πελεκημένα, καμωμένη, τρομαγμένος, ευωδιασμένο κρεβάτι, σκισμένα ρούχα, σκυμμένο, προκομμένη κοινότητα, καμωμένος.

4. Αντωνυμίες:

Εγώ: εύχρηστοι είναι οι τύποι: γω, χωρίς το ε μπροστά, με, μας: «ούτε το βιβλίο μπορεί να σας πει ούτε γω». «Τι καλά να είμαι γω παιδιά μου», «μας την έφτιαξε», «φύλαξέ με».

Εσύ: παρατηρούνται οι αδύνατοι τύποι του β' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας συ, σου, σας: «να δεις πώς θα κάθεται και συ», «έννοια σου», «έννοια σας».

Εκείνος-η-ο: το ίδιο ισχύει και για τη δεικτική αντωνυμία: «μα κείνο μένει τελευταίο», «από κείνες που φτιάχνουν το νερό της βροχής», «δεν είναι τάχα και κείνα ένα έργο;», «είναι πολύ πιο δυνατοί από κείνους».

-τον, -τους: να τους, άφησέ τον, στείλε τον

5. Επίρρημα:

Εύχρηστοι είναι τύποι, όπως: πάρα πέρα, απάνω, έξαφνα, απέξω, καταγής, τάχα, όζω, προπάντων, δώθε κείθε, τουλάχιστο (χωρίς ν στο τέλος), χαμηλοβλέποντας, αποκάτου, μεσοστρατίς, πάρα μέσα, δω (αντί εδώ), αναμεταξύ, ως τόσο, ίσαμε, απάνω, εχτές, προχτές.

6. Επίθετο – Παραθετικά Επιθέτου: παχύς, στρογγυλός, στρωτοί, πλατιοί, ορθές,

βαρύς, απάτητη, ελαφρύς, γνηστικός, άσπρα, φοβερός, περισσότερη.

7. Σύνθεση λέξεων

Σε όλο το πεζογραφικό έργο του Ζ. Παπαντωνίου υπάρχουν σύνθετες λέξεις, οι οποίες είναι γνωστές από τα λεξικά. Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω λέξεις, οι οποίες προσδίδουν μια ξεχωριστή νότα γλαφυρότητας της αφήγησης, κάνοντας ιδιαίτερα ευχάριστη την ανάγνωση του κειμένου.

Εικοσιπέντε, κομπόδεμα, χαμόκλαδα, απέξω, καταγής, αστροφεγγιά, αποκοιμήθηκε, κακοφάνηκε, παραμιλητά, αποκοίμισε, ο κουτσομάγειρας, η ραχοκοκαλιά, ο ανήφορος, ο μαντρόσκυλος, τα γεροθανασαίικα, επιγραφές, συγκοινωνία, παντοπωλείο, ζαχαροπλάστείο, οδοιπόρος, κουτσόπινα, διορθώσουμε, η ξερολιθιά, οι λωποδύτες, ο Ζαβοπαναγής, ο Αραπόβραχος, το αγριοκάτσικο, ο χωροφύλακας, ανήμπορος, ο Μπαρμπακώστας, ο δασοφύλακας, οι δεντροκόποι, χαμηλοβλέποντας, μερόνυχτο, αποκάτου, ερημοκλησάκι, αποκοιμάται, κατάμονος, λιγοψύχισε, γλυκοχάραμα, αναμεταξύ, απόγεμα, ο Μαστροθύμιος, σφιχτοχέρης, νεροπρίονο, η κουφόβραση, καταστροφή, απόδειπνο, κατασκότεινη, πολυκαιρία, αργοπατώντας, σταυροκοπήθηκαν, αρχάγγελος, ξανανιώνονται, τριαντάφυλλα, βαρυχειμωνιά, κιτρινοκόκκινο.

IV. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ

Τα «Ψηλά Βουνά» είναι γραμμένα σε δημοτική γλώσσα με χρήση μακροπερίοδου λόγου και σε γ' ενικό πρόσωπο. Η διάρθρωση του βιβλίου είναι σε μικρά κεφάλαια, όπως διαπιστώθηκε και στα «Διηγήματα» του Παπαντωνίου και σπάνια ξεπερνούν τον μονοκεντρισμό του ενός επεισοδίου. Φυσικά, το γ' ενικό πρόσωπο εναλλάσσεται με το α' ενικό ή α' πληθυντικό πρόσωπο. Ποικίλα τα εκφραστικά μέσα του συγγραφέα, όπως παρομοιώσεις, μεταφορές, κοσμητικά επίθετα διανθίζουν τη ροή του λογοτεχνικού του λόγου. Αφήγηση και διαλογικά μέρη εναλλάσσονται, προσδίδοντας τέτοια ζωντάνια και παραστατικότητα στην περιγραφή των καταστάσεων ή της φύσης, που αφήνουν άφωνο τον αναγνώστη και καθηλωμένο στη δράση του κειμένου. Απλές, κοινές λέξεις φωτίζονται κατά τέτοιον τρόπο που σε διαφορετικό γλωσσικό περιβάλλον λειτουργούν πολυσήμαντα και με ποικίλες προεκτάσεις.

V. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ - ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ - ΦΡΑΣΕΙΣ

εγγόνια (τα) (σ. 52) =	τα εγγόνια
αγκλίτσα (η) (σ. 32) =	η γκλίτσα του βοσκού
αγωγιάτες (οι) (σ. 11) =	αυτοί που μεταφέρουν φορτίο
αδράχτι (το) (σ. 35) =	εξάρτημα του αργαλειού με το οποίο έγνεθαν τα ρούχα
αλαφίνα (η) (σ. 15) =	η ελαφίνα
Αλωνάρης (ο) (σ. 82) =	ονομασία του μήνα Ιουλίου, επειδή οι γεωργοί θερίζουν το στάρι
ανήμπορος (ο) (σ. 65) =	αυτός που δεν μπορεί, ο αδύναμος
απόγευμα (το) (σ. 87) =	το απόγευμα
αστροφεγγιά (η) (σ. 155) =	ο καθαρός έναστρος ουρανός με ολόγιομο φεγγάρι
άτι (το) (σ. 13) =	ποιητική χρήση της λέξης άλογο
αχνός (ο) (σ. 36) =	το νερό που εξατμίζεται στην κατσαρόλα κατά το βράσιμο
βάβω (η) (σ. 52) =	χαϊδευτικό για τη γιαγιά
βέλαξε (σ. 75) =	η φωνή κατσικιού
βέργα (η) (σ. 90) =	το λεπτό ξύλο
βιό ή βιός (ο) (σ. 61) =	περιουσία, άφθονη εσοδεία, συγκομιδή
βοσκή (η) (σ. 42) =	τροφή ζώων, χορτονομή // βοσκότοπος // αγέλη, κοπάδι
γαλακτερά (τα) (σ. 10) =	τα γαλακτοκομικά προϊόντα
γανωματής (ο) (σ. 11) =	αυτός που έχει ως επάγγελμά του το γάνωμα χάλκινων σκευών
γανώ (σ. 11) =	γυαλίζω, στιλβώνω κάτι
γιδόστρατα (η) (σ. 42) =	ανώμαλος, δύσβατος δρόμος που περνούν τα γίδια
γνέφουν (σ. 10) =	κάνουν νεύμα κουνώντας το κεφάλι, τα μάτια ή τα χέρια
γουστέρες, γουστερίτσες(οι) (σ. 89) =	ονομασία είδους σαύρας, σαμιαμίδι
γρίβας (ο) (σ. 146) =	άλογο με σταχτί χρώμα

Γυμνώνουν ράχες ολόκληρες

(σ. 67) =

δράμι (το) (σ. 87) =

Έβγα (σ. 146) =

Εβίβα εβίβα (σ. 36) =

Έζωναν το βράχο (σ. 93) =

Έχασκε (σ. 113) =

ζαβός (ο) (σ. 40) =

ζυγώνω (σ. 147) =

θενά μπούμε (σ. 87) =

ιδέστε την (σ. 146) =

ίδια (τα) (σ. 35) =

«ίεις» =

ίσαμε (σ. 138) =

καλημαύχι (το) (σ. 143) =

καλφάδες (οι) (σ. 109) =

καμωμένη (σ. 61) =

καρβουνιάρηδες (οι) (σ. 126) =

καλαμάρι(το) (σ. 136) =

καρδάρα (η) (123) =

κασέλα (η) (σ. 34) =

κεσέμι (το) (σ. 75) =

Κίνησαν να φύγουν (σ. 89) =

κιχ (επίρ.) (σ. 47) =

κλεισούρα (η) (σ. 97) =

κόρφος (ο) (σ. 51) =

κοτρώνια (τα) (σ. 58) =

κουτσομάγειρας (ο) (σ. 28) =

κουτσόπιναν (σ. 41) =

αποψιλώνουν τις ράχες βουνών

μονάδα μέτρησης βάρους, το ένα τετρακοσιοστό της οκάς

βγες

ευχή με το τσούγκρισμα ποτηριών με κρασί, δηλ. στην υγεία σας

περικύκλωναν το βράχο

ήταν ανοιχτή

ο χαζός

πλησιάζω

θέλουμε να μπούμε (ιδιωματικά)

δείτε την

τα γίδια (ιδίωμα της Ρούμελης)

με τις υγείες (ιδιωματικά)

μέχρι, έως

εξάρτημα αμφίεσης ιερέα

βοηθοί ράφτη ή παπουτσή

φτιαγμένη

αυτοί που εξάγουν κάρβουνο

εργαλείο γραφής

σκεύος όπου ο βοσκός βάζει το γάλα κατά το άρμεγμα

μεγάλο μπαούλο όπου βάζουν ρούχα

το κριάρι που προπορεύεται από τα πρόβατα, ο σούρτης

ξεκίνησαν να φύγουν

δεν έβγαλε μιλιά

πέρασμα μεταξύ βράχων

η αγκαλιά // ο κόλπος

μεγάλες πέτρες

ανεπαρκής μάγειρας

πίνουν κρασί σιγά σιγά

κουφόβραση (η) (σ. 132) =

κρησάρες (οι) (σ. 87) =

κυπρί (το) (σ. 84) =

κυρούλα (η) (σ. 52) =

λαγκαδιά (η) (σ. 93) =

λακκούβα (η) (σ. 69) =

λειρί (το) (σ. 48) =

λιγοψύχισε (σ. 96) =

λιοπύρι (το) (σ. 80) =

λόγγος (ο) (σ. 74) =

λοτόμοι (οι) (σ. 126) =

λωποδύτης (ο) (σ. 44) =

μάτα (επίρ.) (σ. 35) =

μεσοστρατίς (επίρ.) (σ. 82) =

μάλωναν (σ. 118) =

μπαξές (ο) (σ. 147) =

μπιστικοί (οι) (σ. 82) =

Να το απαντήσουμε (σ. 89) =

νεροποντή (η) (σ. 134) =

ξαποστάσω (σ. 52) =

ξερολιθιά (η) (σ. 42) =

οργιά (η) (σ. 94) =

η ατμοσφαιρική κατάσταση που επικρατεί σε ζεστή, υγρή καλοκαιρινή μέρα, κατά την οποία δε φυσάει αέρας

λεπτά κόσκινα με τα οποία καθαρίζουν από τα πίτουρα το αλεύρι, οι σήτες

χάλκινο κουδούνι που κρεμούν στο λαιμό των τράγων και των κατσικιών

υποκοριστικό της κυρίας

η δασωμένη στενή κοιλάδα, η ρεματιά

λάκκος με νερό

σαρκώδες λοφίο στο κεφάλι του πετεινού

έχασε το θάρρος του, δειλίασε // ένοιωσε

τάση για λιποθυμία

η καυτή ζέστη

το πυκνό θαμνώδες δάσος

οι ξυλοκόποι

επιτήδειος μικροκλέφτης

πάλι (ιδίωμα της Ρούμελης)

στη μέση του δρόμου

διόρθωναν ράβοντας τα σκισμένα ρούχα

ο κήπος, το περιβόλι // (για άνθρωπο)

καλοκάγαθος, εύθυμος

οι βοσκοί

να το συναντήσουμε

η ραγδαία, ορμητική βροχή

ξεκουραστώ

τοιχος ή φράχτης χτισμένος μόνο με πέτρες, χωρίς λάσπη μεταξύ τους

μονάδα μέτρησης μήκους ίσο με την απόσταση τεντωμένων στο πλάι χεριών,

περίπου 6 πόδια ή 1,85 μ. // αγγλικό

μέτρο μήκους ίσο με δύο γιάρδες (1,83μ.), χωρομετρική ράβδος, 9 ¼

όρνιο (το) (σ. 119) =	βασιλικές σπιθαμές κάθε αρπακτικό πουλί // (ως βρισιά) ανόητος, ηλίθιος, καθυστερημένος διανοητικά
παγούρι (το) (σ. 36) =	μικρό φορητό δοχείο νερού
πάτερα (τα) (σ.128) =	μεγάλα δοκάρια που χρησιμεύουν για υποστήριγμα της στέγης ή του πατώματος, τα πατόξυλα
πατσαβούρα (η) (σ. 44) =	κομμάτι πανιού που χρησιμεύει στο σκούπισμα κουζινικών σκευών ή του πατώματος
πεζούλι (το) (σ. 42) =	μικρός λιθόκτιστος τοίχος έξω από σπίτι που χρησιμεύει για να κάθεται ή για να ξεπεζεύει κάποιος // η ξερολιθιά, ο τοίχος που συγκρατεί χώματα
πελεκημένα πεύκα (σ. 67) =	πεύκα που έχουν πελεκηθεί, λαξευτεί με τσεκούρι
πετάλωμα (το) (σ. 41) =	το κάρφωμα πετάλου πάνω στην οπλή υποζυγίου
πιθαμή (η) (σ. 51) =	το μεγαλύτερο μήκος της ανοικτής παλάμης, ίσο με την απόσταση ανάμεσα στο άκρο του αντίχειρα και στο άκρο του παράμεσου // (υποτιμητικά) πολύ κοντός άνθρωπος
πολυκαιρία(η) (σ. 140) =	μεγάλο χρονικό διάστημα // το πάλιωμα με την πάροδο του χρόνου
πούντιασε (σ. 85) =	κρυολόγησε βαριά
πράμα (το), τα πράματα (σ. 9) =	το πράγμα, τα πράγματα
πράτα (τα) (σ. 35) =	τα πρόβατα (ιδίωμα της Ρούμελης)
προεστός (ο) (σ. 40) =	στην τουρκοκρατία, προεστοί ή πρόκριτοι ή κοτζαμπάσηδες λέγονταν οι κοινοτικοί άρχοντες που εκλέγονταν έμμεσα από τους δημογέροντες των

	κοινοτήτων και ήταν υπόλογοι έναντι των τουρκικών αρχών / ο θεσμός των προεστών καταργήθηκε το 1833 από την αντιβασιλεία
σακοράφες (οι) (σ. 153) =	μεγάλες και χοντρές βελόνες για ράψιμο σακιών, στρωμάτων ή χοντρών υφασμάτων
σαλεύει (σ. 60) =	κουνιέται, ταλαντεύεται, σείεται
σεγκούνια (τα) (σ.15) =	μάλλινα πανωφόρια (κάπες) των χωρικών και κυρίως των γυναικών
σελάχι (το) (σ. 56) =	δερμάτινη ζώνη που χρησιμεύει για την τοποθέτηση φορητών όπλων
σκουτί (το) (σ. 35) =	χοντρό ύφασμα, συνήθως μάλλινο // το ρούχο (ιδίωμα της Ρούμελης)
σουγιάδες (οι) (σ. 11) =	πτυσσόμενο μαχαιράκι της τσέπης
σπαρτά (τα) (σ. 121) =	εκτάσεις γης σπαρμένα με σιτηρά // σιτοκαλλιέργειες
σπλαχνικό (το) (σ. 81) =	η αίσθηση συμπάθειας, λύπης, οίκτου για κάποιον
σταλάματα (τα) (σ. 56) =	οι σταλαγματιές
σταλάζω (σ. 69) =	ρίχνω ή αφήνω υγρό να πέσει σε σταγόνες // ρίχνω, προσθέτω μικρή ποσότητα
στέρεψαν (σ. 61) =	σταμάτησαν να εκρέουν
στοιχειά (τα) (σ. 74) =	υπερφυσικά όντα, ξωτικά, δαιμονικά
σφεντόνισε (σ.30) =	έριξε με σφεντόνα // έριξε κάτι ορμητικά
σφουγγίζω (σ. 85) =	σκουπίζω κάτι με πετσέτα ή με σφουγγάρι
σφυριξιές (οι) (σ. 74) =	συριστικοί ήχοι που παράγεται με το στόμα ή με τα δάχτυλα στο στόμα ή με τη βοήθεια σφυρίχτρας
σώνεται (σ. 61) =	τελειώνει

Την αφήκαν αδειανή (σ. 12) =	την άφησαν άδεια (ιδιωμ.)
τσαπιά (τα) (σ. 41) =	εργαλεία σκαψίματος, οι τσάπες
τσέλιγκας (ο) (σ. 36) =	αρχιβοσκός, ιδιοκτήτης κοπαδιού
τσελιγκάτο (το) (σ. 114) =	η συμβίωση και συνεργασία μεταξύ βοσκών που μετακινούν ομαδικά τα κοπάδια τους για να βρουν κατάλληλο μέρος βοσκής
τσιίτσα (η) (σ. 15) =	ξύλινο στρογγυλό παγούρι για κρασί, η τσότρα, το φλασκί
φέρμελες (οι) (σ.15) =	κεντητά γιλέκα που φοριούνται με τη φουστανέλα
φοράδα (η) (σ. 11) =	το ενήλικο θηλυκό του αλόγου // (μτφ.) μεγαλόσωμη, χοντρή και ψηλή γυναίκα
φόρτωμα (το) (σ. 87) =	η φόρτωση // το φορτίο, η ποσότητα κάποιου πράγματος που μπορεί να βαστάξει και να μεταφέρει ένα ζώο // (μτφ.) ενοχλητικό βάρος, ενόχληση
φρύγανα(τα) (σ. 114) =	λεπτά και ξερά κλαδάκια για προσάναμμα στη φωτιά
χαμόκλαδο(το) (σ. 124) =	κλαδιά δέντρου που αγγίζουν το έδαφος
χινόπωρο (το) (σ. 81) =	το Φθινόπωρο
χνότο(το) (σ. 75) =	η απόπνοια του στόματος
χράμι (το) (σ. 34) =	α) λεπτή μάλλινη υφαντή κουβέρτα, το ριχτάρι σε έπιπλα β) μάλλινο χρωματιστό υφαντό κάλυμμα του σαμαριού που το χρησιμοποιούσαν κυρίως, τις μέρες των πανηγυριών ή των εκδρομών και σπάνια στη δουλειά. (τουρκικό ihram)
χωρατεύω (σ. 46) =	αστειεύομαι
ψήλωμα (το) (σ. 138) =	ύψωμα γης, γήλοφος, μικρό λοφάκι
ψύχρα (η) (σ. 85) =	ελαφρό κρύο, έντονη δροσιά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑΤΑ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ – ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ – ΔΙΑΦΟΡΑ

Τα «Σχεδιάσματα»³⁹ αναφέρονται σε μια χρονική περίοδο 18 περίπου χρόνων. Το πρώτο από αυτά δημοσιεύτηκε το 1921 στην εφημερίδα «Πατρίς» και το τελευταίο στο «Ελεύθερο Βήμα» το Νοέμβριο του 1939. Ο τίτλος αυτός ήταν καλά υπολογισμένος από τον Παπαντωνίου, καθώς δεν τον περιορίζε στα θέματά του, αλλά δε δημιουργούσε ιδιαίτερες αξιώσεις στον αναγνώστη. Το ύφος του ήταν εξαιρετικά καλλιεργημένο. Αλλού η κατασταλαγμένη δημοτική κι αλλού η καθαρεύουσα των εφημερίδων.

1) ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- *Εμμορφα* (σ. 22), *ώμορφα* (σ. 94), *η ωμορφοιά* (σ. 151).
- *παλήός* (σ. 61), *το παληό* (σ. 100), *παληώνουν* (σ. 21), *ο βασιληάς* (σ. 108), *Μωρηάς* (σ. 67), *του Ρωμηού* (σ. 100), *βορηά μου* (σ. 104), *η εληά* (σ. 136).
- *βαθειές* (σ. 94), *η γλυκειά* (σ. 108), *τα νειάτα*, *τα γηρατειά* (σ. 120), *των ταξειδιών* (σ. 57), *το τοπίο* (σ. 57), *των κλεινών* (σ. 64).
- *καμμιά*, *καλλίτερα*. *το κελλί* (σ. 36), *καπελλωμένος* (σ. 121), *η τρέλλα* (σ. 127), *η παστίλλια* (σ. 157), *το λάκκο*, *τα κόκκαλα*, *τα τελλάρα* (σ. 36), *εψαλλίδησαν* (σ. 119), *χαμηλοκύτταγμα* (σ. 121), *τις κοπέλλες* (σ. 123).
- *είνε* (σ. 15), (το ρήμα είμαι στο γ' ενικό πρόσωπο για να ξεχωρίσει από την απαρεμφατική του μορφή γραφόταν με -ε).
- *να κυττάζωμε* (σ. 21).
- *καλωσώρισες* (33), *τωρινές* (σ. 94), *τα μπαλκόνια*, (σ. 147).
- *αφίνουν* (σ. 17).
- *ο ρωμαντισμός*, *η κορακοφωληά* 119).
- *των νέγκρων* (σ. 38).
- *ο παπούς* (σ. 83).
- *μεταζοτά*, *σάτυρα* (σ. 97).

39. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Σχεδιάσματα Αισθητικά – Λογοτεχνικά – Διάφορα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.

2) ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

A) Το ουσιαστικό:

1. Καταλήξεις *-ης / -ητος* θηλυκών, π.χ.: η *πραγματικότητα* (σ. 24), η *προσωπικότης* (σ. 26), η *ωραιότης* (σ. 41), *επιδεξιότης* (σ. 86), *ψευτοσπουδαιότης* (σ. 88), η *ανθρωπότης* (σ. 151).

2. Καταλήξεις *-ις / -εως, -ι / -ιν* (ονομ., αιτιατ.) θηλυκών φωνηεντόληκτων, και *-εις* στην ονομαστική πληθυντικού,

π.χ. τη *σύνθεσι*, η *κίνησι* (σ. 15), *πλήξι*, τη *τάξι* (σ.17), τη *δύναμί του* (σ. 18), τη *επίδειξιν*, η *χάρις* (σ. 21), τη *κατεύθυνσί του* (σ. 23), η *στάσις* (σ. 25), οι *μεταξιώσεις* (σ. 27), η *συνάντησις*, *ανάμνησιν* (σ. 33), τη *φύσιν* (σ. 38), η *έκθεσις* (σ. 40), *δαιώνισιν* (σ. 41), *εξίσωσις* (σ. 42), η *πίστις*, οι *ενοχλήσεις* (σ. 49), τη *φρικίασι*, τη *σύμβασι* (σ. 49), η *πρότασις*, η *μετακόμισις* (σ. 57), η *υπέρτασί τους*, η *προσποίησί τους* (σ. 86).

3. α) Κατάληξη *-αι / -αί* της ονομαστικής πληθυντικού των θηλυκών σε *-α* και *-η*,
Π.χ.: οι *συχναί φωτογραφικάι εκθέσεις* (σ. 45), οι *γραμμαί* (σ. 160).

β) Κατάληξη *-αι / -αί* της ονομαστικής πληθυντικού των αρσενικών σε *-ας* και *-ης*.

Π.χ.: οι *κλασικισταί* (σ. 24), οι *κατασκευασταί* (σ. 38), οι *θεαταί* (σ. 41), *τραγουδισταί*, *μετανάσται* (σ. 75).

4. α) Ρήματα της β' συζυγίας των συνηρημένων:

π.χ.: *τραγουδεί*, *μιλεί* (σ. 18), *ακολουθεί* (σ. 29), *απαιτεί*, *δικαιολογεί*, *αρνείται*, *τυραννεί* (σ. 38), *ζητούν* (σ. 41), *κινεί* (σ. 46), *ζητεί*, *συνομιλούν* (σ. 71), *μαρτυρεί* (σ. 75), *χαροποιεί* (σ. 124).

β) Διατήρηση της τονισμένης εσωτερικής αύξησης των ρημάτων,

π.χ.: *κατώρθωσαν* (σ. 45), *τούδωσεν* (σ. 62), *απήθυναν* (σ. 41), *περιώρισε* (σ. 91), *αφώριξε* (σ. 93), *συνώδευσε* (σ. 104).

5. Χρήση πολλών μετοχών, απαρεμφάτου:

π.χ.: χλιοειπωμένη (σ. 25), ωρισμένα (σ. 47), οι διλεττάντες (σ. 25), εις τον κοινόν τρόπον του βλέπειν (σ. 41), γλυστρώντας (σ. 53), διαβάζοντες (σ. 91), αφωρεσμένος (σ. 93), ψηλαφούντες (σ.146), υδατοποιούμενον, γαιοποιούμενον, συγκεντρωμένον (σ. 162).

6. Σχηματισμός παραθετικών επιθέτου – επιρρήματος:

α) Συγκριτικός βαθμός: αληθινώτερη, ωραιότερη (σ. 17), τα μεγαλειότερα (σ. 23), σοβαρώτερη (σ. 23), καιριώτερο (σ. 24), παραδοξότερη (σ. 24), σπουδαιότερο, κυριώτερα (σ. 32), τα καθαρώτερα (σ. 42), τα καλλίτερα (σ. 61), πρωτοτυπώτερος (σ. 42), ηπιώτεροι (σ. 43), παραδοξότερο (σ. 80), παραμικρότερα (σ. 92), αφελέστερο (σ. 107).

β) Υπερθετικός βαθμός: δυσκολώτατα (σ. 46), σκωπτικώτατη (σ. 95), χοντροειδέστατη (σ. 99), λογικώτατα (σ. 153).

7. Οι προθέσεις εν με δοτική, εκ / εξ, κατά, μετά, περί, προ, υπό, άνευ, με γενική.
Ακόμα τα επί, εις συντάσσονται με αιτιατική.

Π.χ.: εις ανάμνησιν (σ. 33).

8. Χρήση επιρρημάτων: απλώς, ασφαλώς (σ. 45), επανειλημμένως (σ. 47), ειλικρινώς (σ. 57), γενικώς (58), πιθανώτερα (σ. 64), αυστηρότατα (σ. 111), αναμφηρίστως (σ. 130).

9. Των (γενική) ως κτητική:

Π.χ.: τα μάτια των (σ. 41), την δημοσίαν των (σ. 41), η εργασία των (σ. 43), την ύπαρξίν των (σ. 52), το φως των (σ. 53).

10. Διατήρηση των συμπλεγμάτων:

Φθ : προφθάση (σ. 40), επαναληφθή (σ. 55)

χθ : λεχθεί (σ. 25), δεχθεί (σ. 31), στηριχθούμε (σ. 70)

σθ : εμπνευσθή (σ. 67), εργασθή (σ. 71), κουρασθούν (σ. 76), φαντασθώμεν (σ. 76)

πτ : βάπτισμα (σ. 43)

κτ : χαρακτήρα (σ. 28), χαρακτηριστική (σ. 30), νυκτός (σ. 71), καταρράκτην (σ. 144)

σχ : ασχημισμένο (σ. 93)

γξ : ελέγζωμεν (σ. 40)

γχ : εγχείρησις (σ. 36)

γμ : πυκνοστιγμένα (σ. 114)

νθ : ησθάνθη (σ. 73), ο Κάνθαρος (σ. 101)

γχρ : σύγχρονη (29)

μν : κάμνουν (σ. 40).

11. Διατήρηση του τελικού ν στο τέλος του άρθρου πριν το αρχικό φωνήεν της

επόμενης λέξης και στο τέλος του ρήματος:

π.χ.: στην ήρεμην αλήθεια (σ. 19), την κατάκτησί του (σ. 19), τον ξερόν τούτον
επιστημονικόν ορισμό (σ. 19), έπρεπεν, έγινεν (σ. 19), ζωγράφιζεν (σ. 25).

12. ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Αιθρία (η) (σ. 107) =	καλοκαιρία, ξαστεριά, ανέφελος και καθαρός ουρανός
αναμφηρίστως (σ. 130) =	αναμφίβολα, σίγουρα, βέβαια
γηραιός (ο) (σ. 109) =	ηλικιωμένος, γέρος // συνετός, φρόνιμος
εύπωλον (το) (σ. 113) =	αυτός που έχει, τρέφει καλά άλογα
κάνιστρον (το) (σ. 162) =	πλατύ και ρηχό καλάθι πλεγμένο με καλάμι ή λυγαριά// πήλινο αγγείο
κιδάρεις (οι) (σ. 64) =	καλύμματα για το κεφάλι που το χρησιμοποιούν οι Πέρσες // είδος αρκαδικού χορού
Μειονοψηφία (η) (σ. 87) =	η μειοψηφία
Ολυλυγμοί (οι) (σ. 64) =	δυνατές κραυγές χαράς
πλώσκα (η) (σ. 82) =	πλατύ ξύλινο δοχείο κρασιού με σφαιρικό σχήμα, το φλασκί, η τσότρα, το παγούρι
συναρμονίζονται (σ. 107) =	εναρμονίζονται
συνδαιτυμόνες (οι) (σ. 23) =	ομοτράπεζοι, αυτοί που γευματίζουν μαζί
χαλικοσπάστες(οι) (σ. 29) =	εργάτες που έσπαζαν πετρώματα κι έφτιαχναν χαλίκι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΑΞΙΔΙΑ

Ο τόμος με τον τίτλο «Ταξίδια»⁴⁰ αποτελεί συναγωγή ταξιδιωτικών εντυπώσεων του Παπαντωνίου, που δεν κυκλοφόρησαν σε βιβλίο αλλά ως άρθρα σε εφημερίδες. Ο συγγραφέας, προσεκτικός καθώς ήταν, έδινε την οριστική μορφή και στο άρθρο του. Προχειρογραφία διαφαίνεται στα σκανδιναβικά άρθρα, γεγονός που μας ξαφνιάζει, όπως θα αναφέρει ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος στον εκτενή πρόλογό του. Φυσικά, συνεχίζει γράφοντας ότι όσα χάνει ο αναγνώστης από την άποψη της αισθητικής θέας και της μορφοπλαστικής ενέργειας, τα κερδίζει από την άποψη της περιγραφής μιας κοινωνίας και μιας ζωής, που μπορεί να μας διδάξει πολλά.

Η ταξιδιωτική εντύπωση είχε γίνει σημαντικός κλάδος της λογοτεχνίας κι όπως είναι φυσικό, είχε αποκτήσει τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της τέχνης. Ο ταξιδιώτης Παπαντωνίου δεν εξαντλείται σε αυτό το βιβλίο. Υπάρχουν δύο τόμοι, που έκαναν μεγάλη εντύπωση στην εποχή του και εξακολουθούν και μέχρι σήμερα να θεωρούνται από τα καλύτερα έργα του. Πρόκειται για τον «Όθωνα», περιγραφή του Μονάχου και γενικότερα του βαυαρικού χώρου με ισχυρές προεκτάσεις προς την ιστορική κι αισθητική ερμηνεία και τοποθέτηση του ρομαντισμού. Το δεύτερο βιβλίο ταξιδιωτικών εντυπώσεων είναι το «Άγιον Όρος», το οποίο θεωρείται ως το κλασικό έργο του πεζογράφου. Βέβαια, υπάρχουν κι άλλα άρθρα ανάλογου περιεχομένου διάσπαρτα σε εφημερίδες για τα ελληνικά νησιά, την Πόλη και άλλους τόπους, που δεν είναι συγκεντρωμένα σε βιβλίο.

Οι εντυπώσεις του από τις περιηγήσεις του σε διάφορα μέρη οργανώνονται κατά τέτοιο τρόπο στα κείμενά του με τη μέθοδο της αφήγησης και της περιγραφής, που κατορθώνει να κάνει αισθητή την παρουσία του υποκειμένου στο χώρο.⁴¹

40. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Ταξίδια*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ}

Α.Ε.

40

41. Βλ. Φ. Κεραμάρη, *ό.π.*, σ. 110.

1) ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- τριφύλλι (σ. 33), τρούλλος (σ. 35), οι βίλλες (σ. 51), τους ψύλλους (σ. 55), πορτοκαλλιού (σ. 105), η μαντίλλα (σ. 89)
- τα τραίνα (σ. 40)
- πυρκαϊά (σ. 40), τις μυίγες (σ. 53)
- μακρυνά ματογυάλια (σ. 55)
- η γλυκειά, η βαθειά (σ. 45)
- το κουκκούτσι (σ. 205).

2) ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

α) Έκθλιψη:

Κ' εκείνον (σ. 34), κ' εννοούσε (σ. 36), μ' αφήσεις (σ. 36), κ' οι πολυποίκιλες (σ. 37), κατ' εξοχήν (σ. 40), ν' άνοιξεν, ν' απομακρύνουν (σ. 48), σ' εκείνον (σ. 50), θ' ακολουθήση (σ. 61).

β) Συνίζηση:

- Γενεά (σ. 34), νοιώση (σ. 35), του υψηλού (σ. 51), αιμορροούν (σ. 84), στεριωμένη (σ. 180), σκανδιναυικός (σ. 277).

γ) Αφαίρεση:

- Να 'ναι (σ. 35), να 'ρχεται (σ. 48), θα 'βλεπα (σ. 53), θα 'ρχόταν (σ. 54), που 'σαι (σ. 55), να 'ρθη (σ. 56), θα 'λεγε (σ. 58), το 'καμεν (σ. 64).

δ) Αποκοπή

- Απ' το χριστιανό (σ. 53).

ε) Το ουσιαστικό

1) Ουσιαστικά α' κλίσης: δημοσίας ωφελείας (σ. 41), η θεωρία (σ. 41), οδοποιΐα (σ. 43), η συνοχή, η εποχή, η Αναγέννηση (σ. 47), η βεντάγια (σ. 92), η αγραμματοσωσώνη (σ. 112), τας συναλλαγάς (σ. 116), οι αλαζονείες (σ. 134), τον πορφυρίτην (σ. 137), ο σκιάς (σ. 145), κ.ά.

2) Ουσιαστικά β' κλίσης:

- Ο βωμός, το σχέδιο, ο νάξ, ο τοίχος, ο καιρός (σ. 47), το καπέλλο (σ. 133), το σομπρέρο (σ. 145), οι Ρωμηοί (σ. 238), κ.ά.

3) Ουσιαστικά γ' κλίσης:

- *Ενότης* (σ. 34), *ανθρωπότης* (σ. 36), *σταθερότης* (σ. 36), *τους πόδας* (σ. 36), *του πυρός* (σ. 40), *η διάδοσις* (σ. 40), *οι σταυρώσεις* (σ. 41), *ο αρχιτέκτων* (σ. 44), *της Τιβεριάδος* (σ. 45), *η κοιλότης* (σ. 48), κ.ά.

4) Κύρια ονόματα

Της Πρισκίλλας, του Ακύλα, του Πέτρου (σ. 41), *τη Δίρκη, τον Ηρακλή, τον Ορφέα* (σ. 43), *Ντέλα Πόρτα* (σ. 44), *του Μιχαηλαγγέλου, του Μπραμάντε, του Ραφαήλου, του Μαντέρνα* (σ. 44), *του Σαγκάλλο, του Μπερνίνι* (σ. 47), *την Πιστόγια, τη Γένουα, τον Τζιόττο, του Ντάντε* (σ. 59).

5) Το επίθετο

Παραθετικά επιθέτου

α) **Συγκριτικός βαθμός:** *δυνατώτερη* (σ. 36), *σκοπιμώτερη* (σ. 42), *ρωμαϊκώτερη* (σ. 42), *ελλειπτικώτερο* (σ. 44), *μεσσότερες, ωραιότερες* (σ. 60), *πονηρότερο, ισπανικώτερο* (σ. 90), *νεωτεριστικώτερο* (σ. 241).

β) **Υπερθετικός βαθμός:** *παλαιότατοι* (σ. 37), *ειδικώτατο* (σ. 38), *παθητικώτατες* (σ. 131).

6) Το ρήμα

A) Συλλαβική αύξηση -ε

- *Επέβαλεν, εσκοτώνονταν* (σ. 42), *εβράδυνασε* (σ. 43), *εφώτιζε* (σ. 45), *εβιάδιζε* (σ. 53), *εζωγράφισε* (σ. 60), *ετελείωσαν* (σ. 63).

B) Τονισμένη αύξηση

- *Ήζερεν, επέμεινε, έβλεπε* (σ. 45), *διώρθωσε* (σ. 47), *διηόθυνε* (σ. 48), *κατώρθωσε* (σ. 61).

Γ) Συνηρημένα ρήματα

- *Εξακολουθεί* (σ. 45), *νοσταλούν* (σ. 45), *ζητεί* (σ. 57), *αιμορροούν* (σ. 84), *πουλούν, ζητούν* (σ. 104).

Δ) Χρήση Παθητικού Αορίστου:

- Οριστική:

- *δόθηκεν, παρασύρθηκεν* (σ. 74).

- Υποτακτική:

- να υψωθή (σ. 51), να ῥθη, να κοιμηθῆ (σ. 56), να σκεφθῆς, ισχυρισθῆ (σ. 81).

7) Μετοχές

Ωρισμένη (σ. 35), ωδηγημένος (σ. 47), εκτελούμενο, ανατεινόμενο (σ. 62), τον διακεκριμένον φίλον (σ. 63), οργανωμένη (σ. 73).

8) Επιρρήματα

Ιδίως, επομένως (σ. 36), ανέτως (σ. 70), ασφαλώς (σ. 89).

9) Ευφωνικό ν

- Έφερον ο εσωτερικός τουρισμός (σ. 34), έπρεπεν η Ρώμη (σ. 41), έμεινεν έργο, χάθηκεν η ενότης (σ. 44), τελείωσεν ο αρχιτέκτων (σ. 44), μεταμορφώθηκεν έπειτα (σ. 45), έμειναν έτσι, σχεδίασεν ένα ναό, περνούσεν ο καιρός (σ. 47), βγήκεν από μια μεγαλοφυΐα (σ. 49), του έδωσεν όσην αίγλη (σ. 50), χάραξεν η φύσις, ήρθεν η ώρα (σ. 54).

10) Αρχαίες προθέσεις

- εν με δοτική: εν σιωπή (σ. 37), εν στολή (σ. 206)

- εκ με γενική: εζ ου (σ. 115).

11) ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Ανάκληντρα (τα) (σ. 54) =

Ανδηρα (τα) (σ. 37) =

Βεντάγια (η) (σ. 92) =

Γιτάνα (η) (σ. 127) =

Γριβάδι (το) (σ. 55) =

Καλίφης (ο) (σ. 107) =

Κοπενάγη (η) (σ. 329) =

Κοχλίας (ο) (σ. 37) =

Μολυβδόβουλο (το)

(σ. 239) =

Ουλαμός (ο) (σ. 35) =

Παράτα (η) (σ. 151) =

Ρέμβη (η) (σ. 96) =

Σκιοφωτα (τα) (σ. 45) =

Σπληνικός (ο) (σ. 33) =

Τερρορισμός (ο) (σ. 254) =

Τζίφρες (οι) (σ. 37) =

Υμέναιος (ο) (σ. 37) =

Υπεραισθητικισμός (ο) (σ. 40) =

καναπέδες για ανάπαυση

σωροί χώματος στην άκρη ποταμού ή τάφρου, ανάχωμα, πρόχωμα, ύψωμα // υπερυψωμένη πρασιά σε κήπο που χρησίμευε για φύτεμα λουλουδιών

η βεντάλια

η τσιγγάνα (ιδιωμ.)

είδος ψαριού

ο χαλίφης (ιδιωμ.)

η Κοπεγγάγη (ιδιωμ.)

σαλιγκάρι // σπειροειδής σωλήνας, όργανο που απαρτίζει το λαβύρινθο στο εσωτερικό αφτί

σφραγίδα από μόλυβδο // έγγραφο

σφραγισμένο με σφραγίδα από μόλυβδο

ο λόχος, η πυροβολαρχία // ομάδα μάχης

τεθωρακισμένων αρμάτων

η παράταση

ονειροπόληση, ρομάντζα

αμυδρός φωτισμός που παράγεται από

ακτίνες που περνούν από ημιδιαφανή

σώματα, το λυκόφως

αυτός που ανήκει ή αναφέρεται σε

σπλίνα

η τρομοκρατία

μπερδεμένες υπογραφές, μονογραφές

τραγούδι γάμου που τραγουδούσαν αυτοί

που συνόδευαν τη νύφη στο σπίτι του

γαμπρού

αύξηση της αισθητικότητας λόγω

ερεθισμού των αισθητικών νεύρων

νήμα που πλέκεται με τη σαίτα στον

Υφάδι (το) (σ. 183) =

υφαντικό ιστό κάθετα στο στημόνι

παιδιά του δρόμου, αλητόπαιδα,

Χαμίνια (τα) (σ. 60) =

μαγκάκια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΘΩΝ ΚΑΙ Η ΡΩΜΑΝΤΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Α΄ - ΟΘΩΝ - ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Β΄)

Το έργο «Όθων και η Ρωμαντική Δυναστεία»⁴² είναι αφιερωμένο στο Όθωνα, στον πατέρα του και στον τραγικό ανιψιό του, εστεμμένοι οι οποίοι διακρίνονται όχι τόσο για τους δεσμούς αίματος ως συγγενική σχέση αλλά για τα λάθη τους, τον αδιάλλακτο αντιρεαλισμό τους. Ο Λουδοβίκος Α΄ χαρακτηρίζεται από τον φιλελληνισμό του, ο Όθων για τον μεγαλοϊδεατισμό κι ο Λουδοβίκος ο Β΄ για τη βαγνερομανία του. Ο Παπαντωνίου ως λάτρης της τέχνης δίνει τον τίτλο «Ρωμαντική Δυναστεία» επηρεασμένος από το λογοτεχνικό ρεύμα του ρομαντισμού και με κύριο στόχο του στο έργο αυτό να προσδώσει την ψυχοσύνθεση των ιστορικών αυτών προσώπων με γραφή στην Καθαρεύουσα για να διαφανεί η σάτιρα και το χιούμορ που διέπουν το ύφος του. Έτσι, κρατά τις φιγούρες των τριών αντρών μαζί, αφιερώνοντας κάποιες σελίδες και στο Μόναχο, μια πόλη της τέχνης κι αλησμόνητη κοιτίδα του φιλελληνισμού. Διαβάζοντας το βιβλίο αυτό σε συνεπαίρνει ο τρόπος που εκθέτει τα γεγονότα διαπλέκοντας τα πραγματικά γεγονότα με φανταστικά στα πλαίσια της μυθιστορηματικής αυτοβιογραφίας.

42. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Όθων και η Ρωμαντική Δυναστεία (Λουδοβίκος Α΄ - Όθων - Λουδοβίκος Β΄)*, Βιβλιοπαρτίσιον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.

1) ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- Λέξεις με γραφή δυο συμφώνων:

Η ρωμαντική τρέλλα (σ. 21), η πέννα (σ. 23), η φουστανέλλα (σ. 26), η πυρκαϊά (σ. 38), παλληκάρια (σ. 39), η κοπέλλα (σ. 57), οι τρελλοί (σ. 69), τα εφφέ (σ. 113), τα δαντελλωτά, οι κορδέλλες (σ. 122), το καπέλλο (σ. 125), η κασσετίνα (σ. 153), η ομπρέλλα (σ. 163), η κορδέλλα (σ. 166).

2) ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

Α) Έκθλιψη:

Καθ' εκάστην (σ. 15), απ' αυτές (σ. 16), κ' επειδή, γι' αυτούς (σ. 31), ν' αφήση (σ. 41), κ' εδώ (σ. 44), σ' αιφνίδια (σ. 55), τρι' αδέρφια (σ. 65).

Β) Κράση: *Τόλεγε* (σ. 26).

Γ) Αποκοπή: *Απ' το πουρνό* (σ. 64).

Δ) Συνίζηση: *Πιοτό, πωμένοι* (σ. 137).

Ε) Το ουσιαστικό

1) Ουσιαστικά α' κλίσης

Η βασιλεία, αι επαρχία, την άδεια, η ψυχολογία (σ. 43), της πολιτείας, την διαμαντένιαν (σ. 43), αι σκηνογραφία, αι κορυφαί, αι ακρώρια (σ. 47).

2) Ουσιαστικά γ' κλίσης

Της σκοπιμότητος (σ. 15), της συνθέσεως (σ. 15), η υπόθεσις (σ. 15), ο βασιλεύς (σ. 16), η αναβλητικότητα (σ. 16), η επανάστασις (σ. 42), η πατρίς (σ. 42), η κυβέρνησις (σ. 43), την σύνταξιν (σ. 43), η πράξις (σ. 43), την απόφασί του (σ. 45), η δύναμις (σ. 45), η ράχισ (σ. 47).

Στ) Το επίθετο

Παραθετικά επιθέτου - επιρρήματος

1) Συγκριτικός βαθμός

Τα σημαντικώτερα (σ. 15), δεινότερο (σ. 38), τραγικώτερο (σ. 38), σπουδαιότερα (σ. 50), συγκινητικώτερο (σ. 58), συμφερότερον (σ. 81), γλυκύτερα (142), συγκινητικώτερο (σ. 150).

2) Υπερθετικός βαθμός

Προσεκτικώτατες (σ. 15), υψηλότατον (σ. 47), επαρκέστατο (σ. 134).

Z) Το ρήμα

1) Συλλαβική αύξηση

Εκράτησεν, έπαυσαν (σ. 15), επίστευε, εθύμωνε (σ. 17), εγύρισε, συνεταύτισε (σ. 21), εκάλπαζε (σ. 22), ετόλμησα (σ. 23), επεδείκνυε, εθεώρει (σ. 28), ενόει, διετέλει (σ. 29), εξήτησε (σ. 31), επρόσθεσεν (σ. 33), εδιάβασε (σ. 132).

2) Τονισμένη συλλαβική αύξηση

Υπερήσπισε, απήλλαττεν (σ. 29).

3) Χρονική αύξηση

Πρώρισε (σ. 159).

4) Συνηρημένα ρήματα: πυροβολεί, ονειροπολεί (σ. 36), τραβά, αποκοιμάται

(σ. 38), έγινε η επανάσταση, ήρθεν η «Αφρόεσσα», έλαβεν από τας Αθήνας (σ. 42), κρατεί (σ. 43), περπατεί (σ. 45), κεραυνοβολεί (σ. 58), καλείτε, συμφωνεί, συγκινεί (σ. 60), εβγήκεν από την ψυχικήν αυτήν ανάγκη (σ. 139).

H) Μετοχές

Μεταφρασμένη (σ. 42), συνενωθείσαι (σ. 43), επαναστατημένο (σ. 43), αγρυπνήσαντος (σ. 45), εγερθέντας, προεξέχουσαι, βοηθούμενη (σ. 47), διωρισμένος (σ. 109), βαρυφορτωμένη (σ. 166), προσκολλώμενος (σ. 177).

Θ) Επιρρήματα

Πρωτίτερα (σ. 15), ενώπιον (σ. 16), κατόπιν (σ. 20), ειδικώς (σ. 25), διπλωματικώς (σ. 26), διαρκώς, συγχρόνως (σ. 29), ευτυχώς, ραγδαίως (σ. 38), ασφαλώς (σ. 39), προσωρινώς (σ. 43), εν τούτοις (σ. 45), όπισθεν, δεξιόθεν, υπεράνω (σ. 47), θριαμβευτικώς (σ. 60), καθαρώς (σ. 113), ομορφοκράτως (σ. 120), πραγματικώς, ταυτοχρόνως (σ. 126), ασφαλώς (σ. 127), εξαιρετικώς (σ. 133), σχετικώς (σ. 160).

Ι) Προθέσεις

- εν με δοτική: εν ησυχία (σ. 15), εν ώραις (σ. 29), εν τούτοις (σ. 45), εν μέρει (σ. 50), εν Ελλάδι (σ. 89)
- εις με αιτιατική: εις την τρίτην συνεδρίασιν (σ. 15), εις την οποίαν έγγραφεν (σ. 22), εις τον βασιλέα, εις το βιβλίον (σ. 27), εις το δημόσιον (σ. 29), εις το ελληνικόν, εις τους προκρίτους (σ. 50), εις χείρας (σ. 53).
- από με αιτιατική: από τας Αθήνας (σ. 42)
- προς με αιτιατική: προς βορράν (σ. 47)
- άνευ με γενική: άνευ του σωρού (σ. 50)
- κατά με αιτιατική: κατ' εξοχήν (σ. 25), κατ' ουδέν (σ. 29), κατ' αρχήν (σ. 32), κατά λέξιν (σ. 50)
- εκ με γενική: εκ της ανακτορικής χορηγήσεως (σ. 33), εξ' ης (σ. 29), εξ αιτίας (σ. 35)
- επί με γενική: επί τέλους (σ. 73)
- επί με δοτική: επί ταις πράξεσιν (σ. 29)
- δια με γενική: δια της εισαγωγής (σ. 50), δια φλογών (σ. 93)
- παρά με αιτιατική: παρά τον Τάμεσιν (σ. 136).

Κ) Αντωνυμίες

- Τους:

Ιδικούς των, τα νύχια των (σ. 19), το ρόλο των (σ. 29), η στάση των, τα ίχνη των, στο άλογό των (σ. 31), της ακολουθίας των (σ. 39), την περιοδεία των (σ. 41), τους πιστούς των (σ. 44).

Λ) Ευφωνικό ε

Ωστόσο, έκδηλη είναι η ποιητική χρήση του λόγου στα πεζογραφήματα του Παπαντωνίου με τη χρήση ευφωνικού ε στο τέλος των ρημάτων προκαλώντας ηχητική εντύπωση στον αναγνώστη: *Τραγουδούνε* (σ. 62), *ακούνε* (σ. 116).

Μ) Ευφωνικό ν

Το ίδιο επίσης, ισχύει και για τη χρήση ευφωνικού ν στη γραφή του:

Δεν πήγαινε η υπόθεσις (σ. 15), *έπαιρνε αποφάσεις* (σ. 16), *την παραγμένην Ελλάδα, προσωπικώς στας εκλογάς είπεν ο Κουμουνδούρος* (σ. 17), *πρότεινε ο βασιλεύς, ευρήκε πάλιν την αλόγιστην επομονή* (σ. 16), *την ευθύνην ολόκληρον, το έδειξεν είκοσι χρόνια μετά* (σ. 18), *ξεκίνησεν από τη θεωρία* (σ. 19).

N) Συμφωνικά συμπλέγματα

σθ: επικαλεσθούν (σ. 16), εφαντάσθη (σ. 21), σεβάσθηκε (σ. 34), εορτασθή (σ. 36),
ορισθή (σ. 37), εμφανισθούν (σ. 39), σχηματισθή (σ. 69), εσχηματίσθητε
(σ. 93), ονομασθούν (σ. 95).

χθ: ανεπλέχθησαν (σ. 61), εκηρύχθη (σ. 100).

φθ: εστέφθη (σ. 65).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Ακροβασία (η) (σ. 133) =	το βάδισμα στις άκρες των ποδιών // εκτέλεση ακροβατικών ασκήσεων // επικίνδυνη ριψοκίνδυνη ενέργεια
Ακροφανής (ο) (σ. 47) =	αυτός που φαίνεται ελάχιστα
Ακρώρεια (η) (σ. 47) =	η πλαγιά, η κορυφή όρους, η ράχη
Αλλαξοφρόνημα (το) (σ. 53) =	η αλλαξοπιστία
Αξένοιαστο (το) (σ. 123) =	αμέριμνο, δίχως έγνοιες
Βαστάξει (σ. 13) =	κρατήσει, αντέξει
Βουλεβάρτο (το) (σ. 159) =	η δεντροφυτεμένη λεωφόρος
Γελέκα (τα) (σ. 116) =	γυναικείο ή αντρικό ένδυμα χωρίς μανίκια, κοντό ως τη μέση με ή χωρίς κουμπιά, που φοριέται πάνω από πουκάμισο
Γκριμάτσα (η) (σ. 134) =	η σύσπαση των μυών του προσώπου που παραμορφώνει τη συνηθισμένη του έκφραση, ο μορφασμός
Γλίστρημα (το) (σ. 13) =	το αποτέλεσμα του γλιστρώ // (μτφ.) το παραστράτημα, το ολίσθημα, το σφάλμα
Γρόθοι (οι) (σ. 108) =	οι γροθιές
Ήξευρεν (σ. 52) =	ήξερε (ιδιωμ.)
Καλά και σώνει (σ. 14) =	οπωσδήποτε
Καμαρίλλα (η) (σ. 49) =	το σύνολο των αυλικών που σαν άμεσο περιβάλλον του βασιλιά επιδρούν στη λήψη αποφάσεων
Κηροστάτης (ο) (σ. 163) =	μεγάλο κηροπήγιο, το μανουάλι
Κολόβωμα (το) (σ. 156) =	ο ακρωτηριασμός, το κουτσούρεμα
Κολορίστας (ο) (σ. 123) =	αυτός που φτιάχνει κολάρα
Κονιορτός (ο) (σ. 144) =	το σύννεφο σκόνης
Κοντέσσα (η) (σ. 72) =	τίτλος ευγενείας, η κόμισσα
Κραγιόνι (το) (σ. 83) =	το κραγιόν για τα χείλη // μολύβι από χρωστική ουσία για ιχνογραφία ή

Λιμπρέττο (το) (σ. 110) =	ζωγραφική κείμενο μελοδράματος, οπερέτας ή ορατόριου
Μπρόν (το) (σ. 134) =	ονομασία ζυθοπωλείων στο Μόναχο
Μπυροποσία (η) (σ. 130) =	η πόση μύρας
Ξάφνισεν (σ. 88) =	ξάφνιασε
Οβελίσκος (ο) (σ. 159) =	μονόλιθος τετράεδρος στύλος, μνημειακό αρχιτεκτόνημα με μεγάλο ύψος, που καταλήγει σε πυραμιδοειδή αιχμή, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην αρχαία Αίγυπτο σαν ταφικό μνημείο
Ουρμπανιστής (ο) (σ. 138) =	αυτός που ασχολείται με μια καθορισμένη κοινωνικά πρακτική προσαρμογής και διευθέτησης των εδαφικών εκτάσεων των πόλεων που συνδέεται με την πολεοδομία και περιλαμβάνει το σχεδιασμό των προς ανέγερση οικοδομών
Παλιλλεξία (η) (σ. 58) =	επανάληψη όσων έχουν ήδη λεχθεί
Παντεχνία (η) (σ. 113) =	το σύμπαν // ο παντεχνήμων = ο θεός που έχει δημιουργήσει τα πάντα
Πάππος (ο) (σ. 115) =	ο παππούς
Παστόζο (το) (σ. 143) =	το φτιάξιμο
Πουρνό (το) (σ. 64) =	τα ξημερώματα, πρωί – πρωί, την αυγή
Πρασιά (η) (σ. 133) =	τμήμα κήπου με λαχανικά ή λουλούδια, η βραγιά
Σείστρα (τα) (σ. 141) =	δισκοειδή μουσικά όργανα με κουδουνάκια που ηχούσαν καθώς κουνιόταν, χρησιμοποιούνταν από τους αρχαίους Αιγυπτίους στις τελετές προς τιμή της Ίσιδας // είδος παιδικού παιχνιδιού, η κουδουνίστρα
Στάλαμα (το) (σ. 132) =	η ενέργεια του σταξίματος

Στρατωνικός (ο) (σ. 157) =

Συνοικέσιο (το) (σ. 14) =

Τουρκομάχος (ο) (σ. 15) =

Τέττιξ (ο) (σ. 51) =

αυτός που ανήκει στη στρατονομία

το προξενιό

αυτός που μάχεται με τους Τούρκους

ο τζιτζικας // χρυσό σύμβολο, διακριτικό που φορούσαν οι Αθηναίοι πριν από τα χρόνια το Σόλωνα για να δηλώνουν ότι είναι αυτόχθονες

Φουστανελλοφόρος (ο) (σ. 166) =

Χαμέρπεια (η) (σ. 61) =

Ψαλλιδοκέρια (τα) (σ. 56) =

αυτός που φορά φουστανέλα

η μικροπρέπεια

ονομασία για ανθρώπους με στολή αξιωματικού, επωμίδες και ψηλό κολάρο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΠΑΡΙΣΙΝΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τα «Παρισινά Γράμματα»⁴³ ήταν ο μέγας θρύλος του έργου του Παπαντωνίου, σύμφωνα με τον Ι. Μ. Παναγωτόπουλο, ο οποίος καθώς προλογίζει το αντίστοιχο βιβλίο επισημαίνει ότι όσοι είχαν διαβάσει αυτό το έργο του Παπαντωνίου τον μνημόνευαν με θαυμασμό, ενώ άλλοι συντηρούσαν το θαυμασμό προς το συγγραφέα, χωρίς να το έχουν διαβάσει. Τα «Παρισινά Γράμματα» τυπώθηκαν στο «Εμπρός». Ο συγγραφέας γράφει το έργο αυτό επηρεασμένος από την παραμονή του στο Παρίσι ως ανταποκριτής σε μια εφημερίδα το χρονικό διάστημα 1908 – 1910, εποχή που είχε χαρακτηριστεί ως «ωραία εποχή» (*belle époque*). Ζει το Παρίσι στην καλύτερή του στιγμή, αφού ήταν ακόμη η πνευματική πρωτεύουσα του κόσμου, γοητεύτηκε αλλά δεν παραδόθηκε στην παρισινή αύρα. Διατήρησε την ατομικότητά του, τη ρουμελιώτικη κοφτερή ματιά του, την ευφυΐα του. Το επίκαιρο ήταν ό,τι τον ενδιέφερε, μια κι έγραφε σε εφημερίδα και το κάθε του κείμενο είναι προσεκτικά οργανωμένο, σύντομο, γεμάτο με χρώμα και νόημα. Μερικά από τα παρισινά του χρονογραφήματα είναι μικρά διηγήματα, πυκνά και συγκινητικά. Η «μνημειώδης φράση» ασκεί ιδιαίτερη γοητεία στον πεζό λόγο του Παπαντωνίου, είναι εκείνη που εξέχει ανάγλυφα σ' ένα κείμενο και απομένει στη μνήμη του αναγνώστη για πάντα. Στο έργο αυτό διαφαίνονται έντονα οι αισθητικές τάσεις του συγγραφέα, η ψυχολογία του μέσου Γάλλου και κυρίως η φιλοσοφία της ζωής αποτελεί ένα από τα πολυτιμότερα στοιχεία που συλλαμβάνει στο έργο του.

Παρακάτω θα διαπιστώσουμε το είδος γραφής του Παπαντωνίου από άποψη μορφολογική, συντακτική, ορθογραφική, απ' όπου διαφαίνεται η καλλιέργεια του λόγου του και η προσεκτική χρήση των λέξεων στη χρήση λόγιας γλώσσας.

43. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Παρισινά Γράμματα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.

1. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- Λέξεις με δυο σύμφωνα: η ομπρέλλα, το καπέλλο (σ. 30), το σονέττο (σ. 35), οι πασιίλλιες (σ. 47), οι μπόττες (σ. 77), τα κελλιά (σ. 78), το κρεββάτι, το κάρρο (σ. 110), η πέννα (σ. 110), την βίλλαν (σ. 121), η σάκκα (σ. 127), η κόττα (σ. 140), η δαντέλλα (σ. 142), η τουαλέττα (σ. 145), η κορδέλλα (σ. 146), η ρουλέττα (σ. 148).
- η γρηά (σ. 29)
- τα πορτραίτα (σ. 117)
- των βωδιών (σ. 136)
- τα γλυκύσματα (σ. 136)
- ο σωφέρ, (σ. 155)
- το μαντήλι (σ. 155).

2. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ

A) Έκθλιψη:

π.χ.: *T' είν' αδερφέ; Απ' έξω, καθ' οδόν* (σ. 29), *καθ' όλον, ν' ακούσουν* (σ. 41), *κ' ερονρόνισε* (σ. 47), *κατ' αυτόν* (σ. 50), *μ' εφωνάζατε* (σ. 52), *δι' όλους* (σ. 61), *κατ' ευθείαν* (σ. 82).

B) Συνίζηση: *Φτώχεια* (σ. 45).

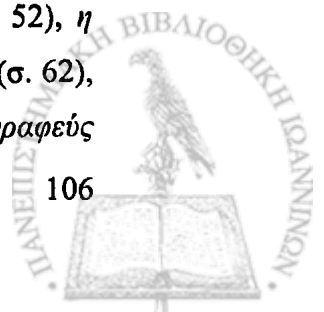
Γ) Αποκοπή: *Πάρ' την* (σ. 50).

Δ) Το ουσιαστικό

Στο έργο αυτό παρατηρείται η χρήση ουσιαστικών α' και γ' κλίσης της αρχαίας ελληνικής. Έτσι έχουμε ουσιαστικά, όπως:

1) Ουσιαστικά γ' κλίσης (αρσενικά, θηλυκά, ουδέτερα)

Η αβρότης (σ. 33), *της λάμψεως* (σ. 35), *το ευεργέτημα* (σ. 41), *η φύσις, την περιφρόνησιν, την έκστασιν* (σ. 42), *η δύναμις, ο κήρυξ* (σ. 45), *η εικών* (σ. 52), *η παρέλασις, οι διαδηλώσεις* (σ. 60), *την διάλεξιν* (σ. 61), *βασιλεύς, αυτοκράτωρ* (σ. 62), *το άστν* (σ. 65), *ανδριάντος* (σ. 68), *της ελεεινότητος* (σ. 70), *ο ρήτωρ, ο συγγραφεύς*

(σ. 73), η αρτηριοσκλήρωση (σ. 74), της χαλότητας (σ. 75), η κράσις (σ. 88), η λευκότης (σ. 94), ο ρύαξ, η λυγηρότης (σ. 96), η άνοιξις, η μεταμόρφωσις (σ. 105), ο κώδων (σ. 107), ο αντίπους (σ. 121), η αρθρίτις (σ. 124), της κορασίδος (σ. 154).

Ε) Το επίθετο

1) Επίθετα β' κλίσης

Η νωθρά (σ. 64), η περίφημος (σ. 65), ιστορικών πωλητών (σ. 66), το περίφημον Πον - Νεφ, τα κατάχρυσα, γραφικά και προαιώνια θεάματα (σ. 66), των φαιών χειμώνων (σ. 68), ενδόξους σελίδας (σ. 76), αμέθυστος (σ. 88), ηλεκτροκίνητον, σιωπηλόν και κρυστάλλινον αυτοκίνητον (σ. 107), όρθιοι, ακίνητοι (σ. 112), αι πολιτικά, εκλογικά προκηρύξεις (σ. 120), σιδηρόφρακτος, μυθικός (σ. 133).

2) Επίθετα γ' κλίσης

Η μυστηριώδης, η σγκώδης (σ. 30), λυσσώδης (σ. 96), ελλιπείς (σ. 98), πυρίπνους (σ. 133),γωνιώδης (σ. 154).

3) Παραθετικά επιθέτου – επιρρήματος

α) Συγκριτικός βαθμός

Πλουσιότερα (σ. 32), ευκολώτερον (σ. 31), δυσκολώτερον (σ. 43), ολιγώτερον (σ. 44), κατώτεροι (σ. 56), παλαιότερα (σ. 58), τραγικώτερα (σ. 61), τρομερώτερον (σ. 63), αρμονικώτερον (σ. 69), ιστορικώτερον (78), υπέρτερα (σ. 99), τους μεγαλειτέρους (σ. 125), ωραιότερα (σ. 150), καλλίτερον (σ. 159).

β) Υπερθετικός βαθμός

Της παλαιότητας αγοράς (σ. 45), σπανιώτατοι (σ. 47), προθυμότατα (σ. 52), κάλλιστοι (σ. 57), ο λεπτότατος αισθητικός (σ. 73), ζωγραφικώτατα όντα (σ. 115), αστικωτάτην κεφαλήν (σ. 117).

Ζ) Το ρήμα:

Στην Καθαρεύουσα το ρήμα κλίνεται σύμφωνα με τους κανόνες της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Εύχρηστη είναι η χρήση της Υποτακτικής και Προστακτικής έγκλισης, καθώς κι η χρήση Παθητικού Αορίστου. Παρακάτω θα δούμε δείγμα της γραφής του Παπαντωνίου, τη χρήση χρονικής και συλλαβικής αύξησης του ρήματος, τη χρήση συνηρημένων ρημάτων στο λόγο του.

I) Ρήματα

α) Ρήματα σε χρόνο Παρατατικό: ήτο, εστέκετο (σ. 50).

β) Ρήματα σε χρόνο Αόριστο: Ωρμήσαμεν (σ. 50), ηλάττωσεν (σ. 74), διεδώσατε (σ. 95).

γ) Ρήματα σε Παθητικό Αόριστο: εκάθητο, απεσύρθησαν, επετέθη, ησθάνθη, ενθυμήθη, εθωπεύθη, (σ. 51), παρευρέθη (σ. 123).

δ) Υποτακτική Ενεστώτα: μεταφέρωμεν, βλέπωμεν (σ. 51).

ε) Υποτακτική Αορίστου: ταχθή (σ. 60).

στ) Προστακτική Ενεστώτα: μη χτυπάτε (σ. 107).

ζ) Προστακτική : Αορίστου: ιδού (σ. 61), κυτάξατέ τον (σ. 64), αφήστε, ευαρεστηθήτε, αποσυρθήτε (σ. 156).

II) Συλλαβική αύξηση

Π.χ.: επιάστηκαν (σ. 29), εσήκωσε, επηγαίναμε, εφρούρη (σ. 30), εφέραμε (σ. 31), διετήρει (σ. 33), εκύτταξε (σ. 43), εβαδίσαμεν, εστέναξε (σ. 48), επερίμενε, επλησιάσαμεν (σ. 50), εμπήξει, επέταξεν (σ. 51), εθάμβωνε, συνεκεντρώθησαν (σ. 60), κατέπτε (σ. 102), επέβλεπον (σ. 110).

III) Τονισμένη συλλαβική αύξηση

Π.χ.: Διέτρεξε (σ. 31), κατηύγασε (σ. 37), έκαμνεν, έπαιζεν, έμπαινεν (σ. 43), επενέβη, απήλλαξε. ξαναέβαξε, ήκουσε, ήθελε, απήγγειλε (σ. 47), κατέπληξαν (σ. 61), ανέβαινεν (σ. 62), ήξευρε (σ. 83), ήπιεν (σ. 86), κατέλυσαν (σ. 121), ενήστευαν (σ. 152).

IV) Χρονική αύξηση

Π.χ.: ήρχισεν (σ. 42), διήρκεσε (σ. 43), ηκούσθη (σ. 51), κατώκησαν (σ. 65), κατώρθωσε (σ. 70), κατήλθον (σ. 75), υπερήσπισε (σ. 77), ήρχετο (σ. 78), ηλάττωσαν (σ. 98), συνήντησεν (σ. 116), ανήγειρεν (σ. 116), ωδήγησαν (σ. 124).

V) Συνηρημένα ρήματα

Π.χ.: Μελετάς (σ. 38), ωχριά (σ. 39), αγαπούν (σ. 41), εκινείται, τραβούσε (σ. 43), εννοούμεν (σ. 44), προσπαθεί (σ. 53), αναχωρεί (σ. 54), ζουν, χωρεί (σ. 57), γνωστοποιεί (σ. 58), λιποψυχεί (σ. 62), κουβιλεί (σ. 64), οξειδούται (σ. 69), διηγείται (σ. 83), πυρπολεί (σ. 90), ενθυμούμαι (σ. 98), διοικεί, υπηρετεί (σ. 139).

η) Μετοχές

Επίσης, στην Καθαρεύουσα η χρήση μετοχών υποκαθιστούν το ρόλο της δευτερεύουσας πρότασης στη Δημοτική. Χαρακτηριστικά ο Παπαντωνίου χρησιμοποιεί τις παρακάτω μετοχές:

Απαγομένη (σ. 29), καταλασπωμένον (σ. 30), σιωπών, κλείων, τα παρελθόντα γεύματα (σ. 32), ψωνίζοντας, αποκομίζοντας (σ. 36), η γελώσα, η πλήττουσα, η πειράζουσα (σ. 37), τρέχοντα ή βραδύνοντα (σ. 39), ασθμαίνων (σ. 41), γελασθέν (σ. 42), στηρίζοντα, υποβοηθούντα, κοροϊδεύοντα, ξεγελώντα (σ. 44), διορθωθέντα, ανακαινισθέντα (σ. 45), καταφθάνων, πασσαλωμένον (σ. 50), πίνων, καπνίζων, υπεραϊμών (σ. 54), μειδιώσα, ποτίζων (σ. 55), τρικλίζων (σ. 56), σπείροντες (σ. 57), ανήκοντα (σ. 61), στριμωχθείσα, οικοδομηθείσα, ο δοξασθείς (σ. 65), γελώντος (σ. 68), ελέγχουσαν, απειλούσαν (σ. 70), μεταχειρισθέντες (σ. 75), το βραβευθέν (σ. 77), ο πληγώσας, τουφεκισθείς (σ. 78), κρατών ενηγκαλισμένα (σ. 118), μαγευμένην (σ. 133), ο φωνάζας (σ. 139), παχυνομένη, ζεμαμφιζίζουσα (σ. 140), οι διατάσσοντες, οι καταβαίνοντες, (σ. 144), κουρδισθέντα, κυλισθέντα, σπρωχθέντα (σ. 148).

θ) Συμφωνικά συμπλέγματα

σθ: φριζαρισθή, είσθε (σ. 30), ηκούσθη (σ. 31), ειργάσθησαν, εστροβιλίσθη (σ. 51), προετοιμασθούν, πεισθούν (σ. 69), εσκεπάσθη (σ. 104), φαντάζεσθε (σ. 134).
χθ: βουτηχθή, κυτταχθούν (σ. 69), αρπαχθούν (σ. 129).
φθ: επισκεφθή (σ. 76), εσκέφθη (σ. 83), εκάμφθησαν (σ. 153), απερρίφθη (σ. 158).

ι) Επιρρήματα

Χαρακτηριστική είναι η χρήση επιρρήματος στην Καθαρεύουσα, ως εκφραστικό μέσο του συγγραφέα στο έργο του αυτό. Ενδεικτικά παραθέτουμε επιρρήματα, τα οποία διανθίζουν τη γραφή του και προσδίδουν ένα σατιρικό τόνο στα γραφόμενά του. Έτσι καταγράφουμε τα εξής επιρρήματα:

Θριαμβευτικώς (σ. 29), *εκτάκτως* (σ. 32), *απαθώς*, *ασφαλώς*, *ιδιαιτέρως* (σ. 33), *ηθικώς*, *οικονομικώς* (σ. 35), *εκτάκτως* (σ. 41), *αναμφιβόλως*, *αίφνης* (σ. 43), *άλλως τε* (σ. 44), *οσάκις* (σ. 47), *βραδέως*, *διαρκώς* (σ. 50), *παραπλεύρως* (σ. 53), *εξόχως*, *συγχρόνως* (σ. 61), *καθημερινώς* (σ. 70), *οριστικώς* (σ. 75), *ησύχως* (σ. 83), *λυσσωδώς* (σ. 96), *βροχηδόν* (σ. 109), *οπισθάγκωνα* (σ. 110), *πέριξ* (σ. 111), *αφθόνως*, *εδαφιαίως* (σ. 122), *ενωρίς* (σ. 124), *αστραπηδόν* (σ. 154), *ουδόλως* (σ. 175).

κ) Προθέσεις

- εις με αιτιατική: *εις την αστυνομίαν*, *εις τις δύο γυναίκες* (σ. 29), *εις την Μονμάρτην* (σ. 41), *εις την ποδιάν* (σ. 42), *εις το υπερπέραν* (σ. 52), *εις το ζενίθ* (σ. 151).
- εν με δοτική: *εν τούτοις* (σ. 42), *εν σχέσει* (σ. 119), *εν υπαίθρω* (σ. 170), *εν ακαιρεί* (σ. 177), *εν τω κοιμητηρίω*, *εν βαρυτάτω πένθει* (σ. 183).
- δια με γενική: *δια παλαιών δρόμων και μεγάρων* (σ. 30), *δια μέσου* (σ. 86), *δια χειρός* (σ. 120), *δια την εγκατάστασιν* (σ. 183).
- δια με αιτιατική: *δια το πούμπλικο*, *δια την κόμησσαν*, *δια τους Ακαδημαϊκούς* (σ. 53), *δια την τραγικότητά της* (σ. 61), *δια την θεραπείαν* (σ. 74), *δια τούτο* (σ. 85), *δια τον εγωισμόν* (σ. 120).
- περί με γενική: *περί θεραπείας* (σ. 74), *περί καφενείου* (σ. 85).
- προς με αιτιατική: *προς όλας* (σ. 35), *προς κοινόν* (σ. 51), *προς τους εκλογείς* (σ. 120).
- από με αιτιατική: *από την Αραβίαν* (σ. 51), *από το πήξαν* (σ. 159).
- υπό με αιτιατική: *υπό την γέφυραν* (σ. 64), *υπό ραγδαίαν βροχήν*, *υπό την καταιόνισιν* (σ. 119).
- επί με γενική: *επί της νήσου* (σ. 65), *επί του κόσμου* (σ. 98), *επί ατμομηχανής* (σ. 120).
- προ με γενική: *προ πολλού* (σ. 84), *προ ολίγου* (σ. 131).
- εκ με γενική: *εκ της ακινησίας* (σ. 159), *εκ της λιποσαρκίας των* (σ. 169), *εκ του*

προχείρου (σ. 170), εκ παραγκών και κατηλείων (σ. 171).

λ) Ευφωνικό ν

Επίσης, χαρακτηριστική είναι η χρήση του ευφωνικού ν, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν. Έτσι βλέπουμε να γράφει ο Παπαντωνίου:

Αδιάφορον πράγμα (σ. 18), ολόκληρον την ημέρα κατεγίνετο εις την διεκπεραίωσιν (σ. 28), με σβησμένην φωνήν (σ. 47), εψηλάφησεν εκατόν ριγηλά χιλιόφραγα (σ. 107), στην προβατένιαν υπακοήν (σ. 127), έμεινεν ανέγγιχτη (σ. 131).

μ) Αντωνυμίες

Τους (= των)

- εις το εσωτερικό των (σ. 42), το γέυμα των, το μποκ των, την εργασία των (σ. 57).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Αλλάντα (η) (σ. 112) =	το λουκάνικο
Αλλέγκρο (το) (σ. 151) =	εύθυμη, ζωηρή και ζωντανή ρυθμική αγωγή // μέρος μουσικού έργου που εκτελείται σε αγωγή αλέγκρο
Αψέντι (το) (σ. 55) =	ονομασία ποτού με πολύ αλκοόλ
Βακτηρία (η) (σ. 43) =	το μπαστούνι, η μαγκούρα
Βαλίζα (η) (σ. 128) =	η βαλίτσα (ιδιωμ.)
Ειρκτή (η) (σ. 109) =	το δεσμοκτήριο, η φυλακή
Εμορφιά (η) (σ. 90) =	η ομορφιά
Ζουνάρι (το) (σ. 114) =	ζωνάρι, πλατιά υφασμάτινη λουρίδα που περιβάλλει τη μέση για να συγκρατεί έτσι τα κάτω ενδύματα, απαραίτητο εξάρτημα των παλιότερων αντρικών και γυναικείων ρούχων
Καπελλιέρα (η) (σ. 57) =	ειδικό κουτί για φύλαξη καπέλων
Κόσσυφας (ο) (σ. 84) =	το κοτσύφι
Κόνικλας (ο) (σ. 84) =	το κουνέλι
Μανικέτια (τα) (σ. 117) =	άκρες μακριού μανικιού πουκαμίσου, που κουμπώνουν στον καρπό
Μανσάρδα (η) (σ. 45) =	(γαλλ.) η χειροθήκη
Μπαγκέτα (η) (σ. 151) =	μικρό και λεπτό ραβδί με το οποίο ο μαέστρος διευθύνει την ορχήστρα, κατά την εκτέλεση μουσικού έργου
Μπακαλάος (ο) (σ. 66) =	ο βακαλιάρος (είδος ψαριού)
Μπατανιά (η) (σ. 113) =	χοντρή μάλλινη κουβέρτα
Μπιστρό (το) (σ. 86) =	ονομασία για καφετερία – εστιατόριο στη Γαλλία
Μπουλανζερί (η) (σ. 29) =	καμπαρέ στο Παρίσι, τα φημισμένα Μουλαίν Ρουζ
Πανταλόνια (τα) (σ. 45) =	τα παντελόνια
Πέτασος (ο) (σ. 40) =	πλατύγυρο καπέλο που προφυλάσσει από

Πλόκαμοι (οι) (σ. 29) =	τον ήλιο // το γείσο σε οικοδόμημα (για μαλλιά) οι πλεξούδες // οι πλεκτάνες // καλάθι από λυγαριά, πανέρια
Σάλι (το) (σ. 113) =	γυναικείο κάλυμμα ώμων, εσάρπα // μικρή τετράγωνη βάρκα
Σβημένη (η) (σ. 135) =	η σβησμένη (ιδιωμ.)
Σερβιέττα (η) (σ. 84) =	φάκελος για έγγραφα
Σιγάρο-σιγαρέττο (το) (σ. 134) =	το τσιγάρο
Σπάγγος (ο) (σ. 153) =	πολύ λεπτό σχοινί // (μτφ.) (για ανθρώπους)τσιγκούνης, σπαγκοραμμένος
Στοπάρω (σ. 144) =	κάνω κάτι να σταματήσει
Τάγιο (το) (σ. 155) =	χαρτοπαιχτικός όρος που σημαίνει τη διάρκεια κάθε παιχνιδιού, ώσπου να τελειώσει η τράπουλα σε μερικά παιχνίδια, όπως ο μπακαράς
Ταλλαράν (το) (σ. 40) =	το καλάθι
Τσουράπι (το) (σ. 114) =	κοντή μάλλινη κάλτσα που φορούν οι χωρικοί
Ψιττακός (ο) (σ. 84) =	ο παπαγάλος

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη εργασία εστίασε στη μελέτη του πεζογραφικού έργου του Ζαχαρία Παπαντωνίου, με κύριο σκοπό την προσέγγιση της γλώσσας ως προς την ορθογραφία, τη μορφολογία και τη σύνταξή της.

Αρχικά, μελετώντας τις ιστορικές και πολιτικές συνθήκες κάτω από τις οποίες έζησε ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, διαπιστώσαμε ότι έζησε την περίοδο της διαμάχης, όσον αφορά το γλωσσικό ζήτημα, μιας εποχής, όπου επικρατούσε έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στους υποστηρικτές της καθαρεύουσας από τη μια πλευρά και στους υποστηρικτές της χρήσης της δημοτικής γλώσσας, στον προφορικό και γραπτό λόγο. Η κύρια διαπίστωσή μας από τη μελέτη του συγγραφικού έργου του Παπαντωνίου είναι ότι δεν είχε καμιά εμπλοκή στη γλωσσική διαμάχη. Έτσι, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ως δημοσιογράφος γράφει σε απλή καθαρεύουσα για να ανταποκριθεί στη γλωσσική συντηρητικότητα των εφημερίδων.

Έπειτα, στα Διηγήματά του διαπιστώνουμε ότι γράφει σε δημοτική γλώσσα, σε μια εποχή, στην οποία έχει συντελεστεί εκπαιδευτική μεταρρύθμιση από την πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου και έχει καθιερωθεί ως επίσημη γλώσσα του κράτους, η Δημοτική γλώσσα.

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου υπό συγκεκριμένες κοινωνικοϊστορικές και γλωσσοεκπαιδευτικές συγκυρίες έγραψε, αλλά και συνεργάστηκε με άλλους για τη συγγραφή σχολικών αναγνωστικών και νεοελληνικών αναγνωσμάτων καταλαμβάνοντας μια από τις πρώτες θέσεις στην ελληνική παιδική λογοτεχνία και την παιδική ποίηση.

Ωστόσο, η συγκεκριμένη αυτή προσφορά του πρέπει να εκτιμηθεί στα πλαίσια της νέας τότε θεματικής της λογοτεχνίας μας σε σχέση με την παρουσία ή την αναφορά στο παιδί, την οποία βλέπουμε να αρχίζει να εκκολάπτεται στους κόλπους της γενιάς του 1880. Επίσης, ο Παπαντωνίου ζει σε μια εποχή, στην οποία παρατηρείται μία στροφή προς τα παιδαγωγικά ενδιαφέροντα και εκδηλώνεται ένα γενικότερο ανακαινιστικό και αστικό πνεύμα.

Επιπλέον, όπως διαπιστώσαμε από τη μελέτη του πεζογραφικού έργου του Παπαντωνίου, η χιουμοριστική στρατηγική αποτελεί ένα χαρακτηριστικό, το οποίο αναδύεται από τη γραφή του συγγραφέα, που δεν εκφράζει απλά τη σάτιρα ή την ειρωνεία αλλά αποτελεί αφύπνιση από τις ρομαντικές αυταπάτες, μια ρεαλιστική προσγγείωση στις καταστάσεις, χωρίς καλλιέργεια φαντασιώσεων.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τα αφηγήματα, τα αισθητικά δοκίμια, η καλλιτεχνική κριτική, οι ιστορικές ή ανάλογης μορφής εργασίες, όπως ήταν ο Όθων, οι ταξιδιωτικές και ιστοριοδιφικές εντυπώσεις του, το διήγημα, το χρονογράφημα ή τα ταξιδιωτικά γράμματα αποτελούν τα είδη του λογοτεχνικού λόγου, με τα οποία καταπάστηκε ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, χωρίς να καλλιεργήσει κάποιο είδος απ' αυτά με επίδοση και αποκλειστικότητα. Σε όλα τα έργα του, όμως, διαφαίνεται ο συγγραφέας που αδυσώπητα κι ακούραστα βασανίζει τη φράση για να κερδίσει την άρτια έκφραση. Ακολουθεί σε αυτό, το δόγμα του Βαλερύ, που γράφει ότι «*μια ολόκληρη ζωή μπορεί να καταναλωθεί για την ανίχνευση της λέξης που είναι από μια άλλη καλύτερη*».

Καταληκτικά γίνεται σαφές ότι το είδος αυτών των ανθρώπων, όπως ήταν ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, που είχαν συνείδηση της αξίας του μόχθου τους, απουσιάζει, δυστυχώς, πια από την εποχή μας. Γι' αυτό τα πρότυπα που μας μένουν είναι «*άξια μεγαλύτερης ευλάβειας*», όπως χαρακτηριστικά θα τονίσει ο Αιμίλιος Χουρμούζιος και με τον οποίο θα συμφωνήσουμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, Χ., *Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός (1910 – 1940)*, Ιωάννινα 2006.
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ., *Εισαγωγή εις την νεοελληνική διαλεκτολογία. Περί της Αρχής των Νεοελληνικών διαλέκτων*, Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών 1, 1924.
- ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ν. Π., *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (τέσσερις μελέτες)*, Θεσσαλονίκη 1995.
- ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ν. Π., *Περί της αρχής των βορείων ιδιωμάτων της νέας ελληνικής*, Επετηρίς της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών 10, 1933.
- ΑΡΓΥΡΙΑΔΗΣ, Π. Γ., *Νεοελληνική γλώσσα: Ιστορικές και γλωσσολογικές διαστάσεις*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.
- ΓΙΑΚΟΣ, Δ., *Μορφές της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, Αθήνα 1982.
- ΓΙΑΝΟΥΛΕΛΛΗΣ, Γ.Ν., *Νεοελληνικές λέξεις. Δάνεια από ξένες γλώσσες*, εκδ. ΚΕΙΜΕΝΑ, Αθήνα 1982.
- ΓΙΟΒΑΝΗΣ, Χρ., *Νέο Λεξικό – Θησαυρός όλης της ελληνικής γλώσσας*, εκδ. Χρ. Γιοβάνη, Α.Ε.Β.Ε.
- ΔΑΓΚΛΙΤΣΗ, Κ., *Λεξικό Ετυμολογικό Νεοελληνικής*, εκδ. οίκος Ι.Γ. Βασιλείου, Αθήνα 1978.
- ΔΗΜΑΡΑΣ, Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, εκδ. έκτη, Ίκαρος 1975.
- ΕΤΑΙΡΕΙΑ «Η Εθνική Γλώσσα», *Προς το Ελληνικό Έθνος*, Αθήναι, 1905 (προκήρυξη για τη δημοτική, γραμμένη απ' τον Ζ. Παπαντωνίου).
- ΘΑΒΩΡΗΣ, Α., *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1983.
- ΚΑΜΠΙΑΝΗΣ, Α., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. ε', Α. ΚΑΡΑΒΙΑ, Αθήναι 1971.
- ΚΑΨΑΛΗΣ, Γ., *Μελέτες Παιδικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2003, c2000.
- ΚΕΡΑΜΑΡΗ, Φ., *Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως πεζογράφος*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα 2001.
- ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ν., *Βόρεια Ιδιώματα, από την ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, επιστ. επιμ. Μ.Ζ. Κοπιδάκης, εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000.
- ΚΟΡΔΑΤΟΣ, Ι., *Δημοτικισμός και λογιωτατισμός: κοινωνιολογική μελέτη του*

- γλωσσικού ζητήματος, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα c1974.
- ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ, Κ., *Το μικρό χωριό της Ευρυτανίας (Ιστορική – λαογραφική έρευνα)*, Αθήναι 1969.
- ΚΡΙΑΡΑΣ, Ε., *Λόγιοι και Δημοτικισμός*, Εκδοτική Αθηνών, 1987.
- ΜΑCΚRIDGE, Ρ., *Νεότερη εποχή, από την Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας, επιστ. Επιμ. Μ.Ζ. Κοπιδάκης*, εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000.
- ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ, Κ., *Η προσφορά του Ζ. Παπαντωνίου στην παιδική λογοτεχνία και την εκπαίδευση*, περιοδικό Διαβάζω, τ. 285, 1992.
- ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ, Κ., *Χρονολόγιο Ζαχαρία Α. Παπαντωνίου (1877 – 1940)*, περιοδικό Διαβάζω, τ. 285, 1992.
- ΜΕΛΑΣ, Σ., *Ζ. Παπαντωνίου. Ένας δάσκαλος του ύφους*, Νεοελληνική λογοτεχνία, Αθήνα, Φέξης, 1962.
- ΜΗΝΑΣ, Κ., *Η Γλώσσα του Καβάφη από γραμματική και λεξιλογική άποψη*, Ιωάννινα 1985.
- ΜΗΤΣΑΚΗΣ, Κ., «Παρισινά Γράμματα: Τα Ταξιδιωτικά χρονογραφήματα του Ζ. Παπαντωνίου (1877 – 1940)», *Διαβάζω*, τ. 285, 1992.
- ΜΠΕΝΕΚΟΣ, Α., *Ζαχαρίας Παπαντωνίου – ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήναι 1972.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ι.Μ., «Ζ. Παπαντωνίου», *Νέα Εστία*, τ.18, 1935.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ζ., *Διηγήματα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ζ., *Όθων και η Ρωμαντική Δυναστεία (Λουδοβίκος Α' - Όθων – Λουδοβίκος Β')*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ζ., *Τα Ψηλά Βουνά*, εκδ. Ν.Α. Δαμιανός, Αθήνα.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ζ., *Παρισινά Γράμματα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ζ., *Σχεδιάσματα Αισθητικά – Λογοτεχνικά – Διάφορα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ζ., *Ταξίδια*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε.
- Περιοδικό *Διαβάζω*, αφιέρωμα στον Ζ. Παπαντωνίου, 285 (1992) Αθήνα.
- Περιοδικό *Νέα Εστία*, Εγκώμιο και Κριτική στον Ζ. Παπαντωνίου, 12 & 319 (1940) Αθήνα.

- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ., *Γλωσσικό Ζήτημα και Γλωσσοεκπαιδευτικά Β'*, Άπαντα Τριανταφυλλίδη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, τ. Ε', [1963], Θεσσαλονίκη 1993.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ., *Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*, Άπαντα Τριανταφυλλίδη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, τ. Γ', [1938], Θεσσαλονίκη 1981.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ., *Πριν καούν. Η αλήθεια για τ' αναγνωστικά της δημοτικής*, Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τ. 9, 1921.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ, ΑΝ., *Η Γλώσσα και το Έθνος*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001.
- ΧΑΡΗΣ, Π., *Έλληνες Πεζογράφοι*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ιωάννου Κολλάρου & Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε., εκδ. 2^η.
- ΧΑΤΖΗΣΤΑΥΡΙΑΝΟΥ – ΕΞΑΡΧΑΚΟΥ, Π., «Τα Ψηλά Βουνά του Ζ. Παπαντωνίου μέσα στη δίνη του γλωσσικού ζητήματος», *Διαβάζω*, τ. 285, 1992.
- ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ, Αιμ., *Ο αφηγηματικός λόγος: θεωρητικά και κριτικά κείμενα*, ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1979.
- ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ, Αιμ., «Το ύφος του Παπαντωνίου», *Νέα Εστία*, τ. 319, Αθήνα, 1 Απριλίου 1940.